Interne evaluatie InnovatieNetwerk tweede periode (2006 - 2010)

Mei 2010

Interne evaluatie InnovatieNetwerk tweede periode (2006 - 2010)

Dit rapport is vastgesteld door het Bestuur van InnovatieNetwerk in haar vergadering van 15 april 2010.

Dr.ing. G. Fonk, InnovatieNetwerk (samenstelling en eindredactie).

Postbus 19197
3501 DD Utrecht
tel.: 070 378 56 53
internet: http://www.innovatienetwerk.org
www.innovatienetwerk.org
Het ministerie van LNV nam het initiatief tot en financiert InnovatieNetwerk.

ISBN: 978 – 90 – 5059 – 415 – 8
Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.
Rapportnr. 10.3.064, Utrecht, mei 2010.

Voorwoord

Voor u ligt het rapport 'Interne evaluatie InnovatieNetwerk'. Het rapport is door InnovatieNetwerk geschreven en geeft een beeld van de opbrengsten van de werkzaamheden die zijn verricht in de jaren 2006 tot en met 2009 van de tweede periode die officieel loopt tot het einde van het jaar 2010.
De uitkomsten van deze interne evaluatie vormen het vertrekpunt voor een externe evaluatie die in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en InnovatieNetwerk door adviesbureau De Beuk wordt uitgevoerd. Beide evaluaties zullen voor het Ministerie van LNV de basis zijn om al dan niet te besluiten InnovatieNetwerk voor een nieuwe periode voort te zetten.
Met beide evaluaties wordt voldaan aan de eis van het instellingsbesluit InnovatieNetwerk om in juni 2010 een evaluatierapport uit te brengen.

Het rapport laat zien aan welke grensverleggende concepten is gewerkt, in welke fase van ontwikkeling ze zijn gekomen en welke effecten in de praktijk zijn behaald. De resultaten zijn getoetst aan de door het bestuur geformuleerde doelstellingen. Ook wordt aangegeven welke financiële bijdragen van andere partijen zijn gerealiseerd om de concepten verder te ontwikkelen dan wel in de praktijk te brengen. Naast de concepten wordt stilgestaan bij andere soorten opbrengsten, zoals de aanpak die InnovatieNetwerk heeft gehanteerd en publiciteit die is behaald. Net als in de eerste periode zijn de relaties gevraagd een oordeel te geven over het werk van InnovatieNetwerk. Ook de uitkomsten van dat onderzoek zijn opgenomen.

Het bestuur van InnovatieNetwerk concludeert dat InnovatieNetwerk zijn waarde heeft bewezen en net als in de eerste periode goed gebruik heeft gemaakt van de unieke, onafhankelijke en vrije positie. Het

bestuur signaleert weliswaar dat het innovatielandschap de afgelopen jaren is veranderd, maar dat de positie en rol van InnovatieNetwerk toch nog tamelijk uniek zijn. Een rol die van belang blijft zolang er nog vraagstukken zijn die om geheel nieuwe aanvliegroutes vragen. De inmiddels breed gevoelde noodzaak tot een transitie richting een 'groene', duurzame samenleving herbergt een flink aantal van dergelijke vraagstukken in zich.

Het bestuur signaleert ook dat een aantal functies die nodig zijn voor een succesvol innovatiebeleid op dit moment niet of onvoldoende worden vervuld. InnovatieNetwerk adviseert de overheid i.c. het Ministerie van LNV om deze in de toekomst nader in te vullen. Die functies zouden indien gewenst bij een aparte afdeling van InnovatieNetwerk belegd kunnen worden.
De agenda voor een volgende periode van InnovatieNetwerk zou desgewenst meer richting gegeven kunnen worden door het Ministerie van LNV. Binnen de door LNV geprioriteerde thema's moet InnovatieNetwerk vervolgens haar niche koesteren en ongebaande paden blijven zoeken en bewandelen. Omdat voor innovatie toeval soms een belangrijke rol speelt, zal er echter ook een zekere vrije ruimte moeten zijn.

Dr. J. Kremers,
Voorzitter InnovatieNetwerk

Dr. G. Vos,
Directeur InnovatieNetwerk

Inhoudsopgave

Voorwoord

Managementsamenvatting 1

1. Inleiding 9

1.1 Centrale vragen in de evaluatie 10
1.2 Diverse elementen van de evaluatie 10
1.3 Nadere opzet interne evaluatie 11

2. Ontstaansgeschiedenis InnovatieNetwerk en terugblik eerste periode (2001 - 2005) 15

2.1 Ontstaansgeschiedenis 15
2.2 Waarom grensverleggende vernieuwingen? 16
2.3 Opbrengsten eerste periode (2001 - 2005) 17

3. Tweede periode InnovatieNetwerk (2006 - 2010) 21

3.1 Doelstellingen tweede periode 21
3.2 Een nieuwe agenda met vier nieuwe thema's en innovatieopgaven 22
3.3 Organisatie InnovatieNetwerk 23
3.3.1 Bestuur 23
3.3.2 Innovatiekringen per thema 23
3.3.3 Allianties 24
3.3.4 Staf 24

4. Opbrengsten tweede periode InnovatieNetwerk: tot 2010 27

4.1 Inleiding 27
4.2 Opbrengsten kwantitatief: tot 2010 29
4.2.1 Aantal concepten: totalen op organisatieniveau en per thema 29
4.2.2 Verschillen opbrengsten per thema 30
4.3 Opbrengsten kwalitatief: tot 2010 31
4.3.1 De concepten 31

4.3.2 Aard van de concepten – vormen van grensverleggende vernieuwingen 32
4.3.3 Concepten en de verbinding met de LNV-beleidspraktijk 34
4.3.4 Concepten met effecten in de praktijk: wat betekent dit precies? 34
4.3.5 Realisatie van doorbraken: van pilot naar brede toepassing 36
4.4 Financiën 37
4.4.1 Bijdragen InnovatieNetwerk 37
4.4.2 Bijdragen van andere partijen 38
4.4.3 Kosten apparaat 40

5. Andere opbrengsten: werkwijzen, publicaties en publiciteit 43

5.1 Werkwijzen InnovatieNetwerk: het proces 43
5.1.1 Oorspong van de ideeën 44
5.1.2 Rol tijdens conceptontwikkeling en realisatie eerste pilot 45
5.2 Werkwijze en rol InnovatieNetwerk: het product 46
5.3 Competenties projectleiders InnovatieNetwerk 47
5.4 Grensverleggend innoveren: ook een worsteling 48
5.5 Publicaties en publiciteit 49
5.6 Intern leren, leren in netwerken en leren met andere innovatiegerichte organisaties 50

6. Oordeel relaties over het werk van InnovatieNetwerk 53

6.1 Algemeen oordeel 53
6.2 Oordeel over de concepten 54
6.3 Bekendheid met en oordeel over communicatievormen 55
6.4 Het Imago 56

7. Meerwaarde en positie InnovatieNetwerk: eigen zienswijze 59

7.1 Meerwaarde InnovatieNetwerk 59
7.2 Positie InnovatieNetwerk 61
7.2.1 Positie ten opzichte van en relatie met LNV 61
7.2.2 Positie ten opzichte van andere innovatiegerichte voorzieningen 62

8. Conclusies en aanbevelingen voor een volgende periode 65

8.1 Conclusies 65
8.2 Aanbevelingen voor een volgende periode 67
8.2.1 De taak 67
8.2.2 De agendavorming 68

Bijlagen

1. Innovatieopgaven per thema 71

2. Samenstelling Bestuur, Innovatiekringen en Staf 77

3. Conceptontwikkeling in de periode 2006 - 2010 83

4. Korte conceptbeschrijvingen naar diverse fasen 91

5. 15 uitgebreide conceptbeschrijvingen 137

6. Financiële participatie van partijen 163

7. Media-impactmeting 169

8. Enkele overwegingen rond het thema Innovatie – Notitie van Ger Vos van 6 januari 2010 ten behoeve van overleg met LNV 175

Management-samenvatting

Dit rapport bevat de uitkomsten van een interne evaluatie uitgevoerd door InnovatieNetwerk zelf. Deze evaluatie is gericht op het verantwoorden van de werkzaamheden die zijn verricht in de tweede periode van InnovatieNetwerk die loopt van 2006 tot en met 2010. Omdat de resultaten van de evaluatie in juni 2010 beschikbaar moeten zijn, is het onderzoek gebaseerd op de opbrengsten van en de ervaringen uit de periode tot 2010.

a. De onderzoeksvragen

De centrale vragen van het interne evaluatieonderzoek luidden:
1. Is InnovatieNetwerk geslaagd in de uitvoering van de door LNV opgedragen taak?
2. Wat is de toegevoegde waarde en impact van InnovatieNetwerk geweest voor de samenleving én voor LNV? Zijn er binnen het LNV-domein andere innovatiegerichte organisaties die dezelfde rol vervullen als Innovatienetwerk?
3. Welke aanbevelingen zijn er gelet op de ervaringen en het functioneren van InnovatieNetwerk in de afgelopen jaren?

De eerste vraag wordt beantwoord met gegevens van InnovatieNetwerk zelf over de periode tot 2010. Ten tijde van het interne evaluatieonderzoek (begin 2010) waren uiteraard nog geen gegevens van het jaar 2010 bekend. De vragen 2 en 3 worden beantwoord op grond van onderzoek dat InnovatieNetwerk eerder heeft verricht of laten verrichten en eigen inschattingen en opvattingen.
De uitkomsten van de interne evaluatie vormen de basis voor een onderzoek dat een extern adviesbureau zal uitvoeren. Het externe onderzoek zal zich richten op het toetsen van het interne evaluatieonderzoek en het verzamelen van opinies van mensen die met InnovatieNetwerk aan

concepten hebben gewerkt, met beleidsmensen van het Ministerie van LNV en innovatiedeskundigen op diverse domeinen.

b. Achtergrond InnovatieNetwerk en terugblik eerste periode

Achtergrond
InnovatieNetwerk is in 2001 door het Ministerie van LNV ingesteld en van start gegaan voor een eerste periode van 5 jaar. Het is voortgekomen uit de Nationale Raad voor het Landbouwkundig Onderzoek. De NRLO signaleerde in haar laatste periode dat voor het oplossen van hardnekkige maatschappelijke problemen systeeminnovaties gericht op duurzame ontwikkeling noodzakelijk zijn. InnovatieNetwerk heeft dit signaal opgepakt en is zich gaan toeleggen op het ontwikkelen van grensverleggende concepten en het in de praktijk brengen ervan. Deze concepten werden ontwikkeld voor de domeinen landbouw, voeding en groene ruimte met een oriëntatie op de (middel-)lange termijn en duurzame ontwikkeling. InnovatieNetwerk heeft een aan LNV gelieerde maar onafhankelijke en vrije positie, te midden van de vierhoek overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. Het is een netwerkorganisatie met een eigen bestuur dat direct verantwoording aflegt aan de Minister. De vrije positie is belangrijk om aan echt grensverleggende concepten te kunnen werken, zonder de belasting van korte termijn belangen van welke partij dan ook.

Opbrengsten eerste periode: 2001 - 2005
De eerste periode heeft 22 grensverleggende concepten opgeleverd, waarvan 7 in de realisatiefase waren beland. De meest spraakmakende concepten waren: Kas als Energiebron, Agroparken, Nieuwe Dorpen, Nieuwe Rivieren, Mariene Parken en Smaaklessen. Naast deze conceptuele opbrengsten speelde InnovatieNetwerk een prominente rol bij het voorbereiden van vijf BSIK-programma's waarvan er 4 (Habiforum, Transforum, Leven met Water en Kennisnetwerk Systeeminnovaties (KSI)) van start zijn gegaan.

c. Start tweede periode: 2006-2010

Op grond van de resultaten uit de eerste periode heeft de Minister van LNV besloten InnovatieNetwerk voor een tweede periode in te stellen. Net als in de eerste periode is de aandacht gericht op grensverleggende vernieuwingen ten behoeve van duurzame ontwikkeling op de domeinen van LNV. Ook is de focus op conceptontwikkeling en het doen realiseren in de praktijk gebleven. Bij de start van de tweede periode zijn door het bestuur van InnovatieNetwerk voor 2010 nieuwe targets geformuleerd. Deze waren:

InnovatieNetwerk heeft 30 robuuste grensverleggende concepten ontwikkeld, waarvan 15 hun betekenis hebben gekregen in de praktijk.

Voor ieder concept ligt de primaire focus van InnovatieNetwerk bij het doen realiseren van tenminste één pilot: een pilot die laat zien dat het écht anders kan. Maar de effecten in de praktijk kunnen ook op andere wijzen optreden.

Voor de tweede periode is een nieuwe agenda opgesteld waarin 4 nieuwe thema's (Ruimte Creëren, Duurzaam Ondernemen, Gezonde Samenleving en Innovatie Stimulerende Omgeving) en innovatie-opgaven zijn beschreven. In de periode zijn de allianties met de glastuinbouw (SIGN) en de melkveehouderij (Courage) doorgezet, en is een nieuwe alliantie met de akkerbouw (Kiemkracht) ontstaan. Ook met Visserij Innovatie Platform (VIP) werd nauw samengewerkt.

d. Opbrengsten

InnovatieNetwerk heeft als kleine netwerkorganisatie in de tweede periode (2006-2010) veel tot stand gebracht.

- Aan het einde van 2010 zal aan 96 concepten zijn gewerkt (88 eind 2009).
- In de periode tot 2010 zijn er 71 nieuwe concepten bijgekomen, waarvan er 36 inmiddels als robuust (voldoende uitgewerkt voor implementatie) zijn aan te merken.
- Van alle concepten waaraan tot 2010 is gewerkt, hebben er 38 effecten in de praktijk opgeleverd (6 uit de eerste periode, 32 uit de periode 2006-2009).

Met deze opbrengsten is ruimschoots voldaan aan de doelstellingen die vooraf door het bestuur van InnovatieNetwerk zijn gesteld.

Het programmabudget is door de bijdragen van andere partijen de afgelopen periode meer dan verdrievoudigd. Investeringen die direct of indirect voortkomen uit ons werk zijn hier nog een veelvoud van.

De concepten van InnovatieNetwerk hebben ook hun politieke meerwaarde bewezen. In meerdere gevallen heeft de Minister van LNV gebruik kunnen maken van ons werk, in publicitaire en/of beleidsmatige zin.
Het imago van InnovatieNetwerk in de buitenwereld is positief. Rond de 70% van de relaties vindt InnovatieNetwerk innovatief, inspirerend en ambitieus, 65% geeft ons het oordeel goed, zeer goed of uitstekend (weet niet: 26%). Cijfers om trots op te zijn.
De media-aandacht is aanzienlijk geweest. Naast meerdere reportages op radio en tv zijn de afgelopen 4 jaar 2487 artikelen gerelateerd aan onze concepten verschenen in de landelijke, de regionale en de vakpers.

Hoewel vele concepten effecten in de praktijk hebben gekregen, is het echter nog te vroeg om te concluderen dat deze concepten al hebben geleid tot de beoogde brede maatschappelijke effecten. Daarvoor is een verdere doorgroei en verspreiding van deze concepten noodzakelijk. Pas dan zullen de maatschappelijk gewenste effecten zich echt manifesteren. Daarvoor zullen nog de nodige hobbels die bestaande systemen opwerpen, moeten worden geslecht.
InnovatieNetwerk achtte het tot nu toe, gezien de taakomschrijving, niet haar primaire taak om zorg te dragen voor de verdere doorontwikkeling en verspreiding. InnovatieNetwerk heeft bij sommige concepten wel kunnen zorgen dat andere partijen het concept zijn gaan doorontwikkelen of voor de verdere verspreiding hebben gezorgd.

Niet alle ontwikkelingsprocessen zijn succesvol geweest. Mislukkingen zijn nu eenmaal een onoverkomelijk deel van het werken aan innovaties en in de targets is daar reeds rekening mee gehouden. Zo zijn sommige ontwikkelingstrajecten afgesloten omdat er geen enkel effect in de praktijk te bereiken was bijvoorbeeld omdat een concept om financieel-economische, politiek-bestuurlijke of maatschappelijke redenen niet haalbaar bleek. Of omdat een concept uiteindelijk toch niet grensverleggend genoeg was of dat cruciale partijen in het proces afhaakten.

e. De werkwijzen van InnovatieNetwerk

De werkwijzen van InnovatieNetwerk zijn divers maar kennen wel een aantal karakteristieken:

- Haalbaarheid is (in het begin) geen issue.
- Het hanteren van vergaande ambities en lange termijn.
- Niets is vanzelfsprekend.
- Over de grenzen van domeinen heen kijken en werken.
- Altijd een mix van ingeschakelde mensen.
- Uiteindelijk een sterke focus op realisatie.

Voor het werken aan grensverleggende vernieuwingen zijn een aantal karakteristieke competenties nodig. Zo moet men goed kunnen netwerken, ondernemend zijn ingesteld, hardnekkig en eigenwijs zijn en naast kennis over (interactieve) processen gedegen kennis hebben over de domeinen en bestaande systemen.

Dit soort werk gaat zeker niet altijd van een leien dakje. Er gaan soms dingen fout waarbij het zaak is daarvan te leren. Soms moet een proces van conceptontwikkeling voortijdig worden afgesloten.

f. Meerwaarde en positie InnovatieNetwerk

De resultaten die InnovatieNetwerk de afgelopen jaren heeft bereikt en het oordeel van de relaties over InnovatieNetwerk, geven aan dat InnovatieNetwerk succesvolle aanzetten heeft gegeven tot grensverleggende vernieuwingen. Een aantal elementen heeft daaraan bijgedragen:

a. De onafhankelijke vrije ruimte.
b. De oriëntatie op de praktijk.
c. Aandacht voor de context van een concept en het ontwikkelen van voorwaarde scheppende condities.
d. Gebruikmaken van nieuwe inzichten uit de wetenschap en technologie.
e. Niet louter afrekenbaar op wetenschappelijke criteria en/of beleidsdoelstellingen.
f. Acceptatie van mislukkingen die horen bij innovatie.

g. Positie InnovatieNetwerk

Positie ten opzicht van LNV

InnovatieNetwerk is een bijzonder instrument. LNV heeft de moed gehad een organisatie in het leven te roepen (en te financieren) die innovaties ontwikkelt, die ook op gespannen voet kunnen staan met het beleid van datzelfde LNV. Om die rol van beide kanten goed te

vervullen is zowel afstand als betrokkenheid nodig. Die betrokkenheid heeft op diverse formele als informele manieren vorm gekregen.

Positie ten opzicht van andere innovatiegerichte voorzieningen
In de periode dat InnovatieNetwerk actief is geweest zijn er meerdere innovatiegerichte initiatieven tot stand gekomen. InnovatieNetwerk heeft daarmee soms samenwerking gezocht. Het is de inschatting van InnovatieNetwerk zelf dat er een aantal factoren zijn die bepalend zijn voor het onderscheid met andere organisaties. Die factoren zijn: de onafhankelijke positie, de oriëntatie op de praktijk, de ruimte om diverse soorten partijen te betrekken, het werken over de grenzen van domeinen, de afstand maar ook de verbinding met de beleidsorganisaties (m.n. LNV), de allianties met sectororganisaties en het ontbreken van voor grensverleggende innovatie 'storende' afrekenmechanismen.

h. Aanbevelingen voor de toekomst

De taak
De essentiële elementen van de huidige taak en onafhankelijke positie zouden in de ogen van InnovatieNetwerk gehandhaafd moeten worden omdat deze combinatie voor de overheid, i.c. het Ministerie van LNV de mogelijkheid biedt om met netwerken van partijen op de toekomst gerichte innovatieve kiemen te leggen voor grensverleggende vernieuwingen. Sinds 2001 is gebleken dat deze aanpak tot tastbare en aansprekende resultaten heeft geleid.
InnovatieNetwerk signaleert een aantal functies voor innovatie die nu niet of nauwelijks worden ingevuld:

Van onderzoek- naar innovatieprogramma's
Binnen LNV is de afgelopen periode indringend gesproken over de inzet van kennis- en innovatiemiddelen. InnovatieNetwerk heeft daarbij gepleit voor een zekere verschuiving van onderzoeks- naar innovatieprogramma's, die veel meer gericht zijn op het toepassen van kennis in de praktijk. Het managen ervan vereist een zelfde soort positie als InnovatieNetwerk nu ook heeft: tussen partijen in en een voortdurend schakelen tussen kenniswerkers, beleid en bedrijfsleven.

Van pilot naar verregaande realisatie in de praktijk
Hoe lastig ook, InnovatieNetwerk heeft laten zien dat het realiseren van een pilot vaak nog wel lukt, maar dat een innovatie maatschappelijk pas echt tot betekenis komt als er een brede verspreiding plaatsvindt. Publiek entrepreneurschap is dan aan de orde.
Daarmee wordt bedoeld het vanuit een publieke verantwoordelijkheid "trekken en sleuren" om zaken in de praktijk te krijgen teneinde de gewenste maatschappelijke vooruitgang te boeken. Dit publieke entrepreneurschap is ook nodig om allerlei plannen die op verschillende terreinen en LNV-beleidssectoren klaar liggen, te realiseren.

Wanneer het Ministerie van LNV deze functies (nader) wil invullen, dan is denkbaar dat deze taken aan InnovatieNetwerk worden toegevoegd. InnovatieNetwerk bevindt zich voor de genoemde taken in de vereiste onafhankelijke (publieke) positie en heeft hiervoor deels de benodigde competenties en ervaring in huis. Binnen het LNV-domein is InnovatieNetwerk dus een reële optie om deze taken uit te voeren.

Om te zorgen dat de huidige kerntaak niet in het gedrang komt, zou een organisatorische setting gekozen moeten worden met twee tamelijk strikt gescheiden organisatieonderdelen voor deze verschillende taken. Om de samenhang en de eenheid van beleid te garanderen zouden de verschillende eenheden wel moeten functioneren onder één bestuur en bij voorkeur ook onder één directeur.

De agendavorming

LNV heeft de wens uitgesproken om voor een volgende periode de agendavorming van InnovatieNetwerk duidelijker richting te geven. Dit biedt kansen voor zowel de taken 'het ontwikkelen en doen realiseren van grensverleggende concepten' als het uitvoeren van innovatieprogramma's.

Een pregnante rol van LNV bij de agendering kan ook een inperking betekenen voor serendipiteit (toeval), een erkend belangrijk onderdeel van innovatie. In de toekomst zou daarom voldoende vrije ruimte moeten zijn voor het agenderen van een aantal thema's gericht op de langere termijn en die (nog) niet op de beleidsagenda van LNV staan.

Bij een – ook door InnovatieNetwerk onderschreven- sterkere inhoudelijke betrokkenheid van LNV zijn enkele randvoorwaarden van belang:

- InnovatieNetwerk moet consequent blijven kiezen voor het grensverleggende: het ontwikkelen van nieuwe paradigma's en heel andere (nog) ongebruikelijke aanvliegroutes.
- De onafhankelijke ruimte van InnovatieNetwerk moet gekoesterd worden. Een sterkere betrokkenheid van LNV moet niet leiden tot sturing op het niveau van de wijze van aanpak. In dat geval verliest InnovatieNetwerk snel zijn bijzondere meerwaarde.

1. Inleiding

De Minister van LNV stelde in 2001 InnovatieNetwerk in met het doel 'ingrijpende vernieuwingen te initiëren' op de domeinen van dit ministerie. De eerste periode heeft gelopen van 2001 tot 2006. In hoofdstuk 2 wordt nader ingegaan op de ontstaansgeschiedenis van InnovatieNetwerk en op de opbrengsten van deze periode. Op grond van de resultaten die toen zijn behaald, heeft de Minister ingestemd met een tweede periode.
Deze tweede periode van InnovatieNetwerk loopt eind 2010 af. Dit betekent dat uiterlijk medio 2010 de Minister van LNV een besluit moet nemen over een volgende periode van 5 jaar. Mede als basis voor dit besluit moet er in juni 2010 een evaluatierapport liggen (conform de instellingsbeschikking van 31 augustus 2006 (nr. TRCJZ/200e6/2657, op 8 juli 2008 opgenomen in een Instellingsbesluit kennisgroepen LNV, nr. TRCJZ/2008/639).
De resultaten van dit evaluatieonderzoek zijn, gezien het tijdstip waarop dit rapport verschijnt, voornamelijk gebaseerd op de opbrengsten die in de periode 2006-2009 zijn behaald en de ervaringen die in deze periode zijn opgedaan.

1.1
Centrale vragen in de evaluatie

De evaluatie moet helder maken hoe InnovatieNetwerk de afgelopen periode heeft gepresteerd, soms in samenhang met de prestaties uit de eerste periode. Daarbij moet zowel naar de kwaliteit als de kwantiteit van het opbrengsten gekeken worden, als naar de mate van doorwerking. Tevens zal de evaluatie een doorkijk geven naar een eventuele volgende periode.

De evaluatie zal de volgende drie vragen moeten beantwoorden:
1. Is InnovatieNetwerk geslaagd in de uitvoering van de door LNV opgedragen taak?
2. a) Wat is de toegevoegde waarde en impact van InnovatieNetwerk geweest voor de samenleving én voor LNV?
   b) Zijn er binnen het LNV-domein andere innovatiegerichte organisaties die dezelfde rol vervullen als Innovatienetwerk?
3. Welke aanbevelingen zijn er gelet op de ervaringen en het functioneren van InnovatieNetwerk in de afgelopen jaren?

1.2
Diverse elementen van de evaluatie

Deze vragen zullen worden beantwoord door:
- Interne evaluatie: InnovatieNetwerk beantwoordt eerst zelf de drie vragen.
- Externe evaluatie: een extern bureau zal deze drie vragen beantwoorden door:
  a. de uitkomsten van de interne evaluatie te toetsen;
  b. het interviewen van een aantal partijen die direct betrokken zijn (geweest) bij enkele concepten, de voorzitters van de allianties SIGN, Courage en Kiemkracht en enkele DG's en/of directeuren van LNV. Omdat op het gebied van het leren over innovaties/transities veel met het Competentie Centrum voor Transities is samengewerkt, zal ook de manager van deze organisatie geïnterviewd worden.

Dit rapport is het resultaat van de evaluatie die InnovatieNetwerk zelf heeft uitgevoerd en fungeert mede als basis voor de externe evaluatie.

Met het Ministerie van LNV is overleg geweest over de contouren en de nadere invulling van deze evaluatie. In de volgende paragrafen wordt aangegeven hoe de drie vragen zullen worden beantwoord in de interne evaluatie.

I.3
Nadere opzet interne evaluatie

Vraag 1: Is InnovatieNetwerk geslaagd in de uitvoering van de door LNV opgedragen taak?

De kerntaak volgens de instellingsbeschikking luidt:

"InnovatieNetwerk heeft tot taak op het gebied van de groene ruimte en het agrocluster:
a. strategische toekomstverkenningen uit te voeren, in het bijzonder het verkennen van toekomstige problemen en kansen, met als doel levensvatbare strategieën en acties voor belanghebbenden te identificeren;
b. het initiëren van ingrijpende vernieuwingen door het ontwerpen van perspectiefvolle aanzetten voor vernieuwingen en het op hoofdlijnen uitwerken daarvan;
c. het uitvoeren van de aan de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek opgedragen taken, voorzover deze niet reeds vallen onder de taken, genoemd in de onderdelen a en b. (Staatscourant conform de instellingsbeschikking van 31 augustus 2006 (nr. TRCJZ/2006/2657, op 8 juli 2008 opgenomen in een Instellingsbesluit kennisgroepen LNV, nr. TRCJZ/2008/639)"[1]

In overleg met de toenmalige Secretaris Generaal en de Minister van LNV is vastgesteld dat vooral taak b het kernpunt van het werk van InnovatieNetwerk moest zijn. Het bestuur heeft deze taakstelling in de loop van de eerste periode en aan het begin van de tweede periode nader geoperationaliseerd. Voor de periode 2006 - 2010 zijn in dat kader de volgende targets geformuleerd:

- 'In 2010 zijn er minimaal 30 robuuste (= klaar voor praktijk-invoering) concepten ontwikkeld en minimaal 15 hebben een aantoonbaar effect in de praktijk'

Aanpak
Kwantitatief: in bijlage 3 zijn in een tabel alle concepten die in deze tweede periode tot 2010 zijn of in 2010 nog worden ontwikkeld (96) bij elkaar gezet, met voor ieder concept de fase van ontwikkeling. Van de 96 concepten hebben er 38 een of meerdere aantoonbare effecten in de praktijk behaald. Deze tabel is een eerste indicatie dat de beoogde doelen reeds in de periode tot en met 2009 zijn behaald.

Kwalitatief: In bijlagen 4 en 5 zijn per concept de volgende vragen beantwoord:
1. Waar staat het concept voor?
2. Wat is de impact van het concept in de praktijk?
   a. Welke praktijkeffecten precies? (als daar sprake van is)
   b. Nieuw netwerk/consortium operationeel?
   c. Multiplierеffect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling en 'spin-off investeringen'?

[1] *Besluit instelling InnovatieNetwerk 7 mei 2002/Nr. TRCJZ/2002/4848 (Staatscourant 14 mei 2002, nr. 89), Wijziging instellingsbesluit 31 augustus 2006, nr. TRCJZ/2006/2657 (Staatscourant 6 september 2006, nr. 173). Dit laatste besluit is opgenomen in het Instellingensbesluit kennisgroepen LNV 8 juli 2008, nr. TRCJZ/2008/639 (Staatscourant 18 juli 2008.*

Hoofdstuk 4 geeft een samenvattend overzicht over de opbrengsten en antwoorden op de vragen 1 en 2.

In de externe evaluatie zal aan de DG's en/of directeuren van LNV worden gevraagd naar de meerwaarde van deze concepten.

Vraag 2a: De toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk en de impact van de concepten

Om een nog beter beeld te krijgen van de impact van de concepten en de toegevoegde waarde van het werk van InnovatieNetwerk, is van **15 robuuste concepten** die aantoonbare effecten in de praktijk hebben behaald, nadere informatie verzameld. Een totaal beeld krijgen van alle concepten die aantoonbare effecten in de praktijk hebben behaald, zou te veelomvattend zijn. In overleg met LNV is afgesproken om dit deel van de evaluatie derhalve te beperken tot de 15 concepten die de meeste impact in de praktijk hebben (gehad). Deze 15 concepten vormen ook een belangrijke basis voor de interviews in het kader van de externe evaluatie.

De volgende vragen zijn voor deze concepten beantwoord:
1. Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?
2. Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces? (incl. overzicht concrete resultaten, rapporten etc, nieuwe netwerken gecreëerd) en in het proces richting (eerste) praktijk.
3. Hoe en in hoeverre is LNV betrokken?
4. Wie zorgt voor de doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe ziet de doorwerking eruit? (indien van toepassing).

Bijlage 5 geeft de antwoorden voor de 15 geselecteerde concepten. In hoofdstuk 4 staan de belangrijkste uitkomsten.

Omdat praktijkeffecten en doorwerking van concepten veelal pas op langere termijn zichtbaar worden, is het in dit deel goed om daarnaast naar enkele concepten te kijken uit de eerste periode van InnovatieNetwerk die tijdens de tweede periode, veelal zonder de directe bemoeienis van InnovatieNetwerk, zijn doorontwikkeld en/of verder verspreid. Smaaklessen, Kas als Energiebron en Agroparken zijn daarvan goede voorbeelden.

Publicaties en publiciteit en Media-impact analyse
Publiciteit over het werken aan grensverleggende vernieuwingen, en specifiek over onze concepten, is voor de verdere doorwerking en impact heel belangrijk. Rapporten, boeken, conceptwijzers en informatie op de website hebben geleid tot een grote hoeveelheid artikelen in kranten en tijdschriften en radio- en televisieprogramma's.
In de evaluatie zijn ook de uitkomsten van een media-impact analyse over het jaar 2009 opgenomen (hoofdstuk 5).

Oordeel over ons werk - Uitkomsten Imago-onderzoek
Om een beeld te krijgen over de kennis over en waardering van het werk van InnovatieNetwerk is in 2008 door een extern bureau een waarderings- en imago-onderzoek verricht. In dat onderzoek is ook een vergelijking gemaakt met de uitkomsten uit twee eerdere imago-onderzoeken (in 2004 en 2006). De uitkomsten staan in hoofdstuk 6.

Vraag 2b: Positionering InnovatieNetwerk ten opzichte van andere organisaties

In hoofdstuk 7 positioneert InnovatieNetwerk zichzelf ten opzichte van andere innovatiegerichte organisaties binnen de LNV-domeinen om de vraag te kunnen beantwoorden of die dezelfde rol vervullen.

Vraag 3: Aanbevelingen

Hoofdstuk 8 sluit dit rapport af met conclusies en aanbevelingen.

2. Ontstaans-geschiedenis InnovatieNetwerk en terugblik eerste periode (2001 - 2005)

2.1. Ontstaansgeschiedenis

InnovatieNetwerk is in 2001 van start gegaan om - in nauwe samenwerking met overheid, kennisinstellingen, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties - strategische toekomstverkenningen uit te voeren, en initiatieven te ontwikkelen voor ingrijpende vernieuwingen in het agrocluster en de groene ruimte. Deze ingrijpende vernieuwingen (systeeminnovaties) zijn gericht op duurzame ontwikkeling (economische, ecologische, sociale, culturele en ethische invalshoeken ook te vertalen naar de 3P's van People, Planet en Profit). In overleg met het Ministerie van LNV is besloten het werk vooral te richten op het ontwikkelen en het in de praktijk brengen van grensverleggende concepten.

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster is voortgekomen uit de Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek (NRLO). In de laatste periode van de NRLO waren de vraagstukken rond agrocluster en groene ruimte in kaart gebracht en op de agenda gezet. Uit de verkenningen bleek dat er aan de ene kant in het landbouwsysteem en in de inrichting van de groene ruimte grote veranderingen aan zaten te komen, en aan de andere kant bestaande systemen leidden tot hardnekkige maatschappelijke problemen[2]. Gesteld werd dat een nieuwe organisatie zich op deze zaken zou moeten gaan richten. De NRLO voerde in deze periode de term *'systeeminnovatie'* in[3]. Met deze inzichten voor ogen is de NRLO gaan bouwen aan een organisatie die in 2001 de naam InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster kreeg.

[2] *Dijksterhuis, F.J. (2007) Tussen coördineren en innoveren. De Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek, 1957-2000. Historia Agricultura 39.*

[3] *Rutten, H. H.J. van Oosten (1999). Innoveren met ambitie. Kansen voor agrosector, groene ruimte en vissector. NRLO rapport 99/17.*

De NRLO was vooral sinds de jaren ’90 tamelijk uniek gepositioneerd: onafhankelijk, gefinancierd door de overheid, met en te midden van deelnemers uit diverse maatschappelijke geledingen. Deze *intermediaire positie* heeft de Raad de mogelijkheid gegeven om met adviezen, onderzoeksagenda’s en innovatieplannen te komen die gestoeld zijn op de inzichten en inschattingen van uiteenlopende partijen. Die dus ook draagvlak hebben én mogelijkheden bieden om verder te reiken dan de belangen, inzichten of inschattingen van één van de partijen.
In 2000 is voor InnovatieNetwerk een zelfde positie gekozen: een aan LNV gelieerde, maar onafhankelijke positionering, temidden van de vierhoek overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. De aansturing vond dus niet primair vanuit LNV plaats, maar vanuit de vierhoek van partijen. Die vrije positie werd wenselijk geacht met het oog op een optimale taakuitvoering: opererend tussen de partijen in. Zodat niet het belang van één van de partijen de overhand krijgt en dat optimaal gebruik gemaakt kan worden van de (verschillende) kennis en creativiteit van al die partijen.

2.2. Waarom grensverleggende vernieuwingen?

Zoals hierboven aangegeven lag er een analyse van de NRLO die aangaf dat voor het oplossen van hardnekkige maatschappelijke problemen, systeeminnovaties noodzakelijk zouden zijn. Een analyse die later terugkwam in een studie over de praktijk van InnovatieNetwerk[4]. Die gaf aan dat deze maatschappelijke problemen juist door bestaande systemen worden bestendigd. Systemen die oorspronkelijk veel goeds gebracht hadden, maar waarvan op den duur duidelijk werd dat ze ook een aantal ongewilde en ongewenste consequenties met zich meebrachten.

Een voorbeeld van zo’n systeem is het landbouwsysteem, opgekomen na de Tweede Wereldoorlog met de bedoeling om op een efficiënte wijze te zorgen voor voeding voor iedereen, met een goed inkomen voor boeren. Binnen dit landbouwsysteem waren kennisontwikkeling en toepassing van groot belang, ondersteund door onderwijs en beleid. Die factoren bepaalden het succes van het systeem. Maar het succes van dit systeem leverde uiteindelijk ook een aantal negatieve effecten op, zoals problemen van overschotten, milieuaantasting, problemen met dierenwelzijn etc. Andere voorbeelden zijn het systeem van de energievoorziening (grootschalig, centralistisch en voornamelijk gebaseerd op fossiele brandstoffen) en van het waterbeheer (gericht op waterkeren ten behoeve van ‘veiligheid’). Ook deze systemen hebben veel goeds gebracht, maar geven weinig ruimte voor alternatieve benaderingen, zoals een systeem voor energievoorziening op kleine en gedecentraliseerde schaal los van fossiele brandstoffen, of een nieuw waterbeheer dat water veel meer de ruimte geeft.

[4] *Grin, J. A. van Staveren (2007), Werken aan systeeminnovaties. Lessen uit de praktijk van InnovatieNetwerk. Van Gorcum.*

Het doorbreken van de onbedoelde en negatieve maatschappelijke consequenties vraagt dus om aanpassingen van deze systemen. Systeeminnovaties of grensverleggende vernieuwingen, gericht op duurzame ontwikkeling, zijn daarvoor nodig.
Het is echter niet mogelijk een dergelijk systeem in één keer om te vormen. Een belangrijke eerste stap is dan om te laten zien wat de mogelijkheden zijn om de functies van deze systemen op een andere manier te vervullen. Daarvoor is een grensverleggend idee of concept nodig dat een perspectief op zo'n grote verandering of doorbraak biedt. Een mooi voorbeeld daarvan is het concept 'Kas als Energiebron'. Een kas heeft de primaire functie om gewassen in een beschermde omgeving te telen en te oogsten, en gebruikt in het bestaande systeem voornamelijk (veel) aardgas. In een nieuw energiesysteem verzorgt de kas echter zijn eigen energiebehoefte (en mogelijk die van anderen) door heel effectief en efficiënt gebruik te maken van zonne-energie. Ondertussen blijft de kas zijn primaire functie vervullen. Voor veel glastuinbouwers is een dergelijk energiesysteem een kans en maakt het hen veel minder afhankelijk van fossiele brandstoffen. In een praktijkexperiment is dit ook gebleken.
Maar een pilot betekent nog niet dat een nieuw systeem gerealiseerd is. Daarvoor moeten ook andere componenten van zo'n systeem, zoals het beleid van overheden en van energiemaatschappijen, mee veranderen om daarmee de mogelijkheden te creëren voor de verdere verspreiding van het concept.

InnovatieNetwerk heeft zich in eerste instantie toegelegd op het ontwikkelen van grensverleggende concepten om ze vervolgens in een eerste praktijk te (laten) brengen: om te laten zien dat het anders kan. De vrije ruimte die het voor dit werk heeft gekregen was cruciaal om samen met andere partijen vrij, los van bestaande systemen, van bestaand beleid en los van specifieke belangen, te kunnen denken en opereren.

2.3. Opbrengsten eerste periode (2001 – 2005)

Succescriteria
Als *primaire focus* is in de eerste periode gekozen voor het ontwikkelen en in de praktijk (doen) brengen van concepten voor *grensverleggende vernieuwingen* in de domeinen landbouw, voeding en groene ruimte, met duurzaamheid en de (middel-) lange termijn als focus. Deze domeinen vormden tevens de hoofdthema's van het werkprogramma: Transitie Duurzame Landbouw, Groene Ruimte en Voeding voor een gezonde samenleving. Het leidmotief is het oplossen van hardnekkige problemen dan wel het opsporen van geheel nieuwe kansen.
InnovatieNetwerk zou daartoe in 2005 zo'n **15 grensverleggende concepten** ontwikkeld moeten hebben, waarvan minstens **de helft in de praktijk** tot werking is gekomen.

In de eerste periode 2001-2005 heeft InnovatieNetwerk in totaal 22 concepten voor grensverleggende innovaties opgeleverd. Zeven bevonden zich in de fase van realisatie en twaalf waren daarnaar op weg, en drie concepten verkeerden in de fase van zoeken en verkennen. Naast de 22 waren er aan het eind van die periode zo'n 17 concepten in en zeer prille staat van ontwikkeling. Enkele spraakmakende concepten uit die periode waren:

- Kas als Energiebron
- Agroparken
- Nieuwe Dorpen
- Nieuwe Rivieren
- Mariene Parken / Seawing
- Smaaklessen

Het concept Kas als Energiebron, dat was ontwikkeld in de alliantie Stichting Innovatie Glastuinbouw Nederland (SIGN), won de innovatieprijs van vijf Ministeries (Ei van Columbus) en Seawing de publieksprijs op de Noordzeedagen in 2004.
Naast deze conceptuele opbrengsten speelde InnovatieNetwerk een prominente rol bij de voorbereiding van vijf Bsik-programma's. Vier van deze vijf programma's, Habiforum, Transforum, Leven met Water en Kennisnetwerk Systeeminnovaties (KSI) (met een gezamenlijk budget van ruim € 200 miljoen) zijn uiteindelijk ook van start gegaan.

De door het Bestuur gekwantificeerde doelstellingen waren in 2005 dus gerealiseerd. Dit ging gepaard met een zeer ruime media-aandacht.

3.
Tweede periode InnovatieNetwerk (2006 - 2010)

3.1.
Doelstellingen tweede periode

Op grond van de bereikte resultaten van de eerste periode van InnovatieNetwerk, heeft de Minister van LNV besloten InnovatieNetwerk voor een tweede termijn in te stellen. Het evaluatie-rapport over die eerste periode, dat in juni 2005 uitkwam, gaf voor dit besluit de formele basis.
Net als in de eerste periode is de aandacht voor grensverleggende vernieuwingen, gericht op duurzame ontwikkeling op de domeinen van LNV, gebleven. Ook is de focus op conceptontwikkeling en het doen realiseren in de praktijk gebleven. Bij de start van de tweede periode zijn door het bestuur van InnovatieNetwerk voor 2010 nieuwe targets geformuleerd. Deze waren:

InnovatieNetwerk heeft 30 robuuste grensverleggende concepten ontwikkeld, waarvan 15 hun betekenis hebben gekregen in de praktijk.

Voor ieder concept lag de primaire focus van InnovatieNetwerk bij het doen realiseren van tenminste één pilot. Een pilot die laat zien dat het écht anders kan. Maar, zoals verderop in dit rapport aangegeven, effecten in de praktijk kunnen op meerdere wijzen optreden.

Per 1 januari 2006 is InnovatieNetwerk voor een nieuwe periode van 5 jaar van start gegaan. Op 31 augustus 2006 is met het instellings-

besluit (TRCJZ/2006/2657) deze tweede periode ook formeel bezegeld. Toen waren de bestuursleden van InnovatieNetwerk reeds op 17 maart 2006 bij Koninklijk Besluit aangesteld. Het instellingsbesluit is uiteindelijk op 8 juli 2008 opgenomen in een nieuw Instellingsbesluit kennisgroepen LNV (nr. TRCJZ/2008/639).

3.2 Een nieuwe agenda met vier nieuwe thema's en innovatieopgaven

Voor de tweede periode is een nieuwe agenda opgesteld, waarin de thema's en daaraan verbonden innovatieopgaven zijn beschreven. De basis voor deze agenda is gelegd door:

- Een overzicht van toen recent verschenen verkenningen rond de domeinen agro, ruimte en voeding & gezondheid (Rapport "Een blik vooruit verrijkt de toekomst").
- Een serie bijeenkomsten met inspirerende buitenstaanders, deels van buiten onze domeinen rondom de vraag 'wat zijn de kernvragen voor de toekomst?'

Maar niet alleen deze specifieke activiteiten zijn de basis voor een nieuwe agenda geweest. De agenda heeft ook vorm gekregen door:

- Ideeën, inspiratie en informatie van partijen in netwerken waarin de projectleiders opereren.
- Door de inbreng van de themagerichte Innovatiekringen (toenmalige taakgroepen).

Op basis van de inbreng van genoemde activiteiten en processen is een conceptagenda opgesteld, die vervolgens is besproken in een overleg met directeuren (Dossierstaf Kennis) binnen LNV. Na bespreking en amendering is de agenda vervolgens vastgesteld door het bestuur van InnovatieNetwerk.

De thema's in de nieuwe agenda waarbinnen de nieuwe concepten zijn ontwikkeld, zijn ten opzichte van de thema's uit de eerste periode van aard veranderd. Zo is het thema Groene Ruimte veranderd in het thema 'Ruimte Creëren', het thema 'Transitie naar Duurzame Landbouw' in 'Duurzaam Ondernemen' en het thema 'Voeding voor een Gezonde Samenleving' in 'Gezonde Samenleving'. Per thema zijn diverse innovatie-opgaven geformuleerd waarbinnen nieuwe grensverleggende concepten werden ontwikkeld. In bijlage 1 zijn deze opgaven per thema weergegeven. Deze innovatiethema's hebben vele linken met beleidsterreinen en -prioriteiten van het Ministerie van LNV. In hoofdstuk 4 zal dit bij de 'opbrengsten kwalitatief' nader worden toegelicht.
Een nieuw thema vormde 'Innovatie Stimulerende Omgeving'(ISO). Dit thema stond dwars op de eerste drie thema's en richtte zich op systeemgebreken in het kennis- en innovatiesysteem[5].

[5] *Het thema ISO beoogde concepten te ontwikkelen voor het aanpakken van systeemgebreken in het innovatiesystem. Na het uitvoeren van een analyse, m.n. gericht op de glastuinbouw, is gezocht naar partijen die ideeën konden ontwikkelen voor het aanpakken van problemen in de Kennisinfrastructuur en bij de overheid. Omdat een geschikte partij niet werd gevonden is het thema in 2008 in 'de koelkast' gezet.*

Voor de allianties met SIGN, Courage, Kiemkracht en de Noordzeevisserij zijn afzonderlijke innovatieagenda's opgesteld. Deze agenda's passen in het algemeen binnen de brede innovatieopgaven voor het thema 'Duurzaam ondernemen'.

3.3 Organisatie InnovatieNetwerk

De organisatie van InnovatieNetwerk kende in de tweede periode een aantal kenmerken. Voor een deel waren die dezelfde als in de eerste periode.

- Een Bestuur met een onafhankelijk voorzitter en verder bestaande uit mensen uit de vierhoek overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties, die op persoonlijke titel deelnamen.
- Een inhoudelijke structuur van aansturing bestaande uit drie Innovatiekringen met elk een boegbeeld/trekker die tevens lid is van het Bestuur.
- Organisatorische allianties met bedrijfsleven (SIGN, Courage en Kiemkracht) en met drie Bsik-programma's (Leven Met Water, Habiforum/Vernieuwend Ruimtegebruik en Transforum Agro en Groen). Tevens bestond er een koppeling met het Visserij Innovatie Platform (VIP).
- Een staf van beperkte omvang en van een hoog, senior niveau.

3.3.1 Bestuur

De samenstelling van het bestuur is naar typen herkomst hetzelfde van samenstelling gebleven. Wel zijn ten dele andere personen benoemd, deels met andere deskundigheden (zie bijlage 2).

3.3.2 Innovatiekringen per thema

In eerste periode kende ieder hoofdthema een taakgroep. Die taakgroepen bestonden uit stakeholders uit de vierhoek overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. De taakgroep werd voorgezeten door een lid van het bestuur die als trekker/boegbeeld voor het thema fungeerde. Zijn positie en/of status opende soms deuren en bood duidelijk meerwaarde, bijvoorbeeld via het voorzitterschap bij bijeenkomsten waarin belangrijke opbrengsten van InnovatieNetwerk werden gepresenteerd. De taakgroepen hadden een agenderende functie, volgden en waar nodig stuurden zij het programma van het thema bij. Wanneer dat relevant was werden leden direct bij een concept betrokken.
In de tweede periode is deze organisatiestructuur voor het grootste deel gehandhaafd. Zoals eerder aangeven kregen de hoofdthema's

andere namen en de taakgroepen werden innovatiekringen. Deze innovatiekringen kregen bij sommige thema's een iets andere taak. Zo levert de Innovatiekring Gezonde Samenleving vooral een creatieve en agenderende inbreng voor het thema. Ook werd in de loop der tijd de samenstelling van de innovatiekringen gewijzigd (zie bijlage 2). De nadruk van de innovatiekringen lag in de tweede periode in het algemeen meer op inspiratie dan op sturing. De sturende rol lag m.n. bij het bestuur.

3.3.3 Allianties

InnovatieNetwerk is wat de naam zegt: een netwerkorganisatie. Dit gegeven in combinatie met een staf van beperkte omvang maakt het voor de hand liggend dat allianties met andere partijen worden aangegaan. Allianties die iets toevoegen aan wat InnovatieNetwerk zelf al is. De allianties met Courage (melkveehouderij), Kiemkracht (akkerbouw) en SIGN (glastuinbouw) zorgden voor een bijzondere combinatie: conceptueel denken op systeemniveau en een worteling in de ondernemerspraktijk. Dit vergroot de kans op implementatie van concepten in de praktijk en versterkt het lange termijn denken binnen het bedrijfsleven. Trekkers/boegbeelden zijn in dit geval innovatiegerichte, vrijdenkende en invloedrijke mensen uit de betreffende sector.

De minister van LNV heeft eind 2006 het Visserij Innovatie Platform opgericht. In dit platform zitten mensen uit overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. InnovatieNetwerk nam op zich het ontwikkelen van grensverleggende innovaties, gekoppeld aan de vier ambities van het Platform.

InnovatieNetwerk heeft (mede) aan de basis gestaan van de Bsik-programma's, Transforum, Leven met Water, Habiforum en KSI. Gedurende de afgelopen periode heeft hier een nauwe band, met uitzondering van KSI, mee bestaan: bestuurlijk, maar soms ook op het niveau van individuele concepten. Met het programma Kennisnetwerk Systeeminnovaties zijn geen intensieve en formele banden ontstaan. Wel is intensief met het aan dit programma gelieerde Competenties Centrum voor Transities (CCT) samengewerkt.

3.3.4 Staf

De staf bestaat uit seniormedewerkers met een meerjarige ervaring binnen het betreffende thema en/of domein. Deskundigheid en autoriteit blijken belangrijke voorwaarden om partijen te kunnen overtuigen van de noodzaak van ingrijpende vernieuwingen. Door hun kennis van het domein (her) kennen zij ook veelal heel snel de negatieve effecten van huidige systemen en daarmee dus de hardnekkigheid van bepaalde maatschappelijke vraagstukken. Daardoor (her)kennen zij snel de noodzakelijke omslagen die noodzakelijk zijn om deze vraagstukken tegemoet te treden.

4. Opbrengsten tweede periode InnovatieNetwerk: tot 2010

4.1 Inleiding

Zoals in de vorige hoofdstukken beschreven begon InnovatieNetwerk in 2006 als onafhankelijke netwerkorganisatie met budget van het Ministerie van LNV aan een tweede periode. Ook in deze tweede periode ging het om het initiëren van grensverleggende vernieuwingen gericht op duurzame ontwikkeling. En ook in 2006 was InnovatieNetwerk nog tamelijk uniek qua doelstellingen en positionering.

Opnieuw heeft het bestuur van InnovatieNetwerk aan het begin van de tweede periode van InnovatieNetwerk targets geformuleerd:

- In 2010 zijn er minimaal 30 robuuste concepten ontwikkeld en minimaal 15 hebben een aantoonbaar effect in de praktijk.

Het eerste deel van dit hoofdstuk geeft op een kwantitatieve manier aan of deze doelstellingen zijn bereikt. Op het moment van schrijven van dit evaluatierapport (eerste helft 2010) is een overzicht te geven van de behaalde resultaten tot 2010. Vandaar dat het in de paragraaf 4.2 voor het grootste deel gaat over de concepten die in de **periode 2006 - 2009** zijn ontwikkeld, welke daarvan als robuust kunnen worden aangemerkt en hoeveel er inderdaad hebben geleid tot aantoonbare effecten in de praktijk. Tevens wordt aangegeven in welke fase van ontwikkeling deze concepten zijn beland.
Paragraaf 4.3 beschrijft de opbrengsten op een meer kwalitatieve manier. Daar wordt zichtbaar welke concepten er zijn ontwikkeld, hoe

dat in zijn werk is gegaan en wat voor soort effecten in de praktijk precies zijn bereikt. Tot slot komen de financiën aan bod en wordt de vraag beantwoord hoe InnovatieNetwerk het door LNV beschikbaar gestelde geld heeft besteed.

Over de terminologieën

Alvorens in te zoomen nog enige verduidelijking over de gehanteerde termen, zoals robuuste concepten, effecten in de praktijk en realisatiefase. Het is hierbij goed een onderscheid te maken tussen de soorten uitkomsten en de fasen waarin die uitkomsten zijn gerealiseerd.

Uitkomsten

Robuust concept:

- Een concept dat zover is uitgewerkt, ontworpen en/of doorgerekend dat het klaar is voor de eerste stappen richting realisatie in de praktijk.

Effecten in de praktijk:

- Een pilot is daadwerkelijk gerealiseerd of er is een onomkeerbaar besluit tot het realiseren van de pilot genomen.
- Andere partijen hebben het concept overgenomen en gaan richting realisatie.
- Er zijn door anderen (subsidie- of innovatie-) programma's ontwikkeld om tot verdere uitwerking of brede toepassing te komen.
- Het basisidee van een concept is opgenomen in nationaal, regionaal of lokaal beleid en heeft geleid tot aanpassing van regelgeving.

Fasen van ontwikkeling

Om tot bovengenoemde uitkomsten te komen zijn diverse fasen te onderscheiden, die zeker niet altijd opeenvolgend worden afgewerkt. Want soms kunnen reeds praktijkeffecten rond een pril grensverleggend idee ontstaan, zonder dat het concept al als robuust aangemerkt kan worden. Ook vindt in sommige gevallen conceptontwikkeling plaats via experimenten in de praktijk en kunnen praktijkeffecten dus al optreden voordat we een concept als robuust bestempelen. De fasen die we per concept onderscheiden zijn:

Oriëntatie	- verkennen of en hoe een nog vaag idee potentie kan hebben
Ontwikkeling	- de uitwerking van een idee richting robuust concept
Realisatie	- toepassing van het concept gericht op het daadwerkelijk bereiken van effecten in de praktijk
Afgesloten	- de betrokkenheid van InnovatieNetwerk is gestopt omdat een eerste praktijk op korte termijn niet haalbaar bleek (geen effecten in de praktijk), of omdat het concept zich zonder InnovatieNetwerk verder ontwikkelde (met effecten in de praktijk).

4.2 Opbrengsten kwantitatief: tot 2010

4.2.1 Aantal concepten: totalen op organisatieniveau en per thema

Tabel 4.1. geeft aan dat in de periode 2006-2009 aan **88** verschillende concepten is gewerkt (zie voor een uitgebreider overzicht bijlage 3). De verwachting is dat daar in 2010 nog 8 nieuwe concepten in de oriëntatiefase bijkomen. Dit betekent dat aan het eind van 2010 aan **96** concepten is gewerkt.

Thema	Concepten gewerkt	Nieuw in 2006-2009	Robuust nieuw
Ruimte Creëren	22	14	9
Duurzaam Ondernemen	51	44	44
- Algemeen	21	15	8
- SIGN	13	12	5
- Courage	09	09	8
- Kiemkracht	04	04	
- VIP	04	04	
Gezonde Samenleving	15	13	6
Totaal	**88**	**71**	**36**
Nieuw in 2010	8		
Totaal	**96**		

Tabel 4.1: Aantal concepten waaraan gewerkt is + nieuwe[6] verdeeld naar thema.

[6] *Binnen het thema Duurzaam Ondernemen opereren ook de in 3.3.3 genoemde allianties en VIP waarbinnen domeinspecifieke concepten worden ontwikkeld. Om dit zichtbaar te maken is in de tabel dit thema uitgesplitst.*

Van de 88 concepten waren 17 reeds aan het einde van de eerste periode van InnovatieNetwerk in ontwikkeling genomen. In de periode 2006-2009 zijn er dus **71 nieuwe** concepten bijgekomen. Een aantal is in de loop van deze periode van de agenda verdwenen, sommige hebben er slechts 1 jaar opgestaan. Een aantal concepten is in de loop der jaren soms uitgekristalliseerd in twee of meerdere spin-off concepten. De laatste kolom geeft aan dat van de 71 nieuwe concepten er in deze periode **36 robuust** zijn geworden[7].

[7] *In de telling van het aantal robuuste concepten zijn die uit de eerste periode niet meegeteld.*

In de volgende tabel is te zien dat van alle concepten waaraan in deze periode is gewerkt, er **38** een **aantoonbaar effect in de praktijk** hebben gekregen (6 uit de eerste periode, 32 uit de periode 2006-2009). Daarmee is ruimschoots aan de kwantitatieve doelstelling voldaan.

Thema	Effecten praktijk
Ruimte Creëren	11
Duurzaam Ondernemen	21
- Algemeen	6
- SIGN	5
- Courage	8
- Kiemkracht	1
- VIP	1
Gezonde Samenleving	6
Totaal	**38**

Tabel 4.2: Concepten met effecten in de praktijk.

Tot slot is in tabel 4.3 is te zien hoeveel van de 88 concepten er per thema in welke fasen terecht zijn gekomen.

Tabel 4.3: Concepten naar diverse fasen periode 2006 - 2009.

Thema	Realisatie	Ontwikkeling	Oriëntatie	Afgesloten	Totaal
Ruimte Creëren	12	5	1	4	22
Duurzaam Ondernemen	22	14	2	13	51
- Algemeen	7	8		6	21
- SIGN	5	2	1	5	13
- Courage	8			1	09
- Kiemkracht	1	2		1	04
- VIP	1	2	1		04
Gezonde Samenleving	9			6	15
Totaal	**43**	**19**	**3**	**23**	**88**

Uit de tabel blijkt dat van de 88 concepten waaraan in de periode 2006-2009 is gewerkt, ongeveer de helft (43 concepten) uiteindelijk in de **realisatiefase** is terechtgekomen (34 daarvan waren er nieuw in de periode 2006-2009). De andere concepten zitten nog in een eerdere fase of zijn afgesloten (al of niet met effecten in de praktijk).

4.2.2 Verschillen opbrengsten per thema

Wanneer naar de opbrengsten van InnovatieNetwerk wordt gekeken valt op dat deze per thema in omvang verschillen. Dit heeft te maken met de ontwikkelingen binnen de thema's, de gepleegde inzet en de aard van de concepten.

Ruimte Creëren
Ook voor dit thema was er voor de tweede periode vanaf 2006 in belangrijke mate sprake van een doorlopend programma. Complicerende factor binnen dit thema is de tijdshorizon van realisatie. Een pilot op een school of een agrarisch bedrijf is qua complexiteit vaak nog wel te overzien. Maar ruimtelijke ingrepen zijn in hun uitvoering zeer weerbarstig. Door de ingrijpendheid van ruimtelijke ingrepen, maar ook door de bestuurlijke complexiteit. Substantiële realisatie in de praktijk is binnen dit thema dus lastiger.

Duurzaam Ondernemen
Dit thema levert in kwantitatieve zin de grootste bijdrage aan de opbrengsten van InnovatieNetwerk. Dit sluit ook aan bij de gepleegde inzet van mensen en middelen. In de context van de allianties (SIGN, Courage, Kiemkracht en VIP) is extra capaciteit gerealiseerd, met medefinanciering van andere partijen. De budgettaire inzet van InnovatieNetwerk was hoger dan bij de andere thema's en werd nog aangevuld door private middelen uit het bedrijfsleven. Daarnaast liep het programma uit de eerste periode sterk door in de tweede periode. Ook dat had een (positieve) invloed op de opbrengst.

Gezonde Samenleving
Dit thema heeft in 2006 een nieuwe start gemaakt. Lag in de eerste periode de focus nog op voeding en gezondheid, in de tweede periode werd het begrip gezondheid in een veel breder perspectief geplaatst. Dat impliceerde dat conceptontwikkeling voor de meeste concepten ook pas in 2006 (of later) startte. Dat heeft uiteraard gevolgen voor de opbrengsten aan het einde van deze periode, in vergelijking met de andere thema's.

Innovatie Stimulerende Omgevingen
Dit thema heeft in de context van de door het bestuur geformuleerde doelstellingen geen opbrengsten opgeleverd. Beoogd werd een nieuw systeem van incentives te ontwikkelen, die het innovatiesysteem beter laten werken en gebreken op systeemniveau aanpakken. Een aantal partijen werd hiervoor ingeschakeld, maar allen kwamen niet verder dan een analyse. Over deze analyse is een korte notitie opgesteld en deze heeft mede als basis gediend voor gesprekken met o.a. LNV en Transforum over het groene kennis- en innovatiesysteem. Het thema is tijdens deze periode in 'de koelkast' gezet.

4.3 Opbrengsten kwalitatief: tot 2010

4.3.1 De concepten

In tabel 4.4 zijn de 38 concepten met effecten in de praktijk opgenomen. De meeste van deze concepten zijn robuust. Bij die concepten, die eigenlijk nog niet klaar voor de praktijk zijn, helpt de eerste praktijk juist het concept robuuster te maken (zie bijlage 3 welke concepten in de nieuwe periode robuust zijn geworden). Met de toevoeging '1ste periode' is aangegeven dat dit concept aan het einde van die periode al aangemerkt werd als 'robuust'.

Ruimte Creëren	Duurzame Ontwikkeling	Gezonde Samenleving
1. Knooperven *	1. Agrocentrum (1ste periode)	1. Bouwen met Groen en Glas *
2. Netlandschap	2. Agrotransport op Groen Gas (Courage)	2. Gezonde Wijk *
3. Nieuwe Dorpen (1ste periode)	3. Algen en Oesters in de kas (SIGN)	3. Ibanana *
4. Nieuwe Marken *	4. Bioport	4. Oerdis *
5. Nieuwe Rivieren (1ste Periode)	5. Buurderij* (1ste periode)	5. Steekstations
6. Parels in de het landschap/ Glastuinbouw en Ruimtelijke kwaliteit	6. Cowmunity (w.o. Energieleverend staldak) (Courage)	6. Waardenpas
7. Recreatie (faciliteit) *	7. Datagarden (SIGN)	
8. Singelgolf *	8. Energieleverende zuivelketen * (Courage)	
9. Tijdelijke Natuur* (1ste periode)	9. Fotonenboer (Courage)	
10. Waterwoonterpen/ Duinwonen	10. Grassa! * (Courage)	
11. Zandgenoten	11. Innofisk (1ste periode) *	
	12. Klimaatreddende bodem (Kiemkracht)	
	13. Koeientuin (Courage)	
	14. Mariene Parken	
	15. Neusje v.d. zalm (VIP)	
	16. Nieuwe Nuts/Zonneterp * (SIGN)	
	17. Powerfarms *	
	18. Tuinbouwcluster Innovatiefonds (SIGN)	
	19. Weerbaar Vee (Courage)	
	20. Work is gaming (SIGN)	
	21. Zuivelnatuur (Courage)	

Tabel 4.4: Concepten met effecten in de praktijk (in alfabetische volgorde).[8]

[8] *De concepten met de indicatie *worden in bijlage 5 uitgebreid beschreven. De andere concepten komen in bijlage 4 aan bod.*

In de bijlagen 4 en 5 staan per thema korte beschrijvingen van alle concepten die in de periode 2006 - 2009 zijn ontwikkeld: de fase van ontwikkeling, de inhoud ervan, het netwerk aan partijen dat actief participeert en de financiële bijdragen van InnovatieNetwerk en andere partijen. Waar effecten in de praktijk zijn opgetreden, worden die genoemd. In de volgende paragraaf worden de effecten in de praktijk in grote lijnen beschreven.

4.3.2 Aard van de concepten – vormen van grensverleggende vernieuwingen

Zoals in hoofdstuk 2.2 beschreven zijn grensverleggende vernieuwingen, gericht op duurzame ontwikkeling, noodzakelijk om hardnekkige maatschappelijke problemen op te lossen en nieuwe kansen voor ondernemende partijen te signaleren en te benutten. Concepten zijn vormen van deze benodigde vernieuwingen. De concepten stellen als het ware de vanzelfsprekendheden van bestaande systemen ter discussie, terwijl belangrijke functies van het oude systeem in tact blijven. Zo blijft een nieuw en duurzaam landbouwsysteem zorgen voor primaire grondstoffen, maar dan op een nieuwe en meer efficiënte manier. In de beschrijvingen van de concepten (bijlage 4 en 5) is terug te zien voor welke doorbraken ze staan. Enkele voorbeelden van doorbraken waarvoor een concept staat, staan in tabel 4.5.

Concept	Elementen beoogde doorbraak
Buurderij	- Nieuwe plattelandsbedrijven die voedselproductie combineren met andere plattelandsfuncties. - Burgers worden op actieve wijze betrokken en verantwoordelijk voor de economische, ecologische en sociaal-culturele waarden en belangen. - Fundamentele veranderingen in de verantwoordelijkheids-verdeling en de te hanteren sturingsconceptie.
Gezonde wijk	- Groen een grote rol in de directe woonomgeving laten spelen. Groen heeft n.l. een positieve invloed op de fysieke en geestelijke gezondheid van mensen. - Daarbij is de inrichting, toegankelijkheid en leefbaarheid van wijken van belang.
Energieneutrale zuivel	- De zuivelketen kan door de productie en benutting van vernieuwbare energie een grote bijdrage aan leveren aan de klimaatproblematiek. - Via een 'groene stroom model' - decentrale energieproductie (melkveehouder) koppelen aan efficiënte centrale energiebenutting (zuivelindustrie). - Een groene zuivelsector creëren door een vernieuwing van de relatie tussen de melkveehouder en 'zijn' coöperatieve zuivel-industrie.
Knooperven	- Bedrijfsontwikkeling voor boeren mogelijk maken in een kleinschalig landschap. - Tegelijkertijd burgers kansen te bieden om op grotere knooperven (boerenerven) te wonen. - Daarbij nemen deze burgers verantwoordelijkheid voor het beheer en onderhoud van de karakteristieke beplanting die verschillende knooperven (in het landschap) verbinden. - Dit concept biedt dus zowel kansen op het vlak van de landschapsontwikkeling als van de versterking van de agrarische structuur.

Tabel 4.5: Voorbeelden van beoogde doorbraken per concept.

Deze doorbraken gaan soms lijnrecht in tegen bestaande praktijken, bestaand beleid en/of bestaande wet- en regelgeving. Dat maakt het daadwerkelijk realiseren van een concept op grote schaal en op korte termijn niet eenvoudig. Daarvoor is immers nodig dat de context van zo'n concept mee verandert zodat verdere doorgroei en verspreiding mogelijk wordt.
Maar bestaande systemen laten zich niet makkelijk aanpassen. Dat kan doorgaans pas gebeuren als duidelijk is dat een grensverleggend concept inderdaad laat zien dat het anders kan en dat de beoogde effecten kunnen worden bereikt. Hiervoor is binnen bestaande systemen vrije ruimte noodzakelijk: ruimte om grensverleggende ideeën en concepten te ontwikkelen en in een eerste praktijk te brengen.

4.3.3
Concepten en de verbinding met de LNV-beleidspraktijk

De thema's van InnovatieNetwerk hebben een sterke verbinding met de beleidsterreinen van LNV. Dat geldt ook voor de concepten. Op de website van InnovatieNetwerk is per beleidsterrein aangegeven voor welke concepten dat in het bijzonder geldt. Enkele voorbeelden hiervan zijn weergegeven in tabel 4.6.

Tabel 4.6: Voorbeelden van relaties tussen beleidsterreinen LNV en concepten.

Beleidsterrein	**Aantal concepten met relatie**	**Voorbeelden bijbehorende concepten**
Akkerbouw	10	Agrocentrum,Klimaatreddende bodem, Fotonenboer, Singelgolf, Zilte Poldereconomie, Hiphapje, Smartbot/Scharrelbietenbot
Aquacultuur	5	Innofisk, Zilte Poldereconomie, Mariene Parken, Zilte Proeftuin
Energie	20	Nieuwe Nuts, Fotonenboer, Energieneutrale Zuivelsector, Bioport, Rieteconomie, Agrotransport op Groen Gas, Kas als Energiebron (concept uit eerste periode), Bouwen met Groen en Glas
Financiering landschap	15	Netlandschap, Knooperven, Nieuwe Rivieren, Streekstations
Gezondheid	14	Waardenpas, Wijken voor Kinderen, Volkstuinen als groene motor, Antibioticavrije varkensketen
Glastuinbouw	8	Bouwen met Groen en Glas, Nieuwe Nuts, Datagarden, Work is Gaming
Landschappelijke kwaliteit	20	Gezondheidslandschappen, Tijdelijke Natuur, Parels in het landschap
Sociale cohesie	8	Buurderij, Gezonde Wijk, Nieuwe Marken, Samen goed eten
Voedsel	12	Celebrate food, Ibanana, Oerdis, Neusje van de Zalm, Zuivelnatuur Smaaklessen (concept uit eerste periode)

Concepten met effecten in de praktijk die een sterke koppeling hebben met een bepaald beleidsterrein, leveren hieraan op korte of lange termijn een belangrijke bijdrage. Enkele doen dat ook reeds. Concepten als 'Tijdelijke Natuur', Kas als Energiebron en Smaaklessen zijn hier voorbeelden van.

4.3.4
Concepten met effecten in de praktijk: wat betekent dit precies?

Voor alle concepten die het betreffen zijn de effecten in de praktijk in bijlage 4 beschreven. Van 15 concepten (in tabel 4.4 met een * gemarkeerd) die de meeste impact in de praktijk hebben (gehad), zijn meer uitgebreide beschrijvingen gemaakt (bijlage 5).

Als we deze effecten in de praktijk nader bekijken, dan zien we dat veel dynamiek is ontstaan. Het nu volgende geeft een opsomming van de kenmerken van deze dynamiek (concepten tussen haakjes zijn illustraties uit de lijst van 15 concepten) zoals die in de loop van het proces richting een eerste pilot optreden[9].

- Partijen, veelal ondernemers, zien kansen voor nieuwe elementen in de bedrijfsvoering (Energieneutrale zuivelketen).
- Een netwerk van enthousiaste partijen verricht een haalbaarheidsstudie over het realiseren van een concrete pilot (Singelgolf).
- Netwerken die rond een concept zijn ontstaan, zijn niet alleen actief meer in het meedenken en -ontwerpen, maar ook in het traject richting de (eerste) praktijk. Veelal liggen er concrete ontwerpen voor een pilot klaar, inclusief financieel-economische onderbouwing (businessplan) en/of intentieverklaringen (Grassa, Buurderij, Powerfarms, Innofisk). Veelal wordt het vervolg in samenwerkingsverbanden opgezet;
- Financieringsbronnen zijn naast of in plaats van die van InnovatieNetwerk gemobiliseerd (Innofisk, Bouwen met Groen en Glas, Energieneutrale Zuivelketen, Klimaatreddende bodem).
- De context voor het concept is zodanig aangepast dat ruimte voor een eerste praktijkvoorbeeld is ontstaan (aanpassing structuurvisie provincie en bestemmingsplan gemeente bij Knooperven).
- Op grond van een concept is een nieuwe beleidslijn door de Rijksoverheid ontwikkeld (Tijdelijke Natuur) waardoor er ruimte voor pilots is ontstaan.
- Een pilot is daadwerkelijk gerealiseerd (Grassa, Powerfarms, Energieneutrale zuivelketen) of de eerste stappen naar een pilot zijn onomkeerbaar gezet (Knooperven, Buurderij).
- Er is een innovatieprogramma (Recreatie, Bouwen met Groen en Glas) of een Demo- en Innovatiecentrum (Kas als Energiebron/ Nieuwe Nuts) opgezet waaraan vele partijen meedoen en meefinancieren en dat tot doel heeft concepten verder door te ontwikkelen en/of te verspreiden. In sommige gevallen is voor de uitvoering ervan een aparte rechtsvorm gecreëerd (Stichting Oerdis, Stichting Ibanana).
- Anderen nemen initiatieven waar InnovatieNetwerk alleen nog op afstand bij betrokken is (Ibanana, Buurderij, Gezonde Wijk).
- Partijen laten zich bij investeringen, die ze toch al van plan waren, inspireren door concepten van InnovatieNetwerk en maken daar in hun plannen ruimte voor (Bouwen met Groen en Glas).

Geconcludeerd kan worden dat het in al deze gevallen van groot belang is geweest dat de partijen die zich rond een concept verzamelden, kansen zagen in het idee, die kansen grepen en daar tijd en soms geld in investeerden. Partijen die het uiteraard ook eens waren met de achterliggende analyse voor het concept en door hadden dat doorbraken in het gangbare echt noodzakelijk waren. Daar waar dit niet of onvoldoende het geval was, kwam het concept niet verder. Ook kon het zijn dat een concept uiteindelijk, onder de huidige omstandigheden, economisch niet haalbaar bleek (b.v. susteïne).

[9] *Hoofdstuk 7 waar de aanpak van innovatieNetwerk centraal staat geeft meer inzicht over dergelijke ontwikkelingsprocessen.*

4.3.5
Realisatie van doorbraken: van pilot naar brede toepassing

InnovatieNetwerk heeft ervoor gekozen om met andere partijen op zoek te gaan naar nieuwe ideeën en concepten, ze samen verder te ontwikkelen en in ieder geval in een eerste praktijk te laten landen. Om te laten zien dat het anders kan. Dit wil niet zeggen dat concepten die dit stadium hebben bereikt automatisch zullen doorgroeien tot volledig uitgerolde systeeminnovaties.

Enkele voorbeelden van concepten uit de eerste periode als illustratie

Drie concepten die in de eerste periode van InnovatieNetwerk zijn ontwikkeld, zijn mooie voorbeelden van beoogde grensverleggende vernieuwingen die in een eerste of in meerdere praktijken zijn geland, maar nog niet de ultiem gewenste vernieuwing hebben bereikt.
Het eerste voorbeeld is het concept 'Kas als Energiebron'. De beoogde doorbraak was om glastuinders netto energieproducenten te maken. In relatief korte tijd, drie jaar, is heel veel enthousiasme rond dit concept gekweekt en is een eerste pilot tot stand gekomen. Een evaluatie van die pilot heeft laten zien dat het concept werkt. Toch heeft het concept zich nog niet zodanig verspreid dat de glastuinbouw de beoogde netto energieleverancier is geworden. Daarvoor zijn nog de nodige hobbels in bijvoorbeeld bestaande energiesystemen en het bijbehorende beleid van de overheid te slechten. Daar wordt o.a. in het programma Kas-als-Energiebron, dat mede als spin-off van het concept Kas als Energiebron gezien kan worden en dat gelieerd is aan het Interdepartementale Programma Energietransitie, aan gewerkt. Een lange adem blijkt nodig.
Het concept 'Smaaklessen' is een ander voorbeeld. De beoogde doorbraak bij dit concept was om in eerste instantie de leerlingen van het basisonderwijs bewust te maken van 'gezond maar vooral lekker eten'. Met als achterliggend doel om gezondheidsproblemen van jonge kinderen door overmatig eten aan te pakken. Nadat het concept was uitgewerkt en de lespakketten in een eerste pilot beproefd, omarmde het Ministerie van LNV uiteindelijk het initiatief en heeft het gezorgd voor de verdere verspreiding ervan. Het resultaat is dat de Smaaklessen op meer dan 2000 basisscholen worden gegeven. Is hiermee ook de uiteindelijk bedoelde doorbraak behaald? Dat zal de tijd moeten leren.
Het laatste voorbeeld vormt het concept Agroparken. Dit concept, dat reeds ten tijde van de voorloper van InnovatieNetwerk (NRLO) was ontwikkeld, beoogt diverse kringlopen door de combinatie van functies te sluiten, de transporten te beperken en economische rendabele systemen te creëren. Delen van dit concept zijn daadwerkelijk in pilots gerealiseerd. Ook zijn andere partijen met het concept verder gegaan, zoals Transforum en anderen. Er is dus veel beweging rond dit concept ontstaan. Echter het realiseren van een pilot van één van de beoogde ontwerpen, het (grootschalige) Agrocentrum, is tot nu toe niet gelukt. Maatschappelijke en politieke weerstand blijken belangrijke remmende factoren in het realiseren van zo'n eerste pilot.

Interne Verkenning doorgroei en brede toepassing
In een verkenning heeft InnovatieNetwerk in 2009 gekeken naar wat nodig is en wie nodig zijn om de grensverleggende concepten verder te verspreiden. In die verkenning wordt geconstateerd dat het in ieder geval nodig is om met een concept op meerdere plekken te experimenteren. Daarmee kan het concept verder worden verrijkt en kan het verder groeien en uiteindelijk zich verspreiden. Van het relatief eenvoudig 'kopiëren' van het concept zoals gerealiseerd in een eerste praktijksituatie zal veelal geen sprake kunnen zijn.
Ook voor deze verdere doorgroei is voldoende vrije ruimte nodig: niet alleen fysieke ruimte, maar ook financiële ruimte en ruimte in bestaand beleid van overheden en wet- en regelgeving[10]. In deze doorgroeiperiode is het ook van groot belang om heel actief aan het doen veranderen van de bestaande context te werken. En dat betekent niet alleen de zorg voor voldoende (financieel) kapitaal, maar ook het werken aan het aanpassen van bestaand beleid, bestaande wet- en regelgeving en andere bestaande praktijken die een verdere doorgroei en verspreiding van de beoogde vernieuwing tegenwerken.
Ook is geconstateerd dat voor de verdere doorgroei en -ontwikkeling maatwerk per concept noodzakelijk is. En dat er in veel gevallen een aparte voorziening (organisaties en regelingen) nodig is die dat maatwerk kan leveren. Rond sommige concepten is zo'n voorziening reeds ontstaan, zoals het innovatieprogramma Bouwen met Groen en Glas waarin een consortium van partijen participeren en financieren. Duidelijk gericht op een verdere doorgroei en -ontwikkeling van het concept. In de verkenning wordt ook geconstateerd dat bestaande innovatievoorzieningen van de overheid (beleidsinstrumenten en organisaties) veelal niet op deze taken zijn toegesneden.

InnovatieNetwerk heeft zich in de afgelopen periode niet tot taak gesteld de primaire verantwoordelijkheid te nemen voor het proces richting doorgroei en brede verspreiding. De focus lag op het ontwikkelen van nieuwe concepten en het (doen) realiseren daarvan in een eerste praktijkvoorbeeld. Gezien de beperkte capaciteit en de niet geringe inspanning die nodig is om dit te bereiken, is dit een begrijpelijke strategie. InnovatieNetwerk heeft bij sommige concepten er wel voor weten te zorgen dat een voorziening voor de doorgroei is ontstaan, zoals bij de concepten Bouwen met Groen en Glas, Ibanana en Oerdis.

[10] *Zo is het voor het opschalen van allerlei duurzame energieopties noodzakelijk dat de Rijksoverheid uiteindelijk kiest voor een systeem dat lokale energieproductie en -distributie beter mogelijk maakt. Dat voor een concept als 'Nieuwe Rivieren' Rijkswaterstaat echt open gaat staan voor het idee dat water niet langer alleen maar als bedreiging moet worden gezien maar ook als kans. Om de Rijksoverheid zover te krijgen zijn er, naast de illustraties van 'dat het anders kan' (onze grensverleggende concepten), partijen nodig die haar weet te overtuigen van het maken van andere keuzes.*

4.4 Financiën

4.4.1 Bijdragen InnovatieNetwerk

InnovatieNetwerk heeft voor de periode 2006-2009 van het Ministerie van LNV zowel een programmabudget gekregen voor het uitzetten van opdrachten, als een budget voor de apparaatskosten (personeel, materiële uitgaven). Ook in 2010 zal dit het geval zijn.

Van het totale begrote programmabudget van € 15,6 miljoen over 4 jaar (2006-2009) is € 14 miljoen (is 90%) besteed. Het grootste deel daarvan (€ 12.1 miljoen is 86%) is binnen de drie hoofdthema's ingezet voor conceptontwikkeling en themagerichte activiteiten, zoals agenderingssessies, communicatie over thema's, inzet thematrekkers en bijeenkomsten. Ook de bijdragen voor de organisatiekosten van de allianties SIGN, Courage en Kiemkracht zijn vanuit het programmabudget gefinancierd (budget Duurzaam Ondernemen). Een relatief klein deel is ingezet voor ondersteunende activiteiten voor de gehele organisatie (Communicatie, Professionaliseren en Monitoring & Evaluatie) en voor het tussentijds stopgezette thema Innovatie Stimulerende Omgevingen.

Tabel 4.7: Programmabudget 2006 - 2009.
[11] In een aantal jaren is het budget lopende het haar verhoogd door o.a. prijs/tariefbijstellingen. Die extra ruimte kwam veelal pas op het einde van het jaar beschikbaar en werd niet meer over de verschillende thema's verdeeld.

Thema	Begroot (k€)	Uitgezet aan projecten (k€)
Ruimte Creëren	3.846	4.139
Duurzaam Ondernemen	5.566	4.965
Gezonde Samenleving	3.133	3.023
ISO	544	249
Professionalisering + M&E	384	172
Communicatie	1.392	1.431
Overig	283	43
Extra Ruimte[11]	459	
Totaal	**15.607**	**14.022**

4.4.2 Bijdragen van andere partijen

In de ontwikkelfase is het werk sterk precompetitief van karakter. Dat maakt dat de overheid in deze fase veelal een belangrijke taak heeft en dat een sterke financiële participatie van marktpartijen in deze fase niet voor de hand ligt. Die taak vervult InnovatieNetwerk. Een uitzondering wordt hierbij gevormd door de activiteiten die zijn verricht in de context van de allianties met het bedrijfsleven (SIGN, Kiemkracht en Courage) die in principe 50/50 publiek-privaat gefinancierd zijn.

Omdat InnovatieNetwerk zowel in de ontwikkelingsfase als in het streven naar een eerste praktijkvoorbeeld altijd met een netwerk van partijen werkt, dragen deze partijen in eerste instantie altijd in tijd bij. Hoe robuuster het concept wordt en hoe enthousiaster de partijen die betrokken zijn/raken, hoe groter de kans dat die anderen partijen ook financieel gaan participeren. Hierdoor kunnen de financiële inspanningen van InnovatieNetwerk uiteindelijk leiden tot een multiplier effect.

Bij sommige concepten is reeds in de ontwikkelingsfase bewust en actief gezocht naar medefinanciers en medefinanciering. Een goed voorbeeld daarvan is het concept Innofisk waarin reeds in een prille fase van ontwikkeling een internationaal ontwikkelings- en onderzoeksfonds is opgericht (o.a. een EUREKA-umbrella).
De conceptontwikkeling krijgt op deze manier naast de financiële inzet van InnovatieNetwerk een extra financiële ondersteuning: een multiplier effect.

Tot slot kan het zo zijn dat partijen, soms niet betrokken bij de conceptontwikkeling, zo enthousiast over een concept zijn, dat ze het gedachtegoed meenemen in nieuwe investeringen die men sowieso reeds van plan was te doen. Zo wordt het gedachtegoed van Bouwen met Groen en Glas o.a. meegenomen in de bouw van een nieuwe school in Dronten (€ 15 miljoen). Deze zijn in zekere zin te beschouwen als 'extra' investeringen in het concept, zonder dat InnovatieNetwerk daar direct naar heeft toegewerkt. Het vaststellen, maar vooral ook het claimen van deze investeringen als spin-off van de activiteiten van InnovatieNetwerk, is soms lastig.

Geprobeerd is om van die concepten waar sprake is van cofinanciering een overzicht te maken van de financiële investeringen die InnovatieNetwerk in uitgezette opdrachten heeft gedaan ten behoeve van conceptontwikkeling en van de financiële bijdragen van andere partijen in diverse fasen en soorten (Deze bedragen staan bij de conceptbeschrijving in bijlage 4 en 5. Een financieel overzicht is te vinden in bijlage 6). In sommige gevallen is de extra financiering van het Ministerie van LNV afkomstig.

De weergegeven bijdrage van InnovatieNetwerk en de bijdrage van andere partijen in de conceptontwikkeling en het proces op weg naar realisatie betreft voor het grootste deel de periode 2006-2009. De andere bedragen zijn ofwel uit deze periode of zijn toezeggingen voor 2010 en verder. In de bedragen zijn ook de organisatiekosten van de allianties, die zowel door InnovatieNetwerk en andere partijen worden gefinancierd, meegenomen. Als we deze bedragen bij elkaar optellen komen we tot het volgende indicatieve overzicht.

Financiële bijdragen derden	**Bedragen (in miljoen €)**
Financiële inzet InnovatieNetwerk met programmageld	14
Bijdrage andere partijen in (prille) conceptontwikkeling	10
Bijdrage andere partijen in doorontwikkeling concept	23

Tabel 4.8: Financiële multipliers (periode 2006-2009) – indicatief.

Dit beeld is indicatief. Dat heeft met de volgende factoren te maken:

- De inzet van partijen, in uren meedenken en -werken, is niet meegenomen. Veelal is die inzet in een eerste fase van conceptontwikkeling cruciaal zonder dat er financiële investeringen worden gedaan. De multiplier staat dan op nul.
- Niet van alle concepten die in de realisatiefase zijn gekomen, is reeds bekend of de financiering voor het vervolg daadwerkelijk loskomt. In de tabel zijn alleen die bedragen opgenomen die (nagenoeg) zeker zijn.
- In de tabel zijn de extra investeringen van andere partijen, geïnspireerd door het gedachtegoed van een bepaald concept, niet als getal weergegeven. Omdat deze investeringen veelal zonder de directe bemoeienis van InnovatieNetwerk tot stand zijn gekomen, zijn ze niet zonder meer te claimen. Soms zijn de bedragen ook (nog niet) precies bekend. Naar schatting bedragen deze investeringen tussen de € 100 en € 200 miljoen.

4.4.3
Kosten apparaat

In onderstaande tabel staan de bedragen van de ondersteunende apparaatskosten; dat zijn de personeelskosten voor de staf en materiële kosten (o.a. huisvesting, kantooruitgaven en uitgaven vergoeding Bestuursleden). Hierin zijn de inkomsten verwerkt van stafmedewerkers die gedeeltelijk werkzaamheden verrichtten voor andere programma's, zoals Leven met Water en Habiforum, of voor de alliantie met SIGN.

Tabel 4.9: Budget Apparaatskosten 2006 - 2009.

Post	**Begroot (in k€) (incl. inkomsten detachering)**	**Uitgaven (in k€)**
Personeel	3.668	3.572
Materieel	1.732	1.672
Totaal	**5.400**	**5.244**

5. Andere opbrengsten: werkwijzen, publicaties en publiciteit

Dit hoofdstuk zoomt in op andere opbrengsten dan louter de concepten die InnovatieNetwerk de afgelopen jaren met partners heeft ontwikkeld. Ten eerste gaat het om de gehanteerde werkwijzen. In het eerste deel van dit hoofdstuk worden de werkwijzen als een proces beschreven en worden vervolgens enkele karakteristieken nader geduid: de werkwijzen als opbrengst. Het tweede deel van dit hoofdstuk laat zien welke publiciteit InnovatieNetwerk heeft gegenereerd.

5.1 Werkwijzen InnovatieNetwerk: het proces

InnovatieNetwerk speelt diverse functies in het traject richting conceptontwikkeling en realisatie van een eerste praktijkvoorbeeld. De eerste functie is het genereren van nieuwe ideeën en/of het oppakken daarvan. Vervolgens zorgt InnovatieNetwerk ervoor dat een idee zich verder ontwikkelt naar een robuust concept en van daaruit naar de praktijk. Maar veelal is daarbij geen sprake van een lineaire ontwikkeling, maar vinden allerlei iteraties in het proces plaats. Zo kunnen reeds praktijkeffecten rond een concept ontstaan, terwijl het concept daarvoor eigenlijk ‘nog niet klaar’ is. De ervaringen met het toepassen van de eerste ideeën helpen in dit geval juist om het concept robuuster te maken. Praktijkervaringen kunnen er ook toe leiden dat het concept voor een deel nieuw ontworpen dient te worden. Ook komt het voor dat al snel werk gemaakt wordt van het aanpassen van de context van een concept.

5.1.1
Oorsprong van de ideeën

Uit de beschrijvingen van de 15 concepten in bijlage 5 is op te maken dat het idee voor een concept diverse (inspiratie) bronnen kan hebben[12]. In eerste instantie vormen natuurlijk de thema's en de innovatieopgaven die het bestuur van InnovatieNetwerk aan de uitvoering meegeeft, de kaders waarbinnen gezocht gaat worden. De oriëntaties op de lange termijn, op duurzame ontwikkeling en het zoeken naar de benodigde 'paradigma-shifts' vormen hierbij de leidraad.

Als het gaat om het genereren of oppakken van nieuwe ideeën maakt InnovatieNetwerk als netwerkorganisatie bijna altijd gebruik van externe partijen. Die partijen worden actief benaderd en, bijvoorbeeld door middel van creatieve brainstormsessies, uitgenodigd om mee te denken over nieuwe grensverleggende ideeën. Ook worden soms de innovatiekringen voor deze functie ingezet. Zo komen de concepten Ibanana, Gezonde Wijk en Waardenpas uit de schoot van de Innovatiekring Gezonde Samenleving.
Maar ook externe partijen die zelf grensverleggende ideeën hebben, weten InnovatieNetwerk te vinden of worden uitgenodigd. Zo kent het concept Knooperven zijn oorsprong in het idee van twee landschapsarchitecten die op dit idee afstudeerden. Dit idee bleek prima te passen in een van de innovatieopgaven van het thema 'Ruimte Creëren'.
Een andere bron voor ideeën kan een gedegen (systeem)analyse zijn. Zo heeft een medewerker van InnovatieNetwerk een 'patroonanalyse' over de relatie tussen landbouw en maatschappij verricht die (o.a.) als basis diende voor het concept Buurderij. Maar ook een externe partij kan opdracht krijgen een dergelijke systeemanalyse te verrichten. Een enkele keer komt het ook voor dat medewerkers van InnovatieNetwerk zelf een grensverleggend idee hebben, bijvoorbeeld op grond van nieuwe wetenschappelijke of technologische inzichten, en dat met anderen verder gaan ontwikkelen.
Tot slot bouwen sommige nieuwe concepten voort op andere. Zo maakt het concept Nieuwe Nuts gebruik van de inzichten van de concepten die in de eerste periode van InnovatieNetwerk zijn ontwikkeld, n.l. Kas als Energiebron, Zonneterp en Energy Web.

Concluderend kan gesteld worden, dat de kerncompetentie van InnovatieNetwerk zit in het opsporen en herkennen van ideeën die doorbraken kunnen creëren, niet noodzakelijkerwijs in het zelf verzinnen van die ideeën. InnovatieNetwerk is dus geen uitvindersgenootschap maar eerder een veilige haven voor grensverleggende ideeën.

[12] *Sommigen binnen InnovatieNetwerk spreken over de fase 'denken en dromen'.*

5.1.2
Rol tijdens conceptontwikkeling en realisatie eerste pilot

Nadat een grensverleggend idee is opgepakt, kunnen er meerdere dingen gebeuren. Of het idee is gelijk zo aansprekend dat andere partijen het meteen in de praktijk willen gaan brengen. Zij gaan dan zelf ontwerpen maken en/of businesscases opstellen. Dit komt niet heel vaak voor. Een voorbeeld is het concept 'Energieneutrale zuivelketen' dat al snel door zowel melkveehouders als de zuivelindustrie werd omarmd.
Veelal is het zo dat InnovatieNetwerk het initiatief neemt om het concept in ontwerpen en/of businesscases verder uit te werken. In deze fase ontstaat ook de oriëntatie op het realiseren van een eerste praktijkvoorbeeld. Dan wordt gezocht naar andere/nieuwe partijen, of partijen bieden zich aan, die enthousiast zijn of raken over het concept en ruimte willen creëren voor een eerste pilot. Voorbeelden daarvan zijn de wethouders van de gemeente Tubbergen voor het concept Knooperven, en ondernemers en de wethouder binnen de gemeente Volendam voor het concept Innofisk.
Als de eerste ontwerpen voor een concept zijn gemaakt, kan dat een moment zijn om met aantrekkelijke publicaties een breder publiek te informeren. Dat kan enthousiasmerend werken en nieuwe partijen aanzetten om het concept te gaan toepassen. Een mooi voorbeeld is de publiciteit rond het concept Bouwen met Groen en Glas. Een prachtig geïllustreerd boek, uitgegeven door een externe uitgever die zorgde voor een brede verspreiding, zorgde niet alleen voor grote bekendheid maar inspireerde ook twee projectontwikkelaars en een Hogeschool om het concept in de eigen praktijk te gaan toepassen.

De oriëntatie op het realiseren van een eerste pilot kan ook aanleiding zijn om reeds dan na te denken over een geschikte context daarvoor. Zo werd al snel duidelijk dat voor het realiseren van een pilot Knooperven het bestemmingsplan van de gemeente aanpassing behoefde. Maar daarvoor was ook een aanpassing in de structuurvisie van de provincie noodzakelijk. Parallel aan de conceptontwikkeling werd daarom met mensen van gemeente en provincie aan zowel de wijziging van het bestemmingsplan als die van de structuurvisie gewerkt om aldus ruimte te krijgen en de voorwaarden te scheppen voor een eerste pilot.

Zoals in hoofdstuk 4.4 aangegeven kan in de fase van conceptontwikkeling reeds worden gewerkt aan het mobiliseren van andere financieringsbronnen die ingezet kunnen worden voor zowel de verdere conceptontwikkeling dan wel realisatie. Zo is bij het concept Innofisk al in een vroegtijdig stadium gewerkt aan het creëren van een zogenaamde EUREKA-Umbrella Innofisk. Deze Umbrella maakte het mogelijk om extra financiële middelen in te zetten voor onderzoek en ontwikkeling voor dit concept, o.a. voor de onderzoeksvoorziening die voor de pilot in Volendam nodig is. Ook wordt deze fase soms benut om voorzieningen in te richten die zorgdragen voor de verdere ontwikkeling en toepassing van het concept, zoals gebeurd is bij het concept Bouwen met Groen en Glas. Ook hier is sprake van werken aan de benodigde voorwaarden om een concept verder te ontwikkelen en te laten doorgroeien.

5.2 Werkwijze en rol InnovatieNetwerk: het product

De werkwijzen zijn nader te duiden aan de hand van een aantal karakteristieken. Dit is reeds eerder gedaan in het kader van interne leertrajecten, waarover aan het einde van de vorige periode en het begin van de nieuwe periode veel is gedocumenteerd[13]. Ook zijn de ervaringen van InnovatieNetwerk gebruikt in publicaties bestemd voor andere professionals die voor de taak staan systeeminnovaties of transities te initiëren[14].

Om meerdere redenen kan er niet gesproken worden over DE aanpak, maar meer over een repertoire van aanpakken. Dat werd reeds in de vorige paragraaf duidelijk.
De concepten verschillen sterk van karakter en de ontwikkeling van de context rond een concept laat vaak een grillig en moeilijk voorspelbaar beeld zien. Kortom: steeds is maatwerk geboden. Daarnaast is innoveren vooral mensenwerk.
Veel belangrijker nog dan het hanteren van een aanpak en methodes is de ruimte die er is voor projectleiders om hun drive en talent optimaal in te zetten. Dat kan leiden tot door persoonlijke factoren gedreven verschillen in aanpak. Niettemin is er wel een rode draad te herkennen die in veel concepten terug komt. Belangrijke elementen zijn hierin:

Haalbaarheid is (in het begin) geen issue
Het te snel stellen van de haalbaarheidsvraag remt de creativiteit. Een energie producerende kas was volgens velen onhaalbaar: hij kwam er wel.

Hanteren van vergaande ambities en lange termijn
Het hanteren van vergaande ambities dwingt tot nadenken over volstrekt nieuwe oplossingen, omdat je weet dat je er met de nu gehanteerde denk- en innovatielijnen niet zult komen. Dit is bijvoorbeeld gehanteerd als startpunt voor de Kas als Energiebron en voor het werk in de Noordzeevisserij. Daarbij is het tevens de kunst om lange termijn ambities te vertalen in korte termijn handelen.

Niets is vanzelfsprekend
Het loslaten van vanzelfsprekendheden creëert vaak hele nieuwe invalshoeken.

Over de grenzen van domeinen
De meest spannende innovaties ontstaan op de grensvlakken van domeinen. Dat is zeker ook zichtbaar in de ontwikkelde concepten waar de domeinen agro en groen gekoppeld worden aan energievraagstukken, duurzaam bouwen en vraagstukken in de ruimtelijke ordening. Door die koppelingen ontstaan ook verbindingen met andere Ministeries, zoals Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu

[13] *Grin, J., A. van Staveren (2007), Werken aan Systeeminnovatie. Lessen uit de praktijk van InnovatieNetwerk*
Roelofs, E., A. van Staveren, M. Willems, G. Fonk, N. Beun (2008), Experiment Learning History rond het concept Knooperven.

[14] *Deze publicaties zijn gemaakt door CCT: Competentieprofiel van transitieprofessionals (2008), Competentiekit Transitie-experimenten (2008), Website over competenties (in opbouw).*

(b.v. Bouwen met Groen en Glas en Nieuwe Nuts), Verkeer&Waterstaat (Nieuwe Rivieren, Tijdelijke bestemmen) en Volksgezondheid, Welzijn en Sport (Samen Goed Eten).

Een mix van ingeschakelde mensen
Een belangrijke ' kunst' in ons werk is het inschakelen van de goede mensen. Mensen die open staan voor vernieuwing en die daarover mee willen denken en doen, mensen die kansen zien. Mensen met verschillende kennis en netwerken, binnen maar zeker ook buiten de reguliere kennisinfrastructuur.

Sterke focus op realisatie
De doelstelling om uiteindelijk tot realisatie in de praktijk te komen bepaalt in sterke mate de dynamiek in de organisatie. De bevrediging zit niet primair in een rapport, maar in het laten zien in de praktijk dat het anders kan.

5.3 Competenties projectleiders InnovatieNetwerk

Om als netwerkorganisatie grensverleggende vernieuwingen tot stand te brengen, is bepaalde kennis en zijn bepaalde vaardigheiden en persoonlijke eigenschappen nodig. Er zijn er veel te noemen (zie bijvoorbeeld de uitgave van CCT 'Competentieprofiel van transitieprofessionals' (2008)). Voor de projectleiders van InnovatieNetwerk springen de volgende competenties en persoonlijke eigenschappen er uit.

a) Hardnekkig en eigenwijs
Projectleiders binnen InnovatieNetwerk hebben een sterk geloof in de dingen waar ze mee bezig zijn. Dat betekent ook dat ze tamelijk vasthoudend (en gepast eigenwijs) zijn om concepten in de praktijk te krijgen. Dit roept bij andere partijen wel eens irritatie op, maar is absoluut noodzakelijk om tot realisatie te komen.

b) Gedegen kennis over domeinen en over bestaande systemen – niet alleen procesmanagers
De projectleiders van InnovatieNetwerk hebben over het algemeen een gedegen en brede kennis over de domeinen waarin ze actief zijn. De combinatie met kennis over processen maakt dat zij hardnekkige vraagstukken goed weten te signaleren en te analyseren en diverse partijen in een op maat gesneden proces weet te betrekken.

c) Ondernemend ingesteld (met lef)
De oriëntatie op het realiseren van een pilot vraagt om een ondernemende opstelling. Men voelt zich bijna persoonlijk mede 'eigenaar' van een concept en wil het vanuit dat gevoel heel graag in de praktijk brengen. Verder leidt de ondernemende instelling niet alleen tot een gerichtheid op de financieel-economische haalbaarheid, maar ook op het creëren van een geschikte context. Dat wil zeggen: het werken aan het creëren van die voorwaarden die kunnen zorgen voor de verdere

doorontwikkeling en verspreiding van een concept. Kennis over bestaand beleid, wet- en regelgeving en financiële instrumenten is voor dit werk onmisbaar.

d) Netwerkers
Voor innovatie is een netwerkbenadering, liefst met partijen uit diverse domeinen, heel belangrijk. Netwerken kunnen nodig zijn om nieuwe ideeën te genereren, maar ook om nieuwe concepten in de praktijk te brengen. Een projectleider moet een speciale antenne hebben om mensen op het goede moment in het proces te betrekken die op verschillende manieren mee willen denken en doen.

5.4 Grensverleggend innoveren: ook een worsteling

Grensverleggend innoveren gaat veelal niet van een leien dakje. Er gaat ook genoeg fout (waar we van proberen te leren) en beslissingen over de aanpak zijn lang niet altijd zondermeer eenduidig.

De inspiratie begint in veel gevallen bij een nog vaag idee dat verschillende bronnen kan hebben. Het vage idee wordt verder uitgewerkt en er worden partners gezocht om tot een uitwerking te komen. Soms moet na een tijd de conclusie zijn dat het idee weliswaar veelbelovend was, maar dat niet tot een stevig grensverleggend concept gekomen kan worden.

Een van de kernkwaliteiten van InnovatieNetwerk is het verzamelen van de juiste mensen rondom een concept. Dat neemt niet weg dat dat toch wel eens mis gaat. De interactie met en aansturing van partners/ opdrachtnemers blijft een lastig proces, zeker daar waar men nog in een creatief zoekproces zit.

Soms blijkt ook dat een verdere uitwerking weliswaar lukt, maar dat het concept uiteindelijk onvoldoende grensverleggend blijkt (voorbeeld: Eendenkroos). Of dat anderen met een gelijksoortig concept bezig zijn of het gedachtegoed achter een concept reeds praktijk wordt (voorbeeld: Rijke Delta). Dan is het zaak daar tijdig conclusies uit te trekken. Dat is niet altijd gemakkelijk. Tenslotte kan er soms een stevig concept liggen, dat economisch niet rond te krijgen is (voorbeeld: Susteïne). Overigens is wel denkbaar dat door veranderende economische omstandigheden of nieuwe technologische ontwikkelingen zo'n concept opeens wel haalbaar wordt.

Een voortdurend terugkerende vraag is: hoe lang blijft InnovatieNetwerk aan concepten trekken om ze in de praktijk te krijgen? Het Agrocentrum is daar het meest sprekende voorbeeld van. In 2001 gepresenteerd en eigenlijk nog steeds niet van onze agenda. Steeds weer als we op het punt staan om ermee te stoppen, gebeurt er iets in de omgeving wat toch weer nieuwe kansen biedt. Maar punt blijft: beginnen is gemakkelijker dan ophouden.

En tenslotte is er het vraagstuk van doorontwikkeling en verspreiding, zoals reeds in hoofdstuk 4 aangehaald. Voor een daadwerkelijke maatschappelijke impact van vele grensverleggende concepten is het cruciaal dat het niet bij een pilot blijft. Het was tot op heden niet de primaire taak en verantwoordelijkheid van InnovatieNetwerk om hiervoor zorg te dragen. Maar het is veelal in deze fase van doorontwikkeling en verspreiding dat belemmerende factoren in de omgeving van een concept echt overwonnen dienen te worden.

5.5 Publicaties en publiciteit

Naast het directe conceptgerichte werk, zorgt InnovatieNetwerk ook voor brede publiciteit rond de concepten. Door middel van lezingen, deelname aan workshops en diverse soorten van eigen uitgaven (in de periode 2006-2009: 204 eigen uitgaven) werkt InnovatieNetwerk aan het verder uitdragen van het gedachtegoed achter de concepten (zie tabel 5.1). Daarmee vervult het een functie in de informatievoorziening voor een breder publiek, wat een mobiliserende werking kan hebben. Met deze publicaties kan InnovatieNetwerk een rol spelen in het maatschappelijke en politieke debat ten einde meer ruimte te krijgen voor het in de praktijk brengen van de concepten en de beoogde doorbraken waar deze voor staan.

Medium	**Aantal**
Rapporten	138
Films/filmpresentaties	22
Voortgangsrapportages/conceptwijzers	60
Persberichten	21
Totaal	**241**
Aantal lezingen	314

Tabel 5.1: Eigen Publicaties en lezingen tot 2010.

Aandacht in de media

Interessant in dit verband is om te zien of het werk en de publicaties worden opgepikt door diverse andere media. En dat is zeker gebeurd. In de periode 2006-2009 zijn 2487 artikelen in diverse bladen verschenen. Het feit dat de media veel aandacht aan ons werk heeft besteed, is te beschouwen als een teken dat men het werk van InnovatieNetwerk maatschappelijk van betekenis acht.

Analoog aan de praktijk binnen LNV is eenmalig een media-impact-meting uitgevoerd, welke is opgenomen in bijlage 7. In 2009 is de meest media-aandacht gegaan naar Villa Flora/Bouwen met Groen en Glas, Smaaklessen Agrocentrum en Tijdelijke Natuur. Het aantal artikelen over een concept is uiteraard beperkter van omvang dan bij politiek hete onderwerpen. Uit de meting blijkt ook dat via de media vooral de mensen worden bereikt (via branchebladen en regionale kranten) voor wie de concepten relevant zijn. Dat sluit aan bij de belangrijkste doelstelling van onze communicatie: communicatie moet vooral bijdragen aan het in de praktijk doen komen van grensverleggende innovaties.

5.6
Intern leren, leren in netwerken en leren met andere innovatiegerichte organisaties

Intern leren
Dit leerproces richtte zich vooral op de verschillende werkwijzen van de projectleiders van InnovatieNetwerk. In de eerste periode en aan het begin van de tweede periode van InnovatieNetwerk zijn die door externen/onderzoekers in kaart gebracht en heeft men daarop gereflecteerd[15]. Doel was om op deze wijze het leerproces binnen de staf aan te jagen en te versterken en om mogelijk nieuwe wegen in de wijze van aanpak te bewandelen. Deze leertrajecten hebben het leerproces binnen de staf zeker versterkt: ervaringen zijn gedeeld en buitenstaanders hebben over de aanpak meegedacht. Aan de andere kant zijn de onderzoekers er uiteindelijk onvoldoende in geslaagd de praktijk van InnovatieNetwerk zodanig te beschrijven dat het voldoende aansloot bij de beelden die de projectleiders daar zelf over hadden. Ook spraken de aanbevelingen te weinig aan[16]. Op grond van deze ervaringen is het interne leerproces veel eenvoudiger en pragmatischer ingericht. De wekelijkse themastaf is het moment geworden waar de staf met elkaar praat over de inhoud en de aanpak van een concept. Hiermee is het leren veel meer een integraal onderdeel van het interne werkproces geworden.

Leren met andere innovatiegerichte organisaties
Door het documenteren van de aanpakvormen ontstond de mogelijkheid om de ervaringen met anderen te delen. De netwerkdagen die met het Competentie Centrum voor Transities (CCT) vijf achtereenvolgende jaren zijn georganiseerd, gaven daartoe expliciet aanleiding. In de voorbereiding van deze dagen, werden voorbeelden van de werkwijzen van InnovatieNetwerk op een journalistieke wijze gedocumenteerd[17].
Op initiatief van CCT heeft InnovatieNetwerk ook meegewerkt aan het in kaart brengen van competenties voor innovatie (transitie) professionals. Ook hier wordt dankbaar gebruikt gemaakt van de voorbeelden en beschreven werkwijzen van InnovatieNetwerk.

Werken in en met netwerken: een interactief leerproces
Zoals in paragraaf 5.1 beschreven werken de projectleiders van InnovatieNetwerk altijd in en met netwerken van partijen. Die partijen denken en werken mee aan het versterken van het grensverleggende idee of concept, over de mogelijkheden voor de realisatie van een eerste pilot, over het creëren van een geschikte context, etc. In deze netwerken is in feite sprake van een voortdurend interactief leerproces, zonder dat de projectleiders dit als zodanig benoemen. Maar het is wel een cruciaal leerproces voor de verdere ontwikkeling en realisatie van een grensverleggend concept.

[15] *Zie noot 12.*

[16] *Arienne van Staveren en Gertjan Fonk hebben de ervaringen met deze interne leerjaartrajecten beschreven in het boek Smid en Rouwette 'Ruimte maken voor de onderzoekende professionaliteit'.*

[17] *Leren over grensverleggend vernieuwen, InnovatieNetwerk (2004), Transitiesuccessen, CCT (2007), 'Grensverleggend Vernieuwen: weerbarstige praktijken' CCT (2008).*

6. Oordeel relaties over het werk van InnovatieNetwerk

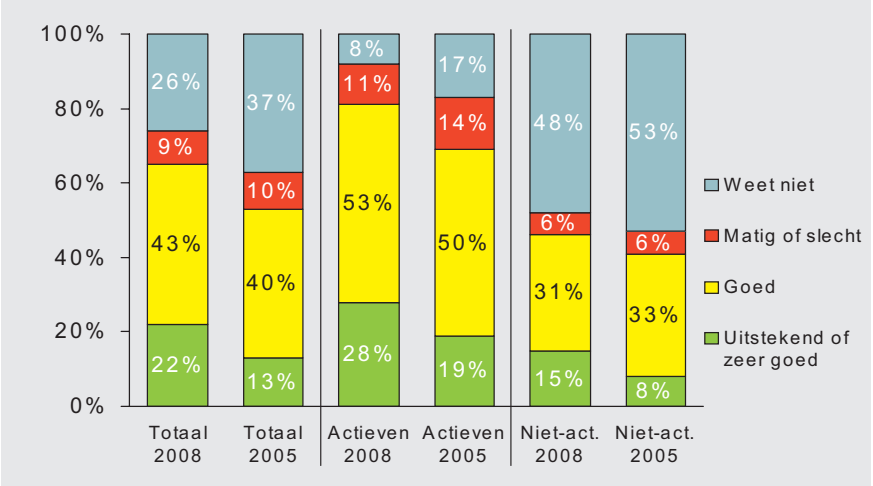
InnovatieNetwerk heeft in 2008 voor de derde keer (eerder in 2004 en 2005) laten meten wat onder haar relaties de bekendheid met en oordeel over InnovatieNetwerk is. De uitkomsten van dit onderzoek gaven InnovatieNetwerk een beeld over hoe de relaties over het werk en de uitkomsten dachten. De uitkomsten waren voor het werk van InnovatieNetwerk bemoedigend: het oordeel was over het algemeen positief, in alle drie de metingen. Omdat de verschillende onderzoeken een sterk vergelijkbaar beeld gaven (met een enigszins stijgende positieve tendens) zijn er na 2008 geen metingen meer verricht. Dit ook om enquêtemoeheid bij partijen te voorkomen. Het zou mooi geweest zijn de resultaten te vergelijken met die van andere innovatiegerichte organisaties. Vergelijkbaar materiaal is echter niet gevonden.

In het nu volgende zullen de resultaten van het onderzoek van 2008 kort de revue passeren. In totaal hebben 878 relaties de enquête ingevuld. In het onderzoek is verder een onderscheid gemaakt tussen respondenten die direct betrokken zijn bij het werk van InnovatieNetwerk (actieven: 468) en degenen die InnovatieNetwerk kennen maar niet actief zijn (niet-actieven: 410).

6.1 Algemeen oordeel

Van de relaties kwalificeert 65% de kwaliteit van het werk met uitstekend, zeer goed of goed (zie figuur 6.1. In 2005 was dit 53%). Naarmate men actiever is, is dit oordeel positiever. Het oordeel was in de meting van 2008 beter dan in 2005. Als men niet actief betrokken is, moet men het antwoord vaker schuldig blijven.

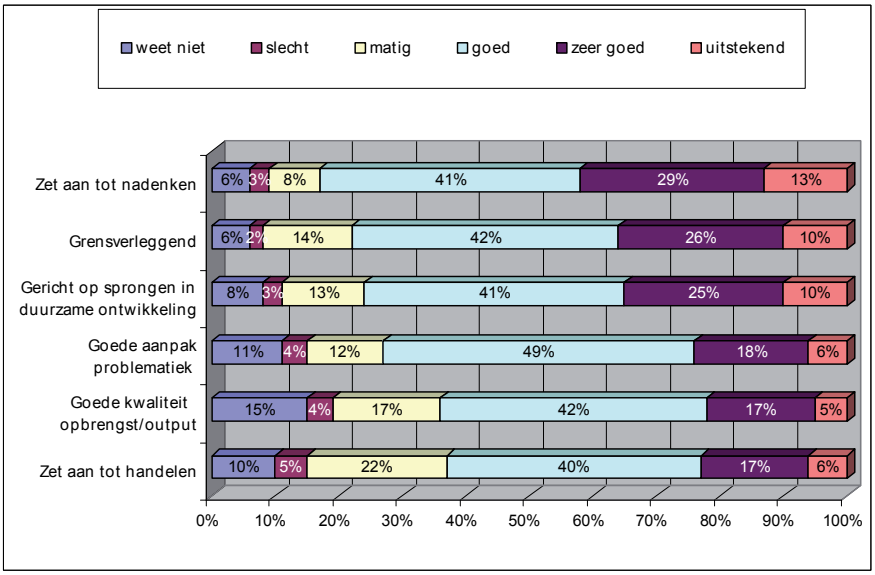
Figuur 6.1: Algemeen oordeel over kwaliteit van het werk van InnovatieNetwerk: 2008 versus 2005 (in %).

6.2 Oordeel over de concepten

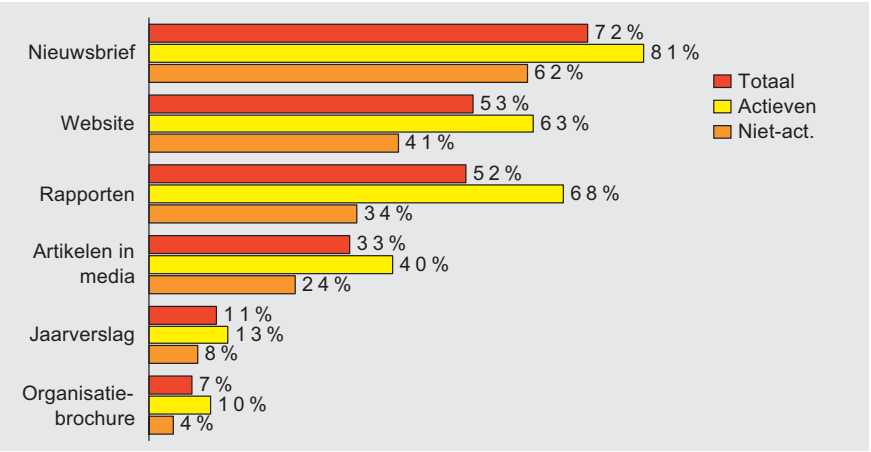
Veel van de relaties die in het onderzoek participeerden, zijn niet actief betrokken bij het werk van InnovatieNetwerk. Het is dan ook niet zo gek dat bij hen de concepten niet heel erg bekend zijn.
De relaties die bij een concept betrokken zijn of zijn geweest, hebben de concepten beoordeeld op enkele eigenschappen. Deze relaties vinden dat ze vooral aanzetten tot denken (83%, 6% weet het niet) en wat minder tot handelen. Maar ook ten aanzien van het laatste punt scoort nog 63% goed tot uitstekend (10% weet het niet).

Figuur 6.2: Oordeel over eigenschappen van concepten.(van relaties die bij een of twee concepten betrokken zijn geweest)

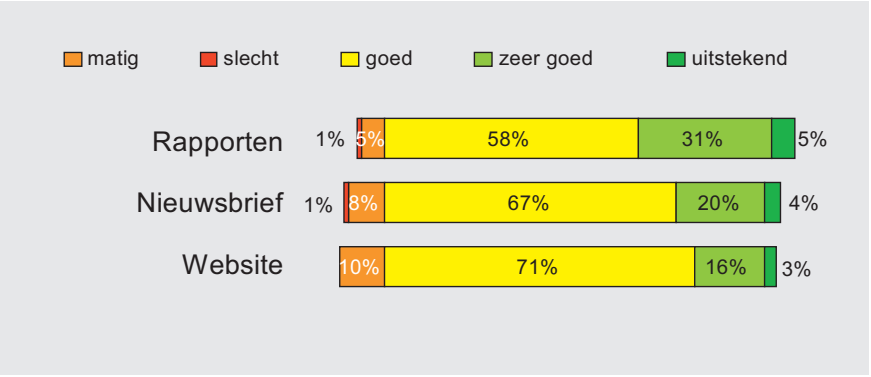
6.3 Bekendheid met en oordeel over communicatievormen

De relaties kennen gemiddeld 2,3 van de 6 voorgelegde communicatie-uitingen. Daarbij is de nieuwsbrief bij de meeste bekend: ruim 70%. De website en rapporten zijn bekend bij ruim 50% van de relaties. Een op de drie kent artikelen in de media (Zie figuur 6.3).

Figuur 6.3: Bekendheid met publicaties/communicatievormen (in %).

Het 'overall' oordeel van de relaties over de drie meest bekende communicatievormen (nieuwsbrief, website en rapporten) is goed. Zo is uit figuur 6.4 op te maken dat de respondenten die de nieuwsbrief kennen 67% deze met 'goed' beoordeelt, en 24% met 'zeer goed' tot 'uitstekend'.

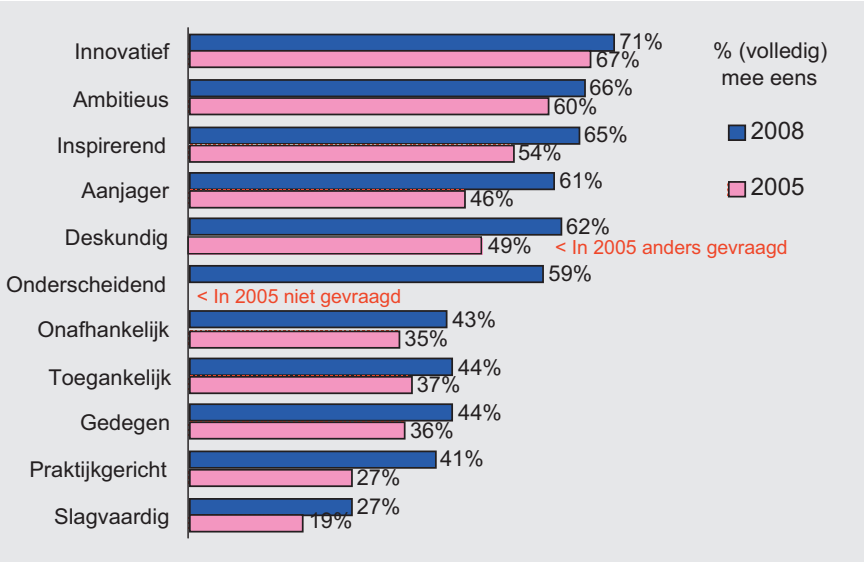

Figuur 6.4: Oordeel over drie meest bekende communicatievormen, onder respondenten die deze kennen (in %).

6.4
Het Imago

Het is interessant om te weten hoe de relaties de organisatie zien. De meeste vinden InnovatieNetwerk vooral innovatief, ambitieus en inspirerend. Dit sluit nauw aan bij het imago dat InnovatieNetwerk naar buiten uit wil stralen. Het laagste scoort slagvaardigheid, maar dit is wel verbeterd ten opzichte van 2005.

Figuur 6.5: Het imago van InnovatieNetwerk.

7. Meerwaarde en positie InnovatieNetwerk: eigen zienswijze

Toen InnovatieNetwerk in 2001 startte, was deze organisatie tamelijk uniek. Een door de overheid gefinancierde en op afstand van het Ministerie geplaatste organisatie, met als doel grensverleggende vernieuwingen aan te jagen gericht op duurzame ontwikkeling.
In dit hoofdstuk geeft InnovatieNetwerk een eigen inschatting van de meerwaarde van deze taak en positie. Vervolgens geeft InnovatieNetwerk aan wat de relatie met het Minisiterie van LNV is geweest en geeft het een inschatting over de positie ten opzichte van andere innovatiegerichte organisaties.

7.1 Meerwaarde InnovatieNetwerk

InnovatieNetwerk levert door middel van het initiëren van grensverleggende vernieuwingen bijdragen aan het oplossen van hardnekkige maatschappelijke problemen en aan de beleidsdoelstellingen van LNV. Tevens leveren de concepten kansen op voor ondernemers en bestuursorganen. Het overzicht van de effecten in de praktijk in hoofdstuk 4 en de analyse van de diverse werkwijzen in hoofdstuk 5 geven in feite de meerwaarde van InnovatieNetwerk weer. InnovatieNetwerk weet veel partijen te enthousiasmeren en te mobiliseren voor grensverleggende vernieuwingen gericht op duurzame ontwikkeling. De positieve uitkomsten van het waarderings- en imagoonderzoek (zie hoofdstuk 6) bevestigen het beeld dat InnovatieNetwerk succesvolle aanzetten heeft gegeven tot grensverleggende vernieuwingen. Een aantal elementen heeft aan het bereiken van deze meerwaarde bijgedragen.

Onafhankelijke vrije ruimte als voorwaarde voor grensverleggende vernieuwingen
Het is vooral de onafhankelijke plek die de benodigde ruimte geeft. Ruimte om met andere partijen dwarse, inspirerende en kansrijke ideeën te ontwikkelen en ermee te experimenteren. Om te laten zien dat functies op andere veelal meer duurzame manier vervuld kunnen worden. Het is een positie die niet gekleurd is door bepaalde economische of politieke belangen of gedomineerd wordt door de waan van de dag. Dit maakt het mogelijk om met een lange termijn perspectief te werken, terwijl toch het op korte termijn in de praktijk laten zien wat mogelijk is een belangrijk doel is.

Oriëntatie op de praktijk
De oriëntatie van InnovatieNetwerk is gericht op het realiseren van effecten in de praktijk. Daar wordt de organisatie ook op afgerekend. Dat geeft een bepaalde dynamiek aan het werk en trekt ondernemende partijen aan, of dat nu private ondernemers zijn of ondernemende mensen binnen overheden. Het zijn in ieder geval partijen die kansen zien voor een nieuwe bedrijfsvoering en/of het oplossen van hardnekkige maatschappelijke problemen.

Aandacht voor de context van een concept – werken aan voorwaarde scheppend instrumentarium
Deze oriëntatie zorgt ook voor aandacht voor het creëren van een geschikte context voor het realiseren van een eerste praktijkvoorbeeld, maar ook voor de doorontwikkeling en verdere verspreiding van een concept. Benodigde aanpassingen in beleid en/of wet- en regelgeving worden gesignaleerd; soms lukt het een nieuwe beleidslijn te (laten) ontwikkelen. Daarmee wordt (mee)gewerkt aan het scheppen van voorwaarden voor de verdere verspreiding van een concept.

Gebruikmaken van nieuwe inzichten uit de wetenschap en technologie
Bij het ontwikkelen van nieuwe concepten wordt soms gebruik gemaakt van de laatste wetenschappelijke en technologische inzichten. In het concept krijgen deze inzichten een plaats en de mogelijkheid om zich in de praktijk te bewijzen.

Niet louter afrekenbaar op wetenschappelijke criteria en/of beleidsdoelstellingen
InnovatieNetwerk functioneert als netwerkorganisatie gericht op het ontwikkelen van grensverleggende vernieuwingen middels concepten, mede gericht op het bereiken van effecten in de praktijk. Die oriëntatie geeft de organisatie een dynamiek die heel anders zou zijn als louter het aantal wetenschappelijke publicaties of alleen het oplossen van bestaande maatschappelijke of politieke problemen op de korte termijn de doelstellingen zouden zijn geweest.

Mislukkingen horen bij innovatie
Het is logisch en onvermijdelijk dat bepaalde innovatieve concepten uiteindelijk niet verder naar de praktijk kunnen doorgroeien. De vrije ruimte geeft in ieder geval de mogelijkheid zoveel mogelijk interessante en beloftevolle ideeën op te pakken, zonder dat het vraagstuk van haalbaarheid direct in de weg staat. Concepten mogen mislukken. Dat

zet in ieder geval geen rem op het deels creatieve proces dat zo belangrijk is voor innovaties.

Zoals in hoofdstuk 4 aangegeven zal voor het daadwerkelijk realiseren van de beoogde doorbraken, doorontwikkeling en verspreiding van concepten noodzakelijk zijn. Ook voor doorontwikkeling zal ruimte nodig zijn en zal met het concept de context mee moeten groeien en veranderen. Dat vraagt veelal een lange adem. Daar waar partijen een concept oppakken en verder investeren, of een Ministerie zorgdraagt voor de verdere doorgroei en verspreiding, verhoogt dat de kansen om de beoogde doorbraken daadwerkelijk te realiseren.

7.2 Positie InnovatieNetwerk

7.2.1 Positie ten opzichte van en relatie met LNV

InnovatieNetwerk is een bijzonder instrument. LNV heeft de moed gehad een organisatie in het leven te roepen (en te financieren) die innovaties ontwikkelt, die ook op gespannen voet kunnen staan met het beleid van datzelfde LNV. Om die rol van beide kanten goed te vervullen is zowel afstand als betrokkenheid nodig. Die afstand is gecreëerd in het Instellingsbesluit, waarin is vastgelegd dat InnovatieNetwerk vanuit een onafhankelijke positie kan opereren, onder verantwoordelijkheid van een eigen bestuur. Dit bestuur heeft ook de verantwoordelijkheid voor de programmering en de werkprogramma's, waarover de Minister van LNV een advies kan geven.

De betrokkenheid van LNV is tot nu toe zowel formeel als informeel tot stand gekomen. De SG-LNV heeft zitting in het bestuur en LNV is vertegenwoordigd in de innovatiekringen die verbonden zijn aan de thema's en die een belangrijke rol spelen in zowel de programmering als de uitvoering. Tot enkele jaren geleden hanteerde LNV dossierstaven (op managementniveau), waaraan InnovatieNetwerk deelnam. Dit was voor InnovatieNetwerk een belangrijk instrument om op de hoogte te blijven van actuele ontwikkelingen, daar waar relevant haar inbreng bij te hebben en persoonlijke relaties goed in stand te houden. Sinds de overlegstructuren binnen LNV veranderd zijn, is er geen structureel intern overleg binnen LNV meer waar InnovatieNetwerk aan kan deelnemen. Dat heeft het netwerken met LNV wat ingewikkelder gemaakt.

InnovatieNetwerk is, op basis van expertise en ervaring, nauw betrokken bij de discussies binnen LNV over kennis en innovatie. Het beleggen van de primaire verantwoordelijkheid voor innovatie bij één directie (DKI) heeft deze interactie vergemakkelijkt.

De meeste directe contacten vinden plaats langs de weg van de individuele concepten. Deze lopen rechtstreeks naar de direct verantwoordelijke beleidsmedewerkers van de verschillende beleidsdirecties. Dit loopt in het algemeen goed, al kan het hier en daar intensiever. De natuurlijke (en functionele) spanning tussen InnovatieNetwerk en LNV manifesteert zich uiteraard ook op werkvloerniveau. Het beleid zit 'niet altijd te wachten' op een beleid doorkruisend concept van InnovatieNetwerk.
Tenslotte is er de afgelopen jaren, mede op uitdrukkelijk verzoek van de Minister zelf, naar gestreefd om de concepten ook politiek zo veel mogelijk tot meerwaarde te brengen. Voor concepten als Bouwen met Groen en Glas, Naar een Nieuw Natuurverhaal, Innofisk, Smaaklessen en Energieneutrale Zuivelketen zijn er publiciteitsmomenten voor de Minister tot stand gebracht. Werk van InnovatieNetwerk is meegenomen in nota's naar de Tweede Kamer. Ook zijn concepten als Weerbaar Vee en Tijdelijke natuur onderdeel geworden van het beleid van LNV.

Kortom: de formule van afstand én betrokkenheid werkt. Wel blijft er voortdurende aandacht nodig om elkaar op te blijven zoeken, met respect voor elkaars rol en expertise. Wanneer de thema's in een nieuwe periode van InnovatieNetwerk wat sterker mede bepaald worden door LNV zal dat kunnen leiden tot een versterking van de onderlinge relatie.
Sinds enige tijd is ook op alle communicatie-uitingen van InnovatieNetwerk de verbondenheid met LNV aangegeven. Want hoewel onafhankelijk in opereren, InnovatieNetwerk blijft een instrument van de Minister van LNV.

7.2.2
Positie ten opzichte van andere innovatiegerichte voorzieningen

De innovatiegerichte wereld heeft sinds de instelling van InnovatieNetwerk niet stil gestaan. Binnen de systeeminnovatieprogramma's van WUR, de Stichting Urgenda, en binnen de Bsik-programma's zijn projecten uitgevoerd die soms aansloten bij het werk dat InnovatieNetwerk doet. Meerdere van deze Bsik-programma's heeft InnovatieNetwerk overigens mede opgezet. De Stichting Urgenda zet zich aanmerkelijk breder in dan het LNV-domein en de Bsik-programma's zijn tijdelijke impulsprogramma's. Het meest relevant in deze context zijn daarom de systeeminnovatieprogramma's van WUR.

Zonder meer kan gesteld worden, dat het 'gat' tussen wat InnovatieNetwerk doet en wat sommige andere partijen doen kleiner is geworden. Bij de start van InnovatieNetwerk waren begrippen als transities en systeeminnovaties nog tamelijk nieuw. Dat is inmiddels niet meer zo, al kan ook geconstateerd worden, dat de interpretatie van het begrip systeeminnovatie aan slijtage onderhevig is.
Het is de inschatting van InnovatieNetwerk zelf dat er echter een aantal factoren is, waardoor de rol en positie van InnovatieNetwerk

zich nog steeds onderscheiden van die van andere organisaties. Het gaat hierbij met name om:

- De onafhankelijke positie en vrije ruimte om grensverleggende ideeën en concepten te (laten) ontwikkelen, zonder afhankelijkheid van opdrachtgevers of belangen.
- De sterke oriëntatie op het realiseren van een grensverleggend concept in een eerste pilot (gericht op ondernemende mensen/ partijen) en het hebben van voldoende ruimte hiervoor.
- De ruimte om een zeer gevarieerd spectrum aan (kennis-)partijen bij innovatietrajecten te betrekken. Onze kennisnetwerken wijken wezenlijk af van die van de andere genoemde programma's.
- Het werken over de grenzen van onze domeinen. De echt spannende innovaties gebeuren meestal op het grensvlak van domeinen.
- De afstand tot en tegelijkertijd de verbinding met de beleidsorganisatie (m.n. LNV).
- De allianties met sectororganisaties die leiden tot veel effecten in de praktijk, juist door de sterke banden die door deze allianties ontstaan met het bedrijfsleven. Publiek-private innovatie-allianties zijn er meer, maar niet specifiek gericht op grensverleggende, gewaagde innovaties.
- Het ontbreken van 'storende' afrekenmechanismen, zoals wetenschappelijke criteria, het moeten verwerven van opdrachten of juist de sterke politieke en maatschappelijk zaken die om een korte termijn benadering vragen.

8. Conclusies en aanbevelingen voor een volgende periode

8.1 Conclusies

Uit dit interne evaluatiedocument blijkt dat InnovatieNetwerk als kleine netwerkorganisatie in de afgelopen periode veel tot stand heeft gebracht.

- Aan het einde van 2010 zal er aan 96 concepten zijn gewerkt (88 eind 2009).
- In deze periode zijn er 71 nieuwe concepten bijgekomen, waarvan er 36 inmiddels als robuust zijn aan te merken (voldoende uitgewerkt voor implementatie).
- Van alle concepten waaraan in de tweede periode is gewerkt, hebben er 38 effecten in de praktijk opgeleverd (6 uit de eerste periode, 32 uit de periode 2006-2009).

Met deze opbrengsten is ruimschoots voldaan aan de doelstellingen die vooraf door het bestuur van InnovatieNetwerk zijn gesteld.

Het programmabudget is door de bijdragen van andere partijen de afgelopen periode meer dan verdrievoudigd. Investeringen die direct of indirect voortkomen uit ons werk zijn hier een veelvoud van.

De concepten van InnovatieNetwerk hebben ook hun politieke meerwaarde bewezen. In meerdere gevallen heeft de Minister van LNV gebruik kunnen maken van ons werk, in publicitaire en/of beleidsmatige zin.

Het imago van InnovatieNetwerk in de buitenwereld is positief. Rond de 70% van de relaties vindt InnovatieNetwerk innovatief, inspirerend en ambitieus, 65% geeft ons het oordeel goed, zeer goed of uitstekend (weet niet: 26%). Cijfers om trots op te zijn.

De media-aandacht is aanzienlijk geweest. Naast een aantal reportages op radio en tv zijn de afgelopen vier jaar zo'n 2487 artikelen gerelateerd aan onze concepten verschenen in de landelijke, de regionale en de vakpers.

InnovatieNetwerk is nog steeds een uniek overheidsarrangement. Een door VROM ingeschakelde adviseur heeft dit Ministerie geadviseerd een vergelijkbare voorziening in te stellen voor het thema Wonen en Ruimte. Interne innovatie-eenheden van VWS (Zorg Innovatie Platform), RWS en BZK zijn regelmatig met ons in gesprek om (ook) van ons te leren.

Met zijn focus op het creëren van grensverleggende vernieuwingen én het in de praktijk brengen daarvan heeft InnovatieNetwerk zijn maatschappelijke én politieke meerwaarde de afgelopen jaren aangetoond. Hoewel de aandacht voor systeeminnovaties bij andere partijen is toegenomen, neemt InnovatieNetwerk nog steeds een bijzondere positie in. Vermoedelijk zal er in het licht van komende bezuinigingen sterker gelet gaan worden op het maatschappelijk rendement van door de overheid ingezette kennis- en innovatiemiddelen. Op dat punt scoort InnovatieNetwerk goed.

Bepalend voor het succes van InnovatieNetwerk is een aantal factoren die ons inziens gekoesterd moeten worden:

- De focus op de ontwikkeling van grensverleggende innovaties.
- De sterke oriëntatie op het realiseren van grensverleggende concepten in een eerste pilot (gericht op ondernemende mensen/partijen) en het hebben van voldoende ruimte hiervoor.
- De onafhankelijke positie en vrije ruimte om grensverleggende concepten te (laten) ontwikkelen, zonder afhankelijkheid van opdrachtgevers of belangen.
- De ruimte om een zeer gevarieerd spectrum aan (kennis-)partijen bij innovatietrajecten te betrekken.
- Het werken over de grenzen van onze domeinen. De echt spannende innovaties gebeuren meestal op het grensvlak van domeinen.
- De allianties met sectororganisaties. Deze allianties leiden tot veel effecten in de praktijk, juist door de sterke banden die door deze allianties ontstaan met het bedrijfsleven. Publiek-private innovatieallianties zijn er meer, maar niet specifiek gericht op grensverleggende, gewaagde innovaties.
- Geen last van 'storende' afrekenmechanismen, zoals wetenschappelijke criteria, het moeten verwerven van opdrachten of juist sterke politieke en maatschappelijke ontwikkelingen die om een korte termijn benadering vragen.

Hoewel vele concepten effecten in de praktijk hebben gekregen, is het echter nog te vroeg om te concluderen dat deze concepten al hebben geleid tot de beoogde brede maatschappelijke effecten. Daarvoor is een verdere doorgroei en verspreiding van deze concepten noodzakelijk. Naast de successen zijn er ook de nodige mislukkingen geweest . Zo zijn sommige ontwikkelingstrajecten afgesloten omdat er om verschillende redenen geen enkel effect in de praktijk te bereiken was. Mislukkingen komen echter bij innovatieprocessen veelvuldig voor. Bij het opstellen van de targets is daar reeds rekening mee gehouden.

8.2 Aanbevelingen voor een volgende periode

Vraag is of, gelet op de positieve resultaten, de formule van InnovatieNetwerk ongewijzigd moet worden voortgezet. Op twee punten zou bijsturing overwogen kunnen worden. Het betreft de taak en de agendavorming.

8.2.1 De taak

Hoewel bovenstaand is aangeven dat de essentiële elementen van de huidige taak en positie gehandhaafd zouden moeten worden, is het denkbaar dat voor een volgende periode de huidige taak wordt uitgebreid. Dat heeft te maken met hiaten die wij zien in het huidige innovatieveld. Deze betreffen de volgende ontwikkelingen:

Van onderzoek- naar innovatieprogramma's
Binnen LNV is de afgelopen periode indringend gesproken over de inzet van kennis- en innovatiemiddelen. InnovatieNetwerk heeft daarbij aangegeven dat bij geformuleerde prioriteiten sterker gekeken zou moeten worden naar wat nodig is voor het daadwerkelijk realiseren van vernieuwing en vooruitgang: onderzoek, innovatie of bijvoorbeeld beleidsaanpassing. Te verwachten is een zekere verschuiving van onderzoek- naar innovatieprogramma's. Het management van innovatieprogramma's is echter wezenlijk anders dan het management van onderzoekprogramma's. Het vereist een positie tussen partijen in en een voortdurend schakelen tussen kenniswerkers, beleid en bedrijfsleven. Dat vereist specifieke competenties. Daarbij zijn innovatieprogramma's veel meer gericht op het toepassen van kennis in de praktijk. Die praktijkgerichtheid vraagt dat ook actief gewerkt moet worden aan de context van een beoogde innovatie. In bijlage 8 is een op verzoek van de DG-LNV geschreven notitie over dit onderwerp toegevoegd.

Van pilot naar verregaande realisatie in de praktijk
Hoe lastig ook, InnovatieNetwerk heeft laten zien dat het realiseren van een pilot vaak nog wel lukt, maar dat een innovatie maatschappelijk pas echt tot betekenis komt als er een brede verspreiding plaatsvindt. Die brede verspreiding komt niet altijd – en zeker niet altijd in het vereiste tempo - tot stand (zie paragraaf 4.3.5). Dit behoorde in de afgelopen periode niet tot de primaire taak van InnovatieNetwerk. Daarnaast zijn er, ook binnen de LNV-sector, terreinen (b.v. Groene Hart of Veenkoloniën) waar vele plannen klaar liggen, maar realisatie nauwelijks van de grond komt.
Wat in beide gevallen ontbreekt is een vorm van 'eigenaarschap'. Iemand/een partij die het op zich neemt om met veel doorzettingsvermogen zaken in de praktijk te krijgen, o.a. door de context (bijvoorbeeld beleid) te doen veranderen. Voor meerdere terreinen is dit te beschouwen als een rol van de overheid. Publiek entrepreneurschap is

dan aan de orde. Daarmee wordt bedoeld het vanuit een publieke verantwoordelijkheid “trekken en sleuren” om zaken in de praktijk te krijgen teneinde de gewenste maatschappelijke vooruitgang te boeken. Mocht deze taak in de toekomst door InnovatieNetwerk worden opgepakt, dan moet nader duidelijk worden gemaakt waar de grenzen van dit ‘publiek entrepeneurschap’ liggen en hoever de verantwoordelijkheid voor de verspreiding moet gaan.

Nieuwe taken desgewenst beleggen bij afzonderlijke organisatie-eenheid binnen InnovatieNetwerk
Wanneer het Ministerie van LNV deze functies (nader) zou willen invullen, dan is het de vraag waar de verschillende taken belegd zou(den) moeten worden. Een veel gehoorde klacht is de onoverzichtelijkheid van het innovatieveld. Het ligt daarom niet voor de hand om hiervoor weer een nieuwe organisatie in het leven te roepen. Het verdient de voorkeur deze taken zo mogelijk onder te brengen bij een bestaande organisatie. Er zijn goede gronden om ook voor deze taken, die immers medebepalend zijn voor het daadwerkelijk realiseren van vernieuwing en vooruitgang, een sterke band met LNV te behouden. InnovatieNetwerk bevindt zich voor de genoemde taken in de vereiste onafhankelijke (publieke) positie en heeft hiervoor deels de benodigde competenties en ervaring in huis. Binnen het LNV-domein is InnovatieNetwerk dus een reële optie om deze taken uit te voeren. Om te zorgen dat de huidige kerntaak niet in het gedrang komt, zou een organisatorische setting gekozen moeten worden met twee tamelijk strikt gescheiden organisatieonderdelen voor deze verschillende taken. Om de samenhang en de eenheid van beleid te garanderen zouden de verschillende eenheden wel moeten functioneren onder één bestuur en bij voorkeur ook onder één directeur.

Het eventueel aan InnovatieNetwerk toevoegen van genoemde taken kan evenwel ook risico’s inhouden. De huidige, sterk op creativiteit en grensverleggendheid gerichte kerntaak van InnovatieNetwerk zou hierdoor in het gedrang kunnen komen. Derhalve zou een organisatorische setting gekozen moeten worden met twee tamelijk strikt gescheiden organisatieonderdelen voor deze verschillende taken. Het gaat dan met name om de scheiding van de huidige taken met eventueel toe te voegen taken, waarbij er wel onderlinge bevruchting moet kunnen zijn. Om de samenhang en de eenheid van beleid te garanderen zouden de verschillende eenheden wel moeten functioneren onder één bestuur en bij voorkeur ook onder één directeur of een persoon die directeur van de verschillende eenheden is. Daarbij zullen de verhoudingen tussen de verschillende onderdelen goed moeten worden vastgelegd en de verantwoordelijkheden goed gescheiden. Uiteraard zou een besluit hiertoe gevolgen hebben voor de omvang van InnovatieNetwerk als geheel. Het adagium moet echter wel blijven: ‘groot genoeg om betekenis te hebben en klein genoeg om niet bedreigend te zijn’.

8.2.2 De agendavorming

LNV heeft de wens uitgesproken om voor een volgende periode de agendavorming van InnovatieNetwerk duidelijker richting te geven.

De Strategische Kennis- en Innovatieagenda die wordt ontwikkeld door de Kenniskamers zou hierbij een belangrijke richtsnoer moeten vormen. Deze benadering heeft zeker voordelen: een meer duidelijke aansluiting bij prioriteiten van de Minister, meer duidelijke herkenbaarheid van de agenda voor ambtelijk LNV en meer focus op een beperkter aantal thema's. Door de sterkere interactie met LNV neemt ook de kans toe dat al tijdens conceptontwikkelings- en realisatietrajecten gesproken zal worden over een gewenste aanpassing van de beleidscontext en dat concepten die InnovatieNetwerk ontwikkelt sneller/gemakkelijker opgepakt worden door het beleid.

Een sterkere betrokkenheid van LNV is zeker aan de orde wanneer de taak van InnovatieNetwerk conform het ad 8.2.1 gestelde zou worden uitgebreid. Daar waar bij innovatieprogramma's publieke belangen duidelijk aan de orde zijn en publiek entrepreneurschap geboden is, zou LNV opdrachten kunnen geven aan InnovatieNetwerk voor het managen van programma's die binnen het LNV-beleid prioriteit hebben.

Een pregnante rol van LNV bij de agendering van InnovatieNetwerk kan ook vragen oproepen. De afgelopen perioden hanteerde InnovatieNetwerk een brede agenda. Dit liet veel ruimte voor serendipiteit (toeval), een erkend belangrijk onderdeel van innovatie. Het lijkt ons passend voor een organisatie als InnovatieNetwerk dat ook in de toekomst ruimte wordt geboden voor het agenderen van een aantal thema's, gericht op de langere termijn en die, om uiteenlopende redenen, (nog) niet op de beleidsagenda staan.

Bij een – ook door InnovatieNetwerk onderschreven – sterkere inhoudelijke betrokkenheid van LNV zijn enkele randvoorwaarden van belang:

- InnovatieNetwerk moet consequent blijven kiezen voor het grensverleggende. Het ontwikkelen van nieuwe paradigma's en heel andere (nog) ongebruikelijke aanvliegroutes. Dus zeker niet over gaan doen wat elders al gebeurt zoals het realiseren van stapsgewijze of incrementele veranderingen.
- De onafhankelijke ruimte van InnovatieNetwerk moet gekoesterd worden. Een sterkere betrokkenheid van LNV moet niet leiden tot sturing op het niveau van de wijze van aanpak. Ook in dat geval verliest InnovatieNetwerk snel zijn bijzondere meerwaarde.

Indien LNV in een volgende periode de agendavorming van InnovatieNetwerk duidelijker richting wil geven, dient LNV duidelijkheid te verschaffen over de omvang van het werk van InnovatieNetwerk dat aldus direct verbonden zal zijn met de LNV-agenda en de omvang van de vrije ruimte die overblijft. Die vrije ruimte met onderwerpen die (nog) niet op de LNV-agenda staan, is voor InnovatieNetwerk essentieel om vanuit een onafhankelijke positie grensverleggende vernieuwingen, gericht op de lange termijn, te initiëren.

Bijlage I: Innovatieopgaven per thema

I.
Thema Ruimte Creëren

De centrale innovatieopgaven binnen dit thema zijn ondergebracht in drie subdomeinen, die worden aangeduid als 'speerpunten':
- Landschap en Natuur,
- Water,
- Wonen en werken.

Speerpunt Landschap en Natuur
De innovatieopgave binnen het subdomein 'Landschap en Natuur' is om bewustzijn te creëren van de diverse waarden van groen. Dit vraagt om concepten die de dwarsverbanden tussen groen en bijvoorbeeld economische ontwikkeling goed blootleggen. Het uiteindelijke doel is om diverse partijen te verleiden om investeringen te doen die de kwaliteit van het groen handhaven of zelfs verbeteren, of die het draagvlak voor het groen vergroten. Omdat de ontwikkeling van groen veel tijd vergt, denken we vooral vooruit. Huidige waarden en normen kunnen immers door de jaren heen behoorlijk veranderen of worden bijgestuurd. Aan ons de opgave om hier rekening mee te houden. Ook moeten we ervoor zorgen dat de publieke functie van natuur en landschap niet in het gedrang komt, en dat er aandacht is voor de unieke kwaliteiten van sommige gebieden in internationale context.

Speerpunt Water
De ingezette klimaatsverandering vraagt om een geheel nieuwe benadering van onze omgang met water. De innovatieopgave binnen het

subdomein ‘Water’ is samen te vatten als ‘water waarderen’. Dit betekent dat water letterlijk én figuurlijk meer ruimte krijgt. Wij benaderen de waterkwaliteit en -kwantiteit niet als een bedreiging, maar als een kans voor integrale innovatie. Op deze wijze ontwikkelen wij vernieuwende en baanbrekende concepten die tot de verbeelding spreken van burgers, bedrijven en overheden.

Speerpunt Wonen en Werken
De innovatieopgave binnen het speerpunt ‘Wonen en Werken’ is het in harmonie brengen van de behoefte aan landelijk wonen en werken, met de wensen ten aanzien van de kwaliteit van het landschap. Dit vraagt om vernieuwende woon- en werkconcepten en economische activiteiten die positief bijdragen aan de omgevingskwaliteit.

Naast de bovengenoemde inhoudelijke innovatieopgaven zijn er twee procesmatige aandachtspunten in ons werk te onderscheiden:
- Actieve betrokkenheid,
- Regels en instituties.

2. Thema Duurzaam Ondernemen

Duurzaam ondernemen wordt steeds meer een integraal onderdeel van het strategisch handelen van bedrijven. Zelfs de kredietcrisis heeft duurzaam ondernemen bij bedrijven niet of nauwelijks naar de achtergrond kunnen drukken, aldus een onderzoek van Price Waterhouse Coopers. Integendeel, een groot aantal bedrijven geeft aan dat duurzaam ondernemen juist essentieel is voor de continuïteit van hun bedrijf. InnovatieNetwerk wil op dit gebied samen met bedrijven grensverleggende ideeën ontwikkelen en via pilots de nieuwe technologische en economische mogelijkheden laten zien. Dit doen we langs de lijnen van enkele innovatieopgaven, waarbinnen gezocht wordt naar grensverleggende innovaties. Voor de allianties met SIGN, Courage, Kiemkracht en de Noordzeevisserij zijn afzonderlijke innovatieagenda’s opgesteld. Deze agenda’s passen binnen de brede innovatieopgaven voor het overkoepelende thema.

Innovatieopgave 1: Doorbraken in het gebruik van natuurlijke hulpbronnen (Focus: voortbrengingssysteem)
Voor de agrosector en voor andere activiteiten op het platteland zijn natuurlijke hulpbronnen van wezenlijk belang. Hoe komen we tot doorbraken in het duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen (bodem, water, energie), in de omgang met planten en dieren (incl. dierziekten) en met niet-vervangbare materialen en grondstoffen? In brede zin dienen ook sociale structuren op het platteland en leefomstandigheden van werkenden aan de eisen van deze tijd te voldoen. Welke technologieën of andere manieren van produceren bieden uitzicht op doorbraken?

Innovatieopgave 2: Nieuwe functionaliteiten (Focus: nieuwe producten en diensten)
Binnen deze innovatieopgave ligt de uitdaging er onder andere in om bestaande systemen zodanig te herontwerpen dat hierdoor nieuwe duurzame producten en diensten ontstaan. Een voorbeeld is de productie van duurzame energie of schoon water door de agrosector. Kortom, de vraag of we de landbouw en het landelijk gebied duurzaam in dienst kunnen stellen van een breder palet aan maatschappelijk gewenste functies, en deze een economische betekenis kunnen geven.

Innovatieopgave 3: Duurzame waardeproposities (Focus: marktgerichte duurzaamheid in ketens en netwerken)
Hoe komen we tot duurzame ontwikkelingen die vanuit de markt als kansen worden gezien? Op welke wijze kunnen we duurzame waarden zakelijk en marktgericht materialiseren? Is duurzaamheid bijvoorbeeld te koppelen aan topkwaliteit en beleving? Hoe komen we tot de ontwikkeling van economisch betekenisvolle niches rond duurzame waarden? Hoe komen we tot financieel-economische instrumenten en afspraken binnen ketens die duurzame ontwikkeling bevorderen?

Innovatieopgave 4: Nieuwe verbindingen tussen productie en consumptie (Focus: consument)
De consument speelt een doorslaggevende rol in het ontwikkelen van een duurzame productie. Hoe verander je het gedrag van de consument in de richting van meer duurzaamheid? Hoe koppel je waarden als genot, gemak en gezondheid aan duurzaamheid? Hoe kunnen consumenten zich ontwikkelen tot een 'pro-sument', die zélf actief bijdraagt aan duurzame productie? Welke kansen biedt dit voor kortere en meer gevarieerde waardeketens? En voor meer regionale systemen van voedsel-, energie- en watervoorziening?

Innovatieopgave 5: Duurzaam besturen (Focus: overheidsrol en instrumentarium)
Het stimuleren van duurzame ontwikkeling via de markt vraagt om andere instrumenten dan de tot nu toe veelal gebruikelijke. De uitdaging is om overheden en bedrijfsleven samen nieuwe markten te laten ontwikkelen voor duurzame producten en productieprocessen. Hoe komen we tot marktconforme hulpmiddelen die duurzaam ondernemen werkelijk aansporen?

3.
Thema Gezonde Samenleving

Een goede gezondheid is een van de belangrijkste aspecten in het leven. Onderzoek wijst uit dat de meeste mensen een goede gezondheid zelfs op de eerste plaats zetten van belangrijke dingen. Hoewel de levensverwachting hoger is dan ooit, betekent dit niet per definitie dat wij ook gezonder zijn gaan leven.
Een goede gezondheid betekent niet alleen een gezond lichaam, maar ook een gezonde geest. Kortom, je prettig voelen in je lichaam en je

omgeving. Sommige invloeden hierop zijn relatief makkelijk meetbaar (zoals voeding), andere vaak wat minder (zoals de ervaring van de natuur en de omgeving). Van de vele factoren die van invloed zijn op een goede gezondheid, zijn er enkele direct van belang voor agro en groen. Zo ligt er een onmiskenbare relatie tussen voeding en gezondheid. Denk aan overgewicht, voedselallergieën of voedselgerelateerde ziektes. Daarnaast is de beleving van natuur en landschap belangrijk. Eenvoudige zaken, zoals de aanblik van een mooi landschap, blijken een gunstige invloed te hebben op ons gestel.
Binnen het thema 'Gezonde Samenleving' zijn vier gebieden vastgesteld waarin agro en groen een rol kunnen spelen: Fysiek, Geestelijk, Sociaal, Moreel. De innovatieopgaven zijn geordend naar deze vier dimensies; ze kunnen de eerste stap zijn in het ontwikkelen van doorbraakconcepten.

Fysieke gezondheid: naar vitale omgevingen
Hoe kunnen we gezond leven in een op snelheid en gemak ingerichte wereld?

- Hoe kunnen we bits en bytes combineren met geuren, smaken, tast, met fysieke ervaringen? Hoe kunnen we gezond ook gemakkelijk maken?
- Hoe kunnen we omgevingen zó inrichten dat mensen sterker gestimuleerd worden om hun fysieke gezondheid zélf te 'managen' – en welke omslagen in agro en groen zijn daarvoor nodig?

Geestelijke gezondheid: naar nieuwe evenwichten

- Hoe kunnen we traagheid een plaats geven in de snelle samenleving?
- Hoe kunnen we nieuwe balansen vinden tussen belevingsuitersten in de leefomgeving – tussen snel en traag, lawaaiig en stil, indrukwekkend en eenvoudig, smaakvol en smaakarm?

Sociale gezondheid: werken aan sociale cohesie en integratie

- Hoe kunnen we invulling geven aan de diversiteit aan belevingvoorkeuren, en welke eisen stelt dit aan agro en groen?
- Hoe kunnen we de energie die 'vrijkomt' van sociale diversiteit benutten – welke kansen biedt dit voor agro en groen?

Morele gezondheid: anders omgaan met keuzes en verantwoordelijkheden

- Hoe kunnen we mensen weer zelf verantwoordelijkheid voor morele vraagstukken laten nemen; ook voor hun eigen leefomgeving en in de alledaagse keuzes die zij maken?
- Hoe kunnen we de betrokkenheid van burgers bij morele afwegingen in agro en groen vergroten zonder 'tussenkomst' van hogere regelniveaus.

Bijlage 2: Samenstelling Bestuur, Innovatie-kringen en Staf

Bestuur

Andriessen, Prof.mr. F.H.J.J.	
Beaufort, Mw. Prof.dr. I. de	Erasmus MC
Boon, Ir.ing. H. de	
Brand, Ir. A. van den	Stichting Biologica
Cramer, prof.dr. J. *)	Universiteit Utrecht
Deetman, Drs. W.J. **)	Raad van State
Dijkhuizen, Prof.dr.ir. A.A.	Wageningen UR
Graeff, Ir. J.J. de	Vereniging Natuurmonumenten
Jansen, Mr. G.J.	Provincie Overijssel
Kalden, Drs, C.J. ***)	Ministerie van LNV
Kremers, Dr. J. (voorzitter)	
Sangster, Dr. B.	Unilever plc
Veenhof, Drs. A.H.A.	Koninklijke Wessanen NV
Vogelaar, J.C.P.	
Vos, Dr. G. (secretaris)	InnovatieNetwerk
Zande, Prof.dr. A.N. van der	Ministerie van LNV

*) Per februari 2007 teruggetreden vanwege haar benoeming tot Minister van VROM.
**) Benoemd per 1 april 2008.
***) In 2007 teruggetreden vanwege zijn benoeming tot directeur Staatsbosbeheer, en opgevolgd door de heer Van der Zande.

Innovatiekring Ruimte Creëren

Andriessen, Prof.mr. F.H.J.J.	voorzitter
Beun, Ir. N.J.	InnovatieNetwerk
Bree, Ing. P.G. van	InnovatieNetwerk (tot 1/4/2008)
Bruins, mw. Drs. A.	Ministerie van LNV, Directie Platteland
Deetman, drs. W.J.	Raad van State
Eijsackers, Prof.dr. H.J.P.	Wageningen UR
Graeff, Ir. J.J. de	Vereniging Natuurmonumenten
Grotenhuis, mw. Dr. H. te	
Ham-Aertsen, mw. Ir. M.H.A. van den	InnovatieNetwerk (vanaf 1/4/2009)
Hetsen, Dr. H.	
Hillebrand, Dr. J.H.A.	InnovatieNetwerk (tot 1/1/2009)
Kromhout, H.	ex-ANWB
Roemaat, J.W.E.M.	
Schaik, Drs. C.M. van	InnovatieNetwerk
Slingerland, Ir. C.T.	Arcadis/Wageningen UR (tot 2010)
Vos, Dr. G.	InnovatieNetwerk (agendalid)

Innovatiekring Duurzaam Ondernemen

Berge, J.B.M. ten	C&M Jo-E1 BV
Boon, Ir.ing. H. de	voorzitter
Cramer, prof.dr. J.	Universiteit Utrecht (tot 1/2/2007)
Eilander, G.	Trendbox
Haren, Prof.dr.ir. R.J.F. van	Kiemkracht
Kuijpers, Mr. P.	
Oei, P.T.	InnovatieNetwerk
Platschorre, Ing. M.I.	
Ridder, Prof.dr. W.J. de	Universiteit Twente
Riphagen, Drs. H.J.	InnovatieNetwerk / VIP
Staman, Mr.drs. J.	Rathenau Instituut
Vries, Ing. C.K. de Vries	Courage
Wagemans, Dr.ir. M.C.H.	InnovatieNetwerk
Wilt, Dr.ir. J.G. de	InnovatieNetwerk

Innovatiekring Gezonde Samenleving

Adrichem, L. van	student HAS Den Bosch
Beaufort, mw. Prof.dr. I. de	Erasmus MC
Bebelaar, mw. K.	Forum
Beun, Ir. N.J.	InnovatieNetwerk, agendalid
Bongers, Drs. M.G.	Het Portaal
Bordewijk-van der Krol, mw. Ir. M.E.	Fooddesign and Innovation
Brug, Prof.dr.ir. J.	Erasmus MC (tot 2007)
Bruins, D.	NAJK (tot 2007)
Buitenhuis, mw. E.	Jump (vanaf 2010)
Dorst, Dr.ir. C.H.	(tot 2007)
Empel, D. van	student HAS Den Bosch
Gemst, mw. A. van	
Gokcekuyu, Dr. E.	Islamitische Universiteit Rotterdam (tot 2007)

Gooijer, Dr.ir. C.D. de	Wageningen UR – FND (vanaf 2009)
Hoenderdos, mw. Ir. K.	Scriptum communicatie over voeding (vanaf 2009)
Huizing, Dr. H.J.	InnovatieNetwerk
Krosse, Drs. J.A.J.	NIZG (tot 2008)
Lammerts, Drs. R.	Verwey-Jonker Instituut (tot 2007)
Lavrencic, Mw. U.	MEGLA (tot 2010)
Montfort, Prof.dr. A.P.W.P. van	Achmea Zorg (tot 2007)
Muijlwijk, T. van	HAS Den Bosch
Newalsing, mw. S.	Spirit! (vanaf 2009)
Nijhuis, H.G.J.	Gemeente Den Haag (tot 2007)
Olsthoorn, mw. Ir. C.A.	RLG (tot 2010)
Pas, mw. Drs. I.R.J. van de	Ministerie van LNV, Directie Voedselkwaliteit en Diergezondheid (vanaf 2008)
Peuter, Ir. G. de	Ministerie van LNV, Directie Voedselkwaliteit en Diergezondheid
Poort, R.	Stichting AGF Promotie Nederland (tot 2007)
Praasterink, mw. F.	HAS Den Bosch (vanaf 2008)
Ridder, mw. Ing. H.	Conpuls
Rijken, D.	Haagse Hogeschool
Riele, Ir. A.G. te	STORRM CS
Rutten, Ir. J.M.	InnovatieNetwerk
Rutten, mw. L.	Business Openers Innovaction (vanaf 2008)
Sangster, Dr. B.	Unilever plc
Schouten, mw. D.	(tot 2008)
Sijmons, Ir. D.	H+N+S Landschapsarchitecten (tot 2007)
Souren, mw. C.	Arvalis (vanaf 2010)
Vaessen, Dr. J.	Nederlands Openluchtmuseum (tot 2009)
Veenhof, Drs. A.H.A.	voorzitter
Veldhuysen, C.	Forum/Movisie
Veluwen, E. van	Rhederoord (vanaf 2009)
Verhoef, M.	Spirit! (vanaf 2008)
Vos, Dr. G.	InnovatieNetwerk, agendalid
Waarde, H. van	
Werrij-Meisen, mw. Drs. M.A.H.G.	HAS Den Bosch (tot 2010)
Woudenberg, Dr. F.	GGD Amsterdam

Staf

medewerker:	**aandachtsgebied:**
Beun, Ir. N.J. (Nico)	ruimte creëren, water, sociaal-culturele aspecten
Brakel, H.J.C. (Henny) van	secretaresse
Bree, Ing. P.G. (Paul) van	ruimte creëren (tot 1 april 2008)
Fonk, Dr.ing. G. (Gertjan)	professionaliseren door leren, monitoring en evaluatie, financiën
Ham-Aertsen, Ir. M.H.A. (Marleen) van den	ruimte creëren (per 1 april 2009)
Haren, Prof.dr.ir. R.J.F. (Rob) van *)	akkerbouw/Kiemkracht
Hartkamp, Dr.ir. A.D. (Dewi) *)	glastuinbouw/SIGN
Hillebrand, Dr. J.H.A. (Hans)	ruimte creëren (tot 1 januari 2009)
Huizing, Dr. H.J. (Henk)	gezonde samenleving
Hulshof, Drs. C.W.M. (Claudi)	communicatie en PR (tot 1 april 2007)
Nieuwenhuijsen, M.A.M. (Marianne)	secretaresse
Oei, P.T. (Peter)	glastuinbouw/SIGN
Oosten, Dr.ir. H.J. (Henk) van	glastuinbouw/SIGN (tot 1 juli 2006)
Pieters-van Wageningen, D.P. (Erna)	communicatie en financiën
Riphagen, Drs. H.J. (Henk)	visserij/VIP (2008-2009)
Rutten, Ir. J.M. (Hans)	gezonde samenleving
Schaik, Drs. C.M. (Charles) van	water
Vos, Dr. G. (Ger)	directeur
Vries, Ing. C.K. (Carel) de *)	melkveehouderij/Courage
Wagemans, Dr.ir. M.C.H. (Mathieu)	veelzijdig platteland, institutionele aspecten
Wilt, Dr.ir. J.G. (Jan) de	duurzaam ondernemen

*) *In het kader van de alliantie van InnovatieNetwerk met resp. SIGN, Courage en Kiemkracht.*

Bijlage 3: Concept-ontwikkeling in de periode 2006 - 2010

In totaal zal in de periode 2006-2010 aan **96 verschillende concepten/onderwerpen** zijn gewerkt, inclusief de 8 nieuwe waarmee in 2010 is begonnen.

In de periode van 2006-2009 zijn er **35** concepten **robuust** geworden en hebben er **38 concepten effecten in de praktijk opgeleverd.** Van deze 38 concepten is aan 6 concepten reeds in de periode 2001-2005 gewerkt.
44 concepten zijn in **de realisatiefase** terechtgekomen. Daarvan stammen er 9 uit de periode 2001-2005, en 35 uit de periode 2006-2010.

Een aantal is in de loop van deze periode van de agenda verdwenen, sommige hebben er slechts 1 jaar opgestaan. Een aantal concepten is in de loop der jaren soms uitgekristalliseerd in 2 of meerdere vervolg-concepten. De ontwikkeling van sommige concepten is in de eerste periode van InnovatieNetwerk reeds van start gegaan. Aan het begin van de tweede periode was die ontwikkeling echter nog pril.

Alle concepten zijn in bijlage 3 kort beschreven. Concepten met aanduiding ** komen in bijlage 4 uitgebreider aan de orde.

Over de terminologieën
Alvorens in te zoomen nog enige verduidelijking over de gehanteerde termen, zoals robuuste concepten, effecten in de praktijk en realisatiefase. Het is hierbij goed een onderscheid te maken tussen de soorten **uitkomsten** en de **fasen** waarin die uitkomsten zijn gerealiseerd.

Uitkomsten

Robuust concept:

- Is een concept dat zover is uitgewerkt, ontworpen en/of doorgerekend dat het klaar is voor de eerste stappen richting realisatie in de praktijk.

Effecten in de praktijk:

- Een pilot is daadwerkelijk gerealiseerd of er is een onomkeerbaar besluit het realiseren van de pilot genomen;
- Andere partijen hebben het concept overgenomen en gaan richting realisatie;
- Er zijn door anderen (subsidie- of innovatie-)programma's ingesteld om tot verdere uitwerking of brede toepassing te komen;
- Het basisidee van een concept is opgenomen in nationaal, regionaal of lokaal beleid en heeft geleid tot aanpassing van regelgeving.

Fasen van ontwikkeling

Om tot bovengenoemde uitkomsten te komen zijn diverse fasen te onderscheiden, die zeker niet altijd opeenvolgend worden afgewerkt. Want soms kunnen reeds praktijkeffecten rond een pril grensverleggend idee ontstaan, zonder dat het concept al als robuust aangemerkt kan worden. Ook vindt in sommige gevallen conceptontwikkeling plaats via experimenten in de praktijk en kunnen praktijkeffecten dus al optreden voordat we een concept als robuust bestempelen. De fasen die we per concept onderscheiden zijn:

Oriëntatie	-	verkennen of en hoe een nog vaag idee potentie kan hebben
Ontwikkeling	-	de uitwerking van een idee richting een robuust concept
Realisatie	-	toepassing van het concept gericht op het daadwerkelijk bereiken van effecten in de praktijk.
Afgesloten	-	de betrokkenheid van InnovatieNetwerk is gestopt omdat een eerste praktijk op korte termijn niet haalbaar bleek, of omdat het concept zich verder zonder InnovatieNetwerk ontwikkelde.

I. Thema Ruimte Creëren

Concept	2006	2007	2008	2009	2010	Robuust?	Fase	Effecten in praktijk?
1. Netlandschap • Uitzichtgarantie • Biomassa als drager v.h. landschap		*	*	*	*	Ja	Realisatie - Oriëntatie (2010) - Oriëntatie (2010)	Ja
2. Nieuwe Dorpen	*	*	*	*		1ste periode	Realisatie (ook via andere concepten)	Ja
3. Knooperven (v/h Tuinenrijk) **	*	*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
4. Tijdelijke Natuur **	*	*	*	*	*	1ste periode	Realisatie	Ja
5. Zandgenoten (Waalweelde)	*	*	*	*		Ja	Afgesloten	Ja
6. Nieuwe Rivieren	*	*	*	*	*	1ste periode	Realisatie	Ja
7. Recreatie **	*	*	*	*		Ja	Realisatie	Ja
8. Singelgolf **	*	*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
9. Glastuinbouw en Ruimtelijke kwaliteit/Parels in het landschap (ism SIGN)	*	*	*	*	*	Ja	Ontwikkeling/realisatie	Ja
10. Klimaatkeuken	*	*	*			Nee	Afgesloten	Nee
11. Space Academy (I&II) / Kennisassimilatie	*	*	*	*		Nee	Realisatie	Lopend
12. Rieteconomie (v/h Riet/Energieplantage)	*	*	*	*	*	Ja	Realisatie	Lopend
13. Rijke Delta		*	*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
14. Gezondheidslandschappen		*	*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
15. Nieuwe Marken **		*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
16. Duinwonen / Waterwoonterpen		*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
17. Volkstuinen			*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
18. Systeemanalyse landschapskwaliteit			*	*	*	Nee	Oriëntatie	Lopend
19. Naar een nieuw natuurverhaal/Natuurconcepten na de EHS			*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
20. Oppolderen			*	*		Nee	Afgesloten	Nee
21. Tijdelijk bestemmen			*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
22. EU-regelgeving			*	*		Nee	Afgesloten	Nee

II. Thema Duurzaam Ondernemen (incl. SIGN, Courage, Kiemkracht, VIP)

Concept	2006	2007	2008	2009	2010	Robuust	Fase	Effect in praktijk?
Algemeen								
1. Last van sturing	*	*				Ja	Afgesloten	Nee
2. Buurderij **	*	*	*	*	*	1ste periode	Realisatie	Ja
3. Duurzaam Regionaal landbouw- en voedselsysteem (v/h Ruraal systeem)		*	*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
4. Nieuwe Meente			*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
5. Stadslandbouw			*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
6. Groene Scan				*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
7. Bioport (incl Ecopyramide)	*	*	*	*	*	Ja	Afgesloten	Ja
8. Grasol	*	*				Nee	Afgesloten	Nee
9. Agrocentrum	*	*	*	*	*	1ste periode	Realisatie	Ja
10. Meer met /markt voor Mest				*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
11. Pig your own + Varkens in de stad (v/h Dierbare Veehouderij				*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
12. Antibioticumvrije varkensketens				*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
13. Mariene Parken/Seawing	*	*	*	*	*	Ja	Ontwikkeling	Ja
14. Powerfarms ** (incl.Ecopyramide)			*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
15. Blue Challenge				*		Ja	Afgesloten	Nee
16. Innofisk **	*	*	*	*	*	1ste Periode	Realisatie	Ja
17. Markttrends Zilte productie	*	*				Nee	Afgesloten	Nee
18. Zilte proeftuin	*	*	*	*	*	Ja	Realisatie	Lopend
19. Waterhouderij / Waterleverende landbouw		*	*	*	*	Ja	Realisatie	Lopend
20. Zilte poldereconomie		*	*	*	*	Ja	Realisatie	Lopend
21. Eendenkroos			*	*		Nee	Afgesloten	Nee
SIGN								
22. Nieuwe Nuts (incl. Zonneterp) **	*	*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
23. Greenports	*	*				Nee	Afgesloten	Nee
24. Agro Power	*	*				Nee	Afgesloten	Nee
25. Algen en Visteelt/Oesters in kassen		*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
26. Flowerport China / Slim opereren in Aziatische markten		*	*			Ja	Afgesloten	Nee
27. Tuinbouwcluster Innovatiefonds		*	*	*		Ja	Afgesloten	Ja
28. Westland in Zee		*	*			Nee	Afgesloten	Nee
29. Work is gaming!		*	*	*	*	Nee	Ontwikkeling/realisatie	Ja
30. Datagarden			*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
31. Goed weer garantie vakantieparken			*	*	*	Nee	Realisatie	Lopend
32. Logistiek 202034.			*	*		Nee	Ontwikkeling	Lopend
33. Interactieve sierteeltportal voor consumenten				*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend

34. Open source medicine/gecertificeerde kruidenketen				*	*	Nee	Oriëntatie	Lopend
Courage								
35. Weerbaar Vee (v/h Natuurlijke weerstand)	*	*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
36. Cowmunity/Cowfortable w.o. Energieleverend staldak	*	*	* *	* *		Ja	Realisatie Realisatie	Ja
37. Koeientuin			*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
Energieleverende melkveehouderij	*	*					Basis voor concepten 39, 40,41, 42 + 43	
38. Energie(/klimaat)neutrale zuivelketen **		*	*	*		Ja	Realisatie	Ja
39. Fotonenboer		*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
40. Agrotransport op Groen Gas				*	*	Ja	Realisatie	Ja
41. Klimaatvriendelijke stal					*	Nee	Oriëntatie	Lopend
Veehouderij zonder soja	*	*			*		O.a. basis voor concepten 44 + 45	
42. Grassa! / Grasraffinage (incl.Ecopyramide) **		*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
43. Susteïne		*	*			Nee	Afgesloten	Nee
Omgevingsmelker	*							
44. Zuivelnatuur		*	*	*		Ja	Realisatie	Ja
45. Smart Dairy Farming					*	Nee	Oriëntatie	Lopend
46. Fytozelftherapie					*	Nee	Oriëntatie	Lopend
47. Natuurdoelboerderij					*	Nee	Oriëntatie	Lopend
48. Cross-over farming					*	Nee	Oriëntatie	Lopend
49. Bedrijfsontwikkeling door co-creatie					*	Nee	Oriëntatie	Lopend
Akkerbouw 2030 (Kiemkracht)								
50. Hiphapje			*	*	*	Nee	Ontwikkeling/realisatie	Lopend
51. Klimaatreddende bodem: Biochar			*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Ja
52. Zelfbemestende akkerbouw: afval is voedsel			*	*	*	Nee	Afgesloten	Nee
53. Scharrelbietenbot			*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
Noordzeevisserij (VIP)								
54. Naar nieuwe energie			*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
55. Maritiem ondernemerschap			*	*	*	Nee	Ontwikkeling	Lopend
56. De zee als ecologisch en economisch kapitaal			*	*	*	Nee	Oriëntatie	Lopend
57. Het neusje van de zalm			*	*	*	Nee	Realisatie	Ja

Noten:

- De principes van het concept Ecopyramide zijn opgenomen in de concepten 'Bioport', Grassa! en Powerfarms.
- Sommige concepten zijn later in de loop der tijd als thema voor andere concepten gaan fungeren. Als thema zijn ze in de bijlagen met conceptbeschrijvingen niet opgenomen.

III. Thema Gezonde Samenleving

Concept	2006	2007	2008	2009	2010	Robuust?	Fase	Effecten in praktijk
1. Eeticons	*	*	*			Nee	Afgesloten	Nee
2. Oerdis **	*	*	*		*	Ja	Realisatie	Ja
3. Gezonde wijk ** (incl Bestemming nieuwe NL/ Herinnerd Groen)	*	*	*	*	*	Nee	Ontwikkeling/Realisatie	Ja
4. Celebrated Food (v/h Gruitshop)	*	*	*	*	*	Ja	Realisatie	Lopend
5. Smaaknet	*	*				Nee	Afgesloten	Nee
6. Calorieën op de bon		*	*			Nee	Afgesloten	Nee
7. Eten van de stad (v/h Voedselketenstad)	*	*				Nee	Afgesloten	Nee
8. Waardenpas(poort)		*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
9. Ibanana (v/h Debatteren met Stickers) **		*	*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
10. Gezondheid zonder grenzen		*	*	*		Nee	Afgesloten	
11. Bouwen met Groen en Glas (i.s.m. SIGN) **			*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
12. Horkenneppers			*			Nee	Afgesloten	Nee
13. Samen goed eten			*	*	*	Nee	Realisatie	Lopend
14. Streekstations			*	*	*	Ja	Realisatie	Ja
15. Kantine van de toekomst				*	*	Nee	Realisatie	Lopend
16. Groenlabel voor de Buurt					*	Nee	Ontwikkeling	Lopend

Noot:
Aan de concepten 'Smaaklessen' 'ZESL' en Multiculi is in 2006 nog gewerkt en zijn ook in dat jaar afgesloten. Smaaklessen is hiervan de bekendste en is in de evaluatie 2001-2005 reeds als gerealiseerd concept meegenomen.

Bijlage 4: Korte concept-beschrijvingen naar diverse fasen

I. Thema Ruimte Creëren

A) Realisatie

1) Netlandschap

Kern van het concept
Er is behoefte aan nieuwe manieren om gewenst landschap in stand te houden dan wel te ontwikkelen. Het gaat daarbij vooral om het zoeken naar nieuwe beheersconcepten, waarin burgers en bedrijven die belang hebben bij een aantrekkelijk landschap, worden betrokken.
Net(land)schap is een nieuwe financierings- en organisatievorm, die probeert publieke waarden, zoals landschappelijke kwaliteit, te koppelen aan private waarden, zoals een aantrekkelijk woonmilieu en een duurzaam bedrijf.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Gemeente Amsterdam, Gebiedscommissie Amstelland, DOTank, Arcadis, WING, Habiforum, Wageningen UR, WERV-gemeenten, Stichting Beschermers Amstelland, ZuidAs, Triodos Bank, Provincie Noord Holland, Ministerie van LNV.

Effecten in de praktijk
- In Amstelland bij Amsterdam is de Stichting 'Beschermers Amstelland' actief. De ambitie is om met het gedachtegoed uit Netlandschap, het landschapsbeheer te organiseren via lokale agrarische bedrijven. De daarvoor benodigde financiering wordt

gezocht bij overheden en bedrijfsleven (o.a. Zuidas, Triodos Bank, Nationaal Groenfonds, gemeente Amsterdam).
- Voor en met de gemeenten Wageningen, Veenendaal, Rhenen en Ede is een haalbaarheidsstudie naar een netlandschapachtige constructie uitgevoerd. Daaruit is onder andere het idee van de uitzichtgarantie naar voren gekomen, dat in de pers veel aandacht heeft gekregen. Nadere uitwerking van het concept 'Uitzichtgarantie' is opgestart met betrokkenheid van het Groenfonds.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 124.076,83. Bijdrage derden: Gemeente Amsterdam € 27.846

2) Nieuwe Dorpen

Kern van het concept
Centraal in dit robuuste concept staat de overgang van denken dat bouwen/wonen in het landelijk gebied slecht is voor het landelijk gebied, naar denken dat bouwen/wonen juist de kwaliteit van het landelijk gebied in brede zin kan verhogen. Met kwaliteit worden zowel economische, sociale als fysieke aspecten bedoeld.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Gemeente Dantumadeel, STORRM CS, DLA+ Landscape Architects, Cultural Villages (Bert Kisjes) Motivaction, Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW), Architekten Cie. Research Development,Bureau PAU, H+N+S Landschapsarchitecten, Strootman Architecten , Laagland' Advies, Gemeente Veghel, Provincie Noord Brabant, Bureau Vista, Stichting CASE.

Effecten in de praktijk
- In de gemeente Dantumadeel is de ambitie uitgesproken dat men nieuwe woonmilieus volgens het principe van Nieuwe Dorpen wil realiseren.
- De provincie Noord-Brabant heeft in samenspraak met InnovatieNetwerk het gedachtegoed gebruikt als input voor haar volgende generatie gebiedsgericht beleid.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 155.546,03. Bijdrage derden: --

3) Nieuwe Rivieren

Kern van het concept
Door de aanleg van Nieuwe Rivieren is er een hoop 'winst' te boeken. De winst heeft betrekking op onder andere extra ruimte voor recreatie, wonen aan het water, natuur en klei-, grind- of zandwinning. Daarnaast kunnen Nieuwe Rivieren dienen als ruggegraat voor ruimtelijke ontwikkeling. In veel gevallen kunnen Nieuwe Rivieren ook bijdragen aan de rivierveiligheid door het vergroten van de afvoer- en bergingscapaciteit.

De verandering in denken die aan dit robuuste concept ten grondslag ligt, is dat water (en dus ook rivieren) niet iets is waarover je moet spreken in termen van bedreigingen, maar dat water iets is waar je in essentie veel plezier aan kunt beleven.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Bureau Stroming, Royal Haskoning, Stichting Milieu en techniek, WL / Delft Hydraulics, Berenschot, Oost NV, Gemeente Elst, Rabobank, Heren5 Architecten, Mecanoo Architecten, Bureau Zanders, Habiforum, Gemeente Arnhem, Provincie Overijssel, Radboud Universiteit, Provincie Limburg en gemeenten.

Effecten in de praktijk
- Een ondernemend gezelschap heeft de discussie over realisatie van een Nieuwe Rivier in park Lingezeegen (Betuwe) gestart. Dit met het doel de beslissing over de waterambitie in het Park Lingezeegen, die in 2011 zal worden genomen, te beïnvloeden.
- De provincie Limburg is samen met gemeenten gestart met een planstudie voor het gebied Ooijen-Wanssum. In deze studie is het gedachtengoed van Nieuwe Rivieren meegenomen.
- Samen met Staatsbosbeheer wordt in Ooijen-Wanssum het gedachtegoed ingezet bij de gezamenlijke ontwikkeling van een klimaatbuffer op het terrein van Staatsbosbeheer.
- In het publieksparticipatieproces in Arnhem (Stadsblokken-Meinerswijk) is het ontwerp voor een Nieuwe Rivier actief ingebracht.
- Op verzoek van de provincie Overijssel heeft InnovatieNetwerk de plannen voor een bypass in Kampen kritisch beoordeeld. Dit heeft geleid tot aanpassingen in het ontwerp.
- De essentie van Nieuwe Rivieren komt terug in het door de provincie Gelderland geëntameerde project 'Waalweelde'.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 743,254,04. Bijdrage derden: DLG Zuid € 29.750.

4) Parels in het Landschap

Kern van het concept
De glastuinbouwgebieden staan niet bekend om de toegevoegde waarde voor het landschap. Het doel is om een omslag te bereiken in de beleving van de ruimtelijke kwaliteit van glastuinbouwgebieden. Het concept gaat uit van hoogwaardige architectuur aan de rand van dergelijke gebieden en het slim benutten van hoogteverschillen, waardoor kassen het uitzicht niet langer belemmeren maar wel de wolken weerspiegelen. Met innovatieve ontwerpoplossingen voor nieuwe kascomplexen is een grote sprong voorwaarts te boeken.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Haskoning, BVR, Amvest, Terra Incognita, Arch.lokaal, BNA, Gipmans, Bosschaert, Bart van Bueren.

Effecten in de praktijk
- In 2005 heeft InnovatieNetwerk geparticipeerd in een project gericht op glastuinbouwontwikkeling in de Zuidplaspolder, ook in relatie tot wonen en andere bedrijvigheid.
- In 2007 is voor twee locaties, van 50 en 80 ha, een complete inrichtingsschets gemaakt, waarbij woningen, bedrijventerreinen en glastuinbouw zijn geïntegreerd. Dit samen met o.a. Dura Vermeer, Amvest, Vestia en de Stichting Glastuinbouw Zuidplaspolder. In 2008 is het plan met Amvest verder uitgewerkt. De huidige situatie in de bouwwereld leidt tot vertraging.
- In 2009 is dit plan verder uitgewerkt in een groter plangebied in samenwerking met Wayland Development.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 99.143,30.
Bijdrage derden: SIGN € 6.400, Gipmans € 6.400. Bijdrage SIGN in 2010: 73.042,40.

5) Space Academy/Kennisassimilatie

Kern van het concept
Centraal staat hier de vraag hoe je workshops en andere momenten van kennisoverdracht zodanig organiseert dat derden er in hun praktijken echt wat aan hebben. Het is daarmee ook nauw verbonden met het thema 'Professionaliseren door Leren'.
Uitgangspunt is de gedachte dat mensen geholpen moeten worden om nieuwe informatie te vertalen naar eigen, nieuw handelen. Pas dan ontwikkelen ze nieuwe kennis.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
WING, Coenders, Netwerk Leerarchitectuur, Habiforum

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 24.900,75. Bijdrage derden: --

6) Rieteconomie

Kern van het concept
Doel is het ontwikkelen van een economisch, (water)technisch, landschappelijk en recreatief verantwoorde oplossing voor de heersende problemen in de veenweidegebieden. Kern van de oplossing is de teelt van biomassa (riet, maar wellicht ook grienden en wilgen) die zowel een functie heeft in het kader van recreatie als in de productie van energie (biobased economy) en aldus moet zorgen voor een nieuw en duurzaam economisch fundament. Kortom: een nieuwe vorm van landbouw in natte gebieden. Bovendien wordt door de rietteelt de bodemdaling in de veengebieden tegengegaan.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Advies en ingenieursbureau DHV, LINKit consult, Bureau Laag Holland

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 100.472,89. Bijdrage derden:
Provincie Utrecht € 8.500.

7) Waterwoonterpen

Het concept
Wonen op opgeworpen zandheuvels in droogmakerijen met zilte kwel. Dat is kort samengevat het concept 'Waterwoonterpen', dat een aantal problemen in samenhang oplost: het tekort aan mooie woonlocaties in de Randstad, de verrommeling van het landschap in de droogmakerijen en de verloedering van de veenweidegebieden als gevolg van het wegzijgen van het water plus de verzilting van de bodem.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Bureau Vista

Effecten in de praktijk
- Het concept is uitgewerkt voor een tweetal kansrijke locaties, waaronder Mijdrecht.
- Het concept maakt onderdeel uit van het aanbod aan de minister van VROM door een consortium van Habiforum, Leven met Water en InnovatieNetwerk om de ambities van de Structuurvisie Randstad 2040 te helpen realiseren.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 97.830,89. Bijdrage derden: --

B) Ontwikkelingsfase

1) Rijke Delta

Kern van het concept
Met het (gedeeltelijk) afsluiten van de Zuidwest-Nederlandse Deltawateren is ook de natuurlijke dynamiek van de brakke overgangsgebieden van zoet en zout water (estuaria) verloren gegaan.
Om een aantal redenen is het wenselijk om deze natuurlijke dynamiek te herstellen.
Hiervoor is samenwerking nodig op diverse niveaus. Deze is niet vanzelfsprekend. Het concept 'Rijke Delta' beoogt hier verandering in te brengen. Het concept bestaat uit twee deelconcepten:
- een procesconcept dat een impuls zal geven aan het herstel van de estuariene dynamiek
- inhoudelijk concept (de fysieke omslag maken van compartimentering naar herstel van de oorspronkelijke estuariene dynamiek).

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Leven met Water, WL Delft/Hydraulics, Bureau Stroming, VU Athena Instituut.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 35.000 (uit restant kwartiersmakersgelden; dus via Leven met Water). Bijdrage derden: Leven met Water € 30.000.

2) Gezondheidslandschappen

Kern van het concept
Kern van het concept is een nieuwe combinatie op het gebied van zorg, recreatie en landbouw, waardoor de economie versterkt wordt, er beter ingespeeld wordt op de behoeften van onder meer patiënten en recreanten, en de landschappelijke kwaliteit een impuls krijgt. Het is nadrukkelijk de bedoeling de kwaliteit van gebieden/regio's een impuls te geven, en niet alleen de kwaliteit van kleine eenheden zoals erven.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
De BoerenADvies, De Greve Partners, TELOS, A1 Zorgverlening, Six Architecten, Adviesbureau Haver Droeze, Roemaat Holding, Broos Strategicon.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 292.635,67. Bijdrage derden: --

3) Volkstuinen als groene motor

Het concept
In dit concept worden de goede elementen van een traditionele volkstuin (een areaal met bloemen of gewassen dat door burgers wordt beheerd) gecombineerd met de publieke toegankelijkheid en aantrekkelijkheid van een park. De tuinen zijn als het ware de private perken, en de paden dienen om die perken voor een breed publiek beleefbaar te maken. Door deze combinatie worden volkstuinen ook aantrekkelijk voor degenen die niet tuinieren, kan meer publiek groen in de buurt van steden gerealiseerd worden, en wordt beter tegemoetgekomen aan de grote vraag naar tuinen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
H+N+S Landschapsarchitecten

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 41.393,91. Bijdragen derden: --

4) Naar een nieuw natuurverhaal

Kern van het concept
In 2018 wordt verwacht dat de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) gerealiseerd is. Zowel kwantitatief als kwalitatief vormt de EHS dan een robuust netwerk dat Nederland in staat stelt de biodiversiteitsdoelstellingen te vervullen. Zodra de EHS gerealiseerd is, zijn er nieuwe uitdagingen aan de orde, zoals een duurzaam beheer en een multifunctionele benutting van de EHS. Om deze uitdagingen aan te kunnen is het zaak nu het denk- en ontwerpproces te starten.
In de manier waarop wij met natuur omgaan zijn vanzelfsprekendheden geslopen, waardoor het debat rondom natuur is verstard. Om de natuur te behouden en verder te ontwikkelen willen wij met onze bouwstenen het debat weer aanwakkeren.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Partner: LNV directie NLP. Andere netwerkpartijen en partijen uit de InnovatieKring Ruimte Creëren.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 121.327,14. Bijdrage derden: --

5) Tijdelijk Bestemmen

Kern van het concept
De omkering in het concept 'Tijdelijk bestemmen' is dat de onzekerheid tot zekerheid gemaakt wordt: je gaat voor bepaalde tijd bouwen, voor de tijd die je denkt te kunnen overzien. Dat geldt voor huizen, maar ook voor bedrijventerreinen en mogelijk infrastructuur.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
WINN /RWS/Deltares, CURNET.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 67.175,50. Bijdrage derden: WINN/ RWS/Deltares € 28.857,50.

C) Oriëntatie

1) Systeemanalyse Landschapskwaliteit

Kern van Het concept
Het te ontwikkelen concept is uiteindelijk gericht op het vergroten van de maatschappelijke en politieke betrokkenheid bij de kwaliteit van het landschap. Aanleiding is het voorstel van Jaap Dirkmaat van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, om via een investering van 600 miljoen euro per jaar het Nederlandse landschap weer mooi en vitaal te maken. Dit voorstel is met veel enthousiasme ontvangen. Bovendien hebben onder andere Witteveen en Bos aangetoond dat investeren in landschap loont. Toch is er nog niet veel met het voorstel van Dirkmaat gedaan. De vraag waar we ons in eerste instantie op richten, is hoe dat komt en wat je eraan kan doen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
STORRM C.S.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 35.045,50. Bijdrage derden: --

2) Uitzichtgarantie

Kern van het concept
Basisgedachte is het vestigen van een recht op uitzicht als een privaatrechtelijk proces dat zonder tussenkomst van overheden is te realiseren. In praktijksituaties zal het al gauw een netwerk van bewoners en boeren betreffen die gezamenlijk en wederzijds contracten over uitzichtgarantie afsluiten.
Toepassing van dit instrument lijkt zowel voor de bewoners die een vrij uitzicht op het landschap hebben als voor de betrokken boeren aantrekkelijk. Voor bewoners zou de investering in de uitzichtgarantie fiscaal aftrekbaar zijn. Boeren kunnen de vergoeding benutten als alternatief voor bedrijfsintensivering of voor landschapsbeheer; dit

laatste met name als dit onder de condities van het contract valt. Ook kan uitzichtgarantie de schaarse groene ruimte beschermen; een dekkend stelsel van uitzichtgaranties maakt het voor gemeenten en projectontwikkelaars (aanzienlijk) lastiger om de bestemming van open ruimte te veranderen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Nationaal Groenfonds, WERV-gemeenten, Stichting Vernieuwing Gelderse Vallei.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 13.310,94.
Bijdrage derden: WERV-gemeenten € 13.310,94, Groenfonds € 13.310,94.

3) Biomassa als drager van het landschap

Kern van het concept
Biomassa op regionale schaal inzetten als krachtige drager van landschapsbehoud en landschapsontwikkeling. Dat is de kern van dit concept waarvoor een eerste oriëntatie gestart is. Biomassa wordt daarbij benut als grondstof voor een productieketen waarin een opeenvolging van hoogwaardige grondstoffen, (transport-) brandstoffen, energie en warmte geproduceerd wordt. Voor boeren en andere beheerders van het landschap zou deze optie zowel onder de huidige condities als na aanpassing van het bouwplan aanvullende inkomsten kunnen opleveren. Aanvullend zou hiermee ook biomassa vanuit de stedelijke kernen een hoogwaardigere toepassing kunnen krijgen. Voor de bewoners kan hiermee door een gedeeltelijke omschakeling naar duurzaam energiegebruik, het begrip duurzaamheid een concretere betekenis krijgen. In mentaal opzicht kan het de verbinding van burgers met het hun omringende landschap versterken. Daarmee kan het draagvlak voor behoud en ontwikkeling van dat landschap verder versterkt worden.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Wageningen UR, DOTANK, WERV-gemeenten.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: in opstart fase – nog geen financiële verplichtingen. Bijdrage derden: --

D) Afgesloten

1) Zandgenoten

Kern van het concept
Centraal in dit concept staat de gedachte dat zandwinning niet louter vanuit zandwin-belang moet worden ondernomen, maar een afgeleide hoort te zijn van bredere maatschappelijke doelen waarvan besloten is dat die gerealiseerd dienen te worden.

Twee situaties zijn te onderscheiden:
- Een maatschappelijk doel gericht op het tegengaan van verrommeling in de nabijheid van de stad
- Een maatschappelijk doel gericht op het realiseren van bijzondere natuur en landschap

Reden afsluiting
- In de regio Malden (Gelderland) en Molenhoek (Limburg) is samen met een aantal partijen een proces op gang gebracht dat moet leiden tot een duurzame inrichting van het verrommelde gebied tussen deze twee gemeenten. Zandwinning zou in deze gebiedsontwikkeling een belangrijke rol kunnen spelen.
- Op dit moment zijn er onvoldoende kansen voor het zetten van stappen richting praktijk.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Bureau Stroming, Stichting Ark, Stichting Bos en Kuil, Habiforum, Provincie Limburg, Habitura Knowhouse

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 181.326,82.
Bijdrage derden: KNHM € 11.900, Arcadis € 17.850, Waterschap Rivierenland € 3.902,01.

2) Klimaatkeuken

Kern van het concept
Doel is niet in eerste instantie het ontwikkelen van één nieuw concept, maar het verkennen van de gevolgen van mogelijke klimaatveranderingen voor voedselproductie, energie en ruimtegebruik en het van daaruit zoeken naar concepten om van die gevolgen kansen te maken. Gewerkt wordt met zogenoemde 'klimaatextremen', om daarmee een beter gevoel voor de effecten van klimaatverandering voor West-Europa te krijgen. Het project onderscheidt zich van andere lopende activiteiten rond klimaatverandering door dit gebruik van klimaatextremen, en door de nadruk die ligt op de ontwikkeling van nieuwe concepten.

Reden afsluiting
In het eindrapport zullen klimaatscenario's worden gepresenteerd die afwijken van bestaande scenario's. Mogelijk zijn deze scenario's in de toekomst te gebruiken om toekomstige concepten van InnovatieNetwerk te toetsen op de relatie met mogelijke klimaatveranderingen. Het traject heeft echter onvoldoende baanbrekende no-regret opties opgeleverd.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Marjon de Hond (KNMI/NOS), Dhr. Prof.dr. W. van der Putten (KNAW/NIOO), Mw. Dr. L.C.M. Itard (TuDelft), Mw. M de Boo (tekstueel), Dhr. K. Wilson (Grafisch)

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 54.192,65. Bijdrage derden: --

3) Oppolderen

Kern van het concept
In het project 'Oppolderen' is nagegaan, in lijn met het advies van de Commissie Veerman, of natuurlijke processen van sedimentatie en duinvorming (mede) gebruikt kunnen worden om Nederland veiliger te maken en het waterbeheer duurzamer. De gedachte hierachter is tweeërlei. 1) het is doorgaans slimmer om met de natuur mee te bewegen dan er tegenin te gaan. 2) We zullen alles uit de kast moeten halen om op termijn de gewenste veiligheidsniveaus te realiseren

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Royal Haskoning Terra Incognita,Bureau Stroming

Reden afsluiting: De verkenning heeft geen helder concept opgeleverd.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 42.839,15. Bijdrage derden: --

4) EU Regelgeving

Het concept
Het doel is om in kaart te brengen of, en zo ja op welke manier, EU-regelgeving zoals Natura 2000 en Kaderrichtlijn Water, een belemmering vormt voor gebiedsontwikkeling.

Reden afsluiting
De resultaten zoals die zijn vastgelegd in een publicatie zijn geen aanleiding voor het starten van de ontwikkeling van een nieuw concept.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 32.903,02. Bijdrage derden: --

II. Thema Duurzaam Ondernemen

A) Realisatie

1) Agrocentrum

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het Agrocentrum is een van de meest verregaande varianten van het door InnovatieNetwerk ontwikkelde concept 'Agroparken'. Het gaat hier namelijk om de grootschalige clustering van varkenshouderij op een bedrijventerrein, met verbindingen naar glastuinbouw en mogelijk ook andere agrosectoren, zoals akkerbouw en aquacultuur. Het betekent o.a. een vergaande doorvoering van cradle-to-cradle-principes, het sterk verbeteren van het dierenwelzijn en het verbeteren van landschappelijke kwaliteit door grootschalige bedrijven niet langer te plaatsen in kleinschalige landschappen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Varkenshouders, Provincie, Gemeente, LTO Noord Advies, Wageningen UR (LEI, ASG, A&F), Triple Value, Stichting Milieukeur, Carnegie Consult, Meijdam&Overmars, Architectural Support Kruseman (ASK).

Effecten in de praktijk
- Met een consortium van ondernemers (varkenshouders, vergister, slachterij) is het ontwerp van een grootschalige variant van een Agropark voorbereid. Vanwege de maatschappelijke weerstand (burgerinitiatieven) tegen grootschalige varkenshouderij, blijft feitelijke realisatie van een Agrocentrum met varkens bestuurlijk zeer lastig.
- Wageningen UR gaat mogelijk een Agropark realiseren op haar proefterreinen in Flevoland.
- Het concept is volop in maatschappelijk debat, mede in relatie tot beweging naar schaalvergroting in de veehouderij. InnovatieNetwerk wordt door ministers van LNV en VROM betrokken in die discussie.
- De clustergedachte, een centraal element in het Agroparken-concept is mede de basis voor het Platform Agrologistiek; meerdere projecten van dit platform zijn ook gerelateerd aan dit gedachtegoed.
- Overname van het basisidee door anderen (o.a. 'Nieuw Gemengd Bedrijf', 'Ruraal Park', 'A1 Eiwitcorridor', 'Greenport China'). 'Nieuw gemengd Bedrijf' heeft van het Rijk een 'status aparte' gekregen (experimenteerruimte) en is de vergunningsfase door.
- Happy Shrimp Farm is gerealiseerd, in combinatie met teelt van zilte groenten (zie Blue and Green). In 2009 is het bedrijf helaas failliet gegaan.
- Agroparken is prominent onderdeel van de agenda van Transforum. Ook Wageningen UR is op dit vlak zeer actief.

- Samen met Transforum is de opzet van een Association for Sustainable Agroparks (werktitel) voorbereid. Dit is verder opgepakt door Transforum.
- In adviezen van gezaghebbende raden en instituten (RLG, RDA, Alterra, RIVM) zijn de potenties van Agroparken erkend. Een CLM-rapport in opdracht van Milieudefensie komt tot de conclusie dat de huidige aanvragen voor megastallen geen bijdrage leveren aan duurzaamheid. Dit in tegenstelling tot Agroparken.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 413.859. Extra bijdragen derden: Happy shrimp Farm: 2,96 miljoen. Nieuw gemengd bedrijf 1 miljoen voorbereidingskosten/investering tbv realisering: 100 miljoen. Transforum: 10 miljoen.

2) Zilte Proeftuin

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Klimaatverandering en zeespiegelrijzing zullen niet alleen een hogere druk uitoefenen op de veiligheid van de Nederlandse kust en het rivierengebied, maar zullen op veel plaatsen onvermijdelijk leiden tot een toenemende verzilting. Er is een transitie nodig van het huidige vechten tegen verzilting naar meegaan met en benutting van de kansen die door de verzilting ontstaan.
In de 'Zilte ProefTuin' kunnen verzilte gebieden juist worden benut voor diverse functies. Het is de uitwerking van een duurzame ontwikkelingsstrategie gebaseerd op een balans tussen landschap, water en economie. De productie van zilte gewassen boort nieuwe markten aan; het landschap creëert nieuwe vormen van recreatie. Het is letterlijk een proeftuin: het maakt de verbanden tussen (zilt) water, productie, voedsel en landschap zichtbaar, voelbaar, proefbaar en genietbaar. Verkend is waar de mogelijkheden liggen voor de realisatie van een Zilte ProefTuin. Dit leidt tot kansenkaarten op basis van verzilting, gastronomie, recreatie, partijen en organisatie.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Bureau Lofvers, Bureau Van Bergen Kolpa, Alterra, RIZA, WUR, Bureau Feddes & Olthof, ZLTO Projecten, Human Projects.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 178.585. Extra bijdragen derden: --

3) De Waterhouderij

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Zoet water wordt mondiaal steeds meer een schaarse hulpbron. De klimaatveranderingen veroorzaken zeespiegelstijging en tijdelijke, maar niet minder nijpende neerslagtekorten en neerslagoverschotten. Voor de agrarische sector, grondgebruiker van meer dan 60% van Nederland en grootgebruiker van zoetwater, ligt hier een enorme uitdaging: kan deze zich ontwikkelen tot een 100%-zelfvoorzieningsgraad op het vlak van water? Of, nog sterker gesteld: kan deze op termijn zelfs een duurzame leverancier van (schoon) zoetwater worden?

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
TransForum, Aequator Groen & Ruimte, Fortis, Telos, Brabant Water, Waterschap Dommel, Waterschap Velt en Vecht, Gemeente Coevorden, LTO Noord.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 189.100. Extra bijdragen derden:
TransForum € 33.558.
RWS: € 80.000 en V&W: € 25.000.

4) Zilte Poldereconomie

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Verzilting neemt in Laag Nederland toe, aan de kust en in de (diepe) polders. Buitendijks weten we zilt meer of minder goed te benutten. Binnendijks houden we verzilting tegen, behalve op die plaatsen waar zilte natuurontwikkeling wordt voorzien. Mede daarom wordt verzilting gezien als een grote maatschappelijke en economische schadepost. In dit project draaien we dat om. We ambiëren een nieuwe economie, gebaseerd op zout water: nieuwe concepten voor de zoute economie in de polder. Het legt de basis voor een aanbod aan de buitenwereld voor de overgang naar een duurzame economie in verziltende polders. Het project is erop gericht de economie van een zilte polder aantrekkelijk te maken. Het biedt:

- Een economisch antwoord op de dogma's die de introductie van de zilte productie in de weg staan;
- Een verkenning van kosten en baten voor de verschillende mogelijkheden;
- Financiële incentives en arrangementen die de overgang van een zoete naar een zilte economie aantrekkelijk maken.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Triple E, Rabobank, Proeftuin Zwaagdijk, LTO Noord, Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Provincie Noord-Holland.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 38.675,- Extra bijdragen derden: --

5) Algen en oesters: draining sustainable profit (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Kweek algen op drainwater uit de glastuinbouw voor de teelt van oesters. De Kaderrichtlijn Water schrijft voor dat de tuinbouwsector op korte termijn geen uitstoot meer mag hebben; tuinbouwdrainwater bevat nu nog meststoffen die voor ongewenste algengroei kunnen zorgen. Door die algen te laten oogsten door oesters, zijn er geen oogstkosten en verandert een kostenpost in een inkomstenbron.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
PT, Phytocare, Ingrepro, Aquaterra Nova, Bunnik Plants, e.a.

Effecten in de praktijk
- Verschillende marktpartijen nemen de ideeën over, waaronder stichting H2Organic, Hogeschool in Zeeland en Ingrepro. Een pilot in Zuid-Holland is voorbereid.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: -- Extra bijdragen derden: Rabobank € 36.000; SIGN € 63.733; € 900.000 derden.

6) Work is gaming! (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Nederland is steeds meer een kennis- en diensteneconomie. Maar wat zijn de gevolgen voor mensen met minder intellectuele vaardigheden? Gaat het verdwijnen van productiewerk uit Nederland betekenen dat we grote groepen kanslozen krijgen? Verwacht wordt dat Nederland in 2025 met een tekort van 250.000 arbeidskrachten kampt. Hoe moet de glastuinbouw zich op die toekomst voorbereiden? Work is Gaming! beoogt de kwaliteit van het werken in de tuinbouw te verhogen en aantrekkelijker te maken.
De gamesector blijkt te kunnen bieden wat scholen en werkgevers minder goed lukt: plezier, uitdaging en amusement. Work is Gaming! gebruikt technieken uit de gamesector om het werken in de tuinbouw leuker, spannender en slimmer te maken. Werken in de tuinbouw wordt een spel : Work is Gaming! Het doel van Work is gaming! is de intrinsieke motivatie van medewerkers te verhogen door hen meer plezier op de werkplek te laten beleven.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Wageningen UR, RANJ, Berg Products.

Effecten in de praktijk
Begin 2009 is een pilot van Work is Gaming op anthuriumbedrijf Rijnplant uitgevoerd. De werkgever was enthousiast en bijna 90% van de werknemers van RijnPlant had meer plezier in het werk.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 88.542. Extra bijdragen derden: SIGN € 42.340. In 2010: 50.000,-

7) Datagarden (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De sterk gestegen gasprijs maakt de verwarming van kassen zeer kostbaar. Daarvoor is eerder het concept ‘Kas als Energiebron’ ontwikkeld. Een andere manier van denken is het combineren van functies uit heel andere sectoren om zo hun restwarmte te benutten, zoals in Agroparken. Het concept ‘Datagarden’ omvat het plaatsen van een datacentrum in een tuinbouwgebied, zodat energiestromen uitgewisseld kunnen worden tussen het datacentrum en de tuinbouw.
Voordeel voor de glastuinbouw is dat een grote stroomafnemer (50-80 MW) zich dan direct naast hun warmtekrachtinstallaties bevindt, zodat er een kostenvoordeel is t.o.v. levering aan het net en de congestieproblematiek (een ontoereikende infrastructuur om stroom

te transporteren, mede door reservering voor kolencentrales) deels opgelost wordt. Een aantal teelten kan de laagwaardige warmte (circa 30 °C) direct gebruiken voor verwarming van de kassen. Een andere route is het ontwikkelen van kleine decentrale computercentra in transporteerbare containers (in of bij tuinbouwbedrijven), zodat er een flexibel en duurzaam redundant computersysteem ontstaat dat stroom van de tuinder afneemt en warmte levert.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Green ICT, provincie Noord-Holland, Agriport A7.

Effecten in de praktijk
InnovatieNetwerk bracht Parthenon Datacentres en Agriport A7 bij elkaar en publiceerde een flyer met het concept en een paginavullend artikel in het Financieel Dagblad. De wereldwijde primeur komt in de Wieringermeer en zal stroom van tuinders gebruiken, en de door het datacentrum geproduceerde warmte leveren aan de tuinders. Naar verwachting zal in 2010 de eerste paal de grond in gaan.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 19.103. Extra bijdragen derden: Parthenon € 40.000 - € 50.000, Sun Microsystems € 30.000.

8) Goed weer garantie vakantiepark (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Nederland is een belangrijke vakantiebestemming, maar het weer is zelfs in de zomer een onzekere factor en kan de vakantiepret flink bederven. Er liggen kansen voor recreatiebedrijven in kassen, waarin het gegarandeerd droog is tijdens gebruik. Dit geldt met name in Zeeland, maar ook in de regio Amsterdam (kasgebieden rond Aalsmeer en Amstelveen) of Huissen (nabij modestad Arnhem). De tuinbouw kan als geen ander goedkope bescherming bieden tegen weersinvloeden. De glastuinbouw kan zich zodoende bovendien presenteren aan de bevolking en innovaties tonen. Het grensverleggende ligt zowel in het andere gebruik van een kas, als het verhogen van de architectonische kwaliteit van de kassen.

9) Weerbaar Vee (i.s.m. Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De huidige melkveehouderij kenmerkt zich vooral door een gerichtheid op productieverhoging, efficiëntieverbetering en economische optimalisatie. Dierziekten en welzijnsstoornissen zijn de ongewenste maar onvermijdelijke spin-off. Ondanks grote inspanningen in onderzoek en praktijk zijn diergezondheid, dierwelzijn en gebruiksduur van het melkvee de laatste twintig jaar amper verbeterd. Dit leidt tot toenemende kosten en risico's voor het imago van de melkveehouderij. Gerichte actie is nodig om een aanzienlijke vooruitgang van de diergezondheid te bewerkstelligen. Nieuwe inzichten in het functioneren van het immuunsysteem van mens en dier bieden hierbij zicht op een doorbraak. Immuunmodulatie is het kernbegrip in de door WUR ontwikkelde wetenschappelijke hypothese. De immuniteit is beïnvloedbaar door systeemfactoren zoals voeding, huisvesting, opfok,

management en fokkerij. Bovendien is het niveau van natuurlijke weerstand meetbaar en dus 'managebaar'.
De ontwikkelde hypothese betekent wel een omkering van de bedrijfsoriëntatie: het weerbare dier als focus van het bedrijfssysteem en lage kosten, hoge arbeidsefficiëntie, beter dierwelzijn en voedselveiligheid als de mogelijke profijtelijke spin-off. Het concept is eind 2006 door Courage/InnovatieNetwerk gepubliceerd in de publicatie 'Weerbaar Vee'.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Courage, Biologica, CLM, Ministerie van LNV, Wageningen UR, UU-Faculteit Diergeneeskunde, Benedictus Advies, LTO Noord, ZLTO, CRV, Bioconnect, Productschap Zuivel, Min. van LNV.

Effecten in de praktijk
- Het principe is opgenomen in de LNV-nota 'Diergezondheid'.
- Het projectprogramma is door LNV geaccordeerd, waarmee in beginsel € 1,1 miljoen financiering voor de uitvoering beschikbaar is. Het consortium is verbreed met LTO-Noord, ZLTO en CRV.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 93.890. Extra bijdragen derden: Courage € 61.485,50.
Toezeggingen in 2009 voor 5 jaar: Min. LNV € 1,1 miljoen, Productschap Zuivel € 1,1 miljoen, LTO-Noord Fondsen € 400.000 en CRV € 250.000. Totaal: € 2,85 miljoen

10) Cowmunity/Cowfortable (inclusief Energieleverend staldak) (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De ambitie van dit project is om maatschappelijke schrikbeelden rond schaalvergroting (dierenwelzijn, landschappelijke inpassing) om te zetten in een nieuw wensbeeld. Uitgangspunt is dat een ingrijpende schaalsprong kansen biedt voor een systeemvernieuwing die internationale concurrentiekracht combineert met maatschappelijke waardering.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?

Cowmunity
Melkveehouders: F. Keurentjes, N. Spaans, A. van Velde; Wetenschap: Alterra, Wageningen UR – ASG; Accountants: Abab, Acconavm; Architecten: Skets, DAAD;
Journalist: J. van Kasteren; Bedrijfsleven: vele partijen uit verwerkende en toeleverende industrie; Co-Financiers: Prov. Groningen, NOM, SNN, POP

Cowfortable
Courage, Wageningen UR - Livestock Science, Melkveebedrijf Tamminga, melkveebedrijf Schoonman, melkveebedrijf Spaans, Yehuda Sprecher (architect), B. van den Berg (Dierenbescherming, E. Stassen (WUR), J. Metz (ex-WUR), M. Frankenhuis (ex-Artis), D. Sleurink (tekstschrijver).

Effecten in de praktijk
- Het concept heeft geleid tot stevige maatschappelijke debatten over schaalvergroting in de melkveehouderij.
- Drie ondernemers hebben dit gezamenlijk opgepakt en zijn inmiddels vergevorderd in de planontwikkeling en de vergunningsprocedures.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 98.451.
Extra bijdragen derden: Courage € 98.450, Noordelijke OntwikkelingsMaatschappij € 25.000, POP € 60.000, SNN € 50.000 en provincie Groningen € 20.000.

II) Koeientuin (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De koeientuin is een uitvloeisel van het project 'Cowfortable' en is gebaseerd op de daar geschetste probleemstelling. Het betreft een nieuw integraal ontwerpprincipe voor het huisvesten van melkvee, waarbij de biologische behoeften van de koe en de maatschappelijke waardering de belangrijkste vertrekpunten zijn. Die zijn vertaald naar zes ontwerpprincipes:
1. Buiten = binnen; een zo natuurlijk mogelijke koeienverblijf, compleet met beplanting,
2. Meer ruimte, comfort en bewegingsvrijheid voor de koe,
3. In harmonie met de landschappelijke omgeving,
4. Fraai kijkspel voor burgers; open en toegankelijk,
5. Concurrerende kostprijs,
6. Minimale ammoniakemissie.

Deze ontwerpprincipes moeten eraan bijdragen dat de zich ontwikkelende melkveehouderij niet van de samenleving af beweegt, maar juist ernaartoe. Van publieke vervreemding naar publieke attractie.
Een cruciaal onderdeel van 'De Koeientuin' is het vloersysteem, omdat de stal geen ligboxen bevat. Het vloersysteem zou een compost- of zandvloer kunnen zijn. Die vloeren worden inmiddels door ASG getest. Binnen Courage wordt gewerkt aan een kunststofvloer omdat de verwachting is dat daarmee een grotere emissiereductie is te realiseren.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Courage, melkveebedrijf Mentink, melkveebedrijf Noord, Pape Creavorm, ASK, Prov. Gelderland, WUR Livestock Science, Melkveebedrijf Spaans, Joost van Kasteren, ID Agro, Morea subsidiebegeleiding.

Effecten in de praktijk
- Op een melkveebedrijf in Drenthe is een eerste experimentele Koeientuin gerealiseerd.
- Er is een proefopstelling met het nieuwe kunststofvloerconcept en de bijbehorende uitmestrobot gerealiseerd op een melkveebedrijf in de Achterhoek.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 37.031. Extra bijdragen derden: Courage € 20.689, provincie Gelderland € 100.000.

12) Fotonenboer (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het algemene beeld van een agrarische ondernemer is dat hij op het land gratis zonlicht ontvangt. In feite oogst hij fotonen. Die fotonen worden door planten omgezet in biomassa: biomassa om te eten, als industriële grondstof of voor de sier.
Hij kan ook rechtstreeks – zonder tussenkomst van planten – fotonen gebruiken om energie op te wekken door middel van zonnecellen. De productie van stroom is voor de agrarische ondernemer interessant; niet alleen voor eigen gebruik, maar ook voor de verkoop.
De opslag van vooral grote hoeveelheden elektrische energie was tot op heden een probleem. En opslag is nodig om perioden zonder zonlicht of wind te overbruggen. Een nieuw soort accu, de Redoc Flow Accu, geeft wel mogelijkheden voor grootschalige opslag en biedt agrarische ondernemingen mogelijkheden om zelfvoorzienend te worden of zelfs netto-leverancier van elektriciteit.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Courage, SIGN, JdV-Ensys, Melkveebedrijf Borgman, Eekels, Prov. Gelderland, Madeleen Driessen.

Effecten in de praktijk
De eerste pilot is voorbereid in 2009. Een melkveehouder en leveranciers zijn geworven. De financiering is rond.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 124.443. Extra bijdragen derden: Courage € 26.000, provincie Gelderland € 100.000 en Melkveehouder Borgman € 50.000.

13) Agrotransport op Groen Gas (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De zuivelsector heeft zichzelf ten doel gesteld om op termijn energieneutraal te gaan produceren (‘Initiatief Duurzame Zuivelketen 2008’). Agrotransport op groen gas is een voor de hand liggende stap op weg naar een energieneutrale keten.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Courage, zuivelindustrie, NZO, LTO, CNG Net, DOC Kaas CONO Kaasmakers, initiatief Duurzame Zuivelketen.

Effecten in de praktijk
- Twee middelgrote zuivelcoöperaties (DOC Kaas en CONO) bereiden een pilot voor.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 45.013
Extra bijdragen derden: Courage € 18.771.

14) ZuivelNatuur (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het is van belang om nieuwe economische dragers te ontwikkelen voor het beheer en onderhoud van natuurterreinen. De gedachte is dat dit kan door de productie van exclusieve voedingsproducten. Door unieke productkwaliteiten (smaak) te koppelen aan unieke productiemethoden en -omstandigheden (verhaal en imago), krijgen de producten een onderscheidende belevingswaarde. Natuurbeheer wordt zo deels gefinancierd uit de markt.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Courage, melkveebedrijf Verduin, melkveebedrijf De Lange, My Eyes, SBB, Natuurmonumenten, Rouveen kaasfabriek, La Place restaurants, LTO Ontwikkelingsfonds, Productschap Zuivel.

Er is een samenwerkingsovereenkomst getekend voor de realisatie van dit concept. De samenwerkende partijen zijn: SBB, Natuurmonumenten, Rouveen Kaasmakers, La Place, twee melkveehouders en Courage.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk €25.000.
Extra bijdragen derden: Courage € 32.500, Productschap Zuivel € 40.000, Staatsbosbeheer € 7.500 en LTO Noord Fondsen € 16.000.

15) Hiphapje (Kiemkracht)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De wereldbevolking verdubbelt de komende vijftig jaar terwijl de aarde niet groter wordt. De productie van dierlijke eiwitten en vetten is een kostbaar proces ten aanzien van hulpbronnen en grondstoffen en heeft een aantal consequenties, waaronder ruimtebeslag en broeikasgasemissies. Hierdoor is de druk op maatschappij en omgeving onevenredig groot. Met een eerlijke verdeling van voedsel hoeft er niemand honger te lijden. Consumptie van plantaardige eiwitten in Nederland is marginaal ten opzichte van de vleesconsumptie.
HipHapje richt zich op veranderen van het consumptiepatroon door gericht doelgroepen te benaderen met “hippe”design concepten. Het ‘HipHapje’-concept draagt daarmee bij aan de transitie naar consumptie van meer plantaardige eiwitten en minder dierlijke eiwitten. Het ‘HipHapje’-concept is een ketenconcept dat alle schakels van de keten omvat, van producent tot consument.
Het ‘HipHapje’-concept beoogt een spraakmakend product op te leveren dat zowel de maatschappelijke discussie ten aanzien van dierlijke eiwitconsumptie zal entameren, hoogwaardige kennisontwikkeling ten aanzien van de productie van designfood zal bevorderen en het areaal van eiwitproducerende gewassen in de biologische en conventionele teelt zal vergroten. De vergroting van het areaal geschiedt onder andere door introductie van nieuwe eiwitrijke gewassen die de potentie hebben soja op de Europese markt te verdringen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Kiemkracht, Nederlands Akkerbouw Verbond(NAV), Louis Bolk Insituut, LEI, Ojah bv, Firma L.I. Frank, Meatless B.V., Vegetarische Slager, Marco Westmaas, Elzenduin, Pepper&Salt, Fresh retail, van Dijke Semo zaden, van der Bilt zaden, van der Noort trading, Universitair medisch Centrum Groningen (UMCG), Partij voor de Dieren, Productschap Akkerbouw, Julius Kuhn Instituut, Gross Lusewitz (D).

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 33.166.
Extra bijdragen derden: Voor het deelconcept de Vegetarische Slager is een SBIR subsidie verworven van € 50.000 voor een haalbaarheidstudie die voorjaar 2010 uitgevoerd moet worden.

16) Het neusje van de zalm (VIP)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De visserijsector maakt in 2025 optimaal gebruik van de in potentie gunstige marktomstandigheden: een grote en groeiende vraag naar vis en een beperkt aanbod van zeevis. De sector hanteert uitgekiende marketingconcepten en investeert in voortdurende productinnovatie. De visserijketen genereert een veel hogere toegevoegde waarde en de prijzen van vis liggen aanzienlijk hoger dan nu.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
BR~ND Positioneringsgroep, Albert Heijn, North Sea Fish Center, Nederlands Visbureau, Visdetaillisten, Vis

Effecten in de praktijk
'Vis van Dichtbij' is in 2009 gestart als een pilotproject met vissers, visafslag, verwerker van vis en Albert Heijn. LNV/AKV heeft hieraan ook een belangrijke bijdrage geleverd.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 205.880. Extra bijdragen derden: Directie AKV – LNV € 67.000.

B) Oriëntatie/Ontwikkelingsfase

1) Een Nieuwe Meente

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Gedurende vele eeuwen was er op de zandgronden in het oosten van Nederland sprake van gemeenschappelijke vormen van grondgebruik. Die werden aangeduid als meenten. Een belangrijk uitgangspunt bij een meente was dat het gebied zodanig zou worden beheerd dat het voortbrengend vermogen ervan in stand zou blijven. Dat gebeurde niet vanzelf. Er was sprake van een systeem van onderlinge afspraken die door deelnemers moesten worden gerespecteerd. Voorkomen moest worden dat deelnemers zozeer voorrang gaven aan het nastreven van eigenbelang dat dit ten koste zou gaan van het gemeenschappelijk belang. Duurzaam beheer vormde daardoor zowel het uitgangs-

punt als de ambitie van een meente. Kan dit verleden inspiratie bieden voor de toekomst?

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Met diverse partijen is overleg gevoerd over het formuleren van een ontwerpopdracht (gemeente Deventer, gemeente Twello, Hof van Twello, Stichting Ijssellandschap, bewonersgroepen, LNV-Oost, Staatsbosbeheer). Er is (nog) geen overeenstemming bereikt vanwege verschillen, zowel inhoudelijk als ten aanzien van te volgen aanpak. Bij gebrek aan overeenstemming vindt ontwerpfase geen doorgang.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 46.326. Extra bijdragen derden: --

2) Een Duurzaam Regionaal landbouw- en voedselsysteem

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De markten voor landbouwproducten ontwikkelen zich steeds meer tot wereldwijde markten. Er is sprake van steeds verdergaande liberalisering. Dat heeft meerdere voordelen (producten altijd en overal beschikbaar). Maar toenemende globalisering brengt ook problemen met zich mee (niet duurzame productie en verwerking, geen garantie voedelveiligheid). Ook op sociaal vlak kan globalisering ongewenste effecten hebben (ongelijke verdeling welvaart in de wereld, ontwrichting lokale gemeenschappen in ontwikkelingslanden). Globalisering zou ook ten koste gaan van de eigen identiteit van regio's. Er is voldoende aanleiding niet alleen te werken aan concepten die passen binnen de context van globalisering, maar om ook te zoeken naar nieuwe concepten die passen binnen en kunnen bijdragen aan het regionaliseringsspoor.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Op basis van een uitgevoerde analyse zijn innovatieopgaven benoemd. In januari is vanaf het verschijnen van vier rapporten netwerkvorming gestart.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 56.096. Extra bijdragen derden: --

3) Stadslandbouw

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
In dit concept staat niet slechts de voedselproductie van de landbouw centraal, maar de veel bredere vraag welke nieuwe verbindingen er kunnen worden gelegd tussen stad en platteland. Uitgangspunt daarbij is dat de potenties van de landbouw volop worden benut. Bovendien is de omslag aan de orde van aanbod- naar vraagsturing. Een scherpe vraagarticulatie vanuit de stad zal de basis vormen voor het ontwerp. Daarbij zullen ook nieuwe functies van de landbouw aan bod komen (bijdrage landbouw op het vlak van interculturele integratie en relaties met kunst).

In plaats van concentratie op deelontwerpen en deelinitiatieven ligt de uitdaging in een integraal ontwerp voor het gehele gebied. De vernieuwing zal met name institutioneel van karakter zijn. Het gaat om nieuwe organisatievormen, zodat uiteindelijk sprake zal zijn van een zelfstandige structuur waarin vormen van stadslandbouw zowel organisatorisch als financieel onafhankelijk van de overheid kunnen functioneren.
Er worden twee projecten uitgevoerd: Tuinen van West te Amsterdam en Permacultuurwijk Utrecht. Ze zijn gericht op het maken van ontwerpen voor respectievelijk stadslandbouw buiten de stad (Amsterdam) en stadslandbouw binnen de stad (wijk Overvecht te Utrecht).

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Gemeente Amsterdam, gemeente Utrecht, ondernemers, bewonersgroepen, volkstuinverenigingen, milieugroepen.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 54.832. Extra bijdragen gemeente Amsterdam: € 25.000.

4) Groene Scan

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Mede naar aanleiding van de economische crisis wordt in brede kring gepleit voor fundamentele veranderingen binnen ons financiële en economische systeem. Een van de punten die daarbij veel aandacht krijgt, is het feit dat ons economisch systeem blijk geeft van een beperkte kijk op wat van waarde is. Zo worden negatieve effecten van economische activiteiten, zoals effecten op het milieu, doorgaans niet of slechts voor een deel meegerekend in de kostprijs. Tegelijkertijd worden waardevolle zaken, zoals vrijwilligerswerk, niet gewaardeerd. De landbouw vormt hiervan een interessant en indringend voorbeeld. Veelgehoord is de klacht van ondernemers dat hun bijdrage aan het beheer van het landschap in economisch opzicht niet wordt gewaardeerd. Dit is aanleiding geweest om een project te starten onder de naam 'Groene Scan'. Doel is een concreet gebied (als pilot is Schouwen-Duiveland gekozen) door te meten, met als uitgangspunt dat alles wat van waarde is ook wordt gewaardeerd, zowel in positieve als in negatieve zin.

De vergelijking moet vooral inzicht geven in kritische omslagpunten, waarna aansluitend nieuwe concepten worden ontwikkeld voor koppelings- en verrekensystemen die kunnen bijdragen aan een zowel sociaal als ecologisch duurzaam economisch systeem. Het project heeft tevens als ambitie een diagnostisch instrument te ontwikkelen om regio's door te meten op het punt van duurzaamheid.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Provincie Zeeland, gemeente Schouwen Duiveland.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: € 4.760. Extra bijdragen derden: --

5) Markt voor mest

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De mestproblematiek blijft met name de varkenshouderij in Nederland achtervolgen. Het huidige mestoverschot wordt tegen hoge kosten afgezet in de akkerbouw. Om tot een doorbraak te komen, is InnovatieNetwerk gestart met een verkenning naar de mogelijkheden om van mest, in plaats van een afvalproduct, een waardevolle grondstof te maken. Het accent ligt daarbij op de mogelijkheden om markten te creëren voor produkten die uit mest gemaakt kunnen worden.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
UU-Instituut voor Aardwetenschappen, RUG, Grontmij BV, STOWA, Wageningen UR, Nederlandse Vakbond Varkenshouders, LTO.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 86.849. Extra bijdragen derden: --

6) Pig your own

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het project 'Pig Your Own' – een knipoog naar 'Pick Your Own' in Engeland, waarbij burgers hun eigen fruit kunnen plukken op de bij het project aangesloten boerderijen – richt zich op de intensieve veehouderij, toegespitst op varkens. Pig Your Own beoogt nadrukkelijk consumenten in contact te brengen met het dier dat ze consumeren, met als doel de anonimiteit tussen dier, boer en consument te doorbreken. Het achterliggende doel is het bewustzijn bij de consument te vergroten, de dialoog met de veehouder op gang te brengen, het product vlees een meer exclusief karakter te geven, mogelijk gekoppeld aan een hogere prijsstelling die meer ruimte biedt voor een dierwaardig bestaan.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Capada, Arminius, Eijck Interimmanagement, Lucas van Vught, Bofkont, Matlamedia, AtelierNL, Blood Sweat and Tarts, Livar varken, Vechtdalproducten, Kasteel Groeneveld, The Foodsmith, MyEyes, 31 volts, M+M Grafisch-Ontwerpers, VU Amsterdam, Zione, ISMC.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 85.156. Extra bijdragen derden: Aanvragen voor medefinanciering liggen bij LTO, LNV en Natuur en Milieu.

7) Antibioticavrije varkensketen

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
InnovatieNetwerk heeft op verzoek van LNV begin 2009 het Co-innovatieprogramma 'Landbouwhuisdieren en Antibioticareductie' (CLEAR) opgesteld. Hierin worden verschillende opties beschreven om het gebruik van antibiotica in de veehouderij drastisch te vermin-

deren, met het oog op het ontstaan van antibioticaresistentie bij bacteriën. Een van de meest ambitieuze opties is het ontwikkelen van een antibioticavrije varkensketen. Hoekstenen van dit concept zijn het uitbannen van preventief gebruik van antibiotica via koppelbehandelingen ,en een gezondheidsmanagement gericht op het voorkomen van ziektegevallen Door integratie in ketenverband worden voor de veehouder economische prikkels ingebouwd om het gebruik van antibiotica te vermijden.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Eijck Interimmanagement, PorQ, FarmulaOne, WUR, Immunovalley, RUU - Faculteit Diergeneeskunde.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 66.962.
Extra bijdragen derden: LNV wil 7 ton in € 2010 bijdragen en in 2011 € 3 ton.

8) Mariene Parken

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De zee is sterk onderbenut als het gaat om het vervullen van menselijke behoeften. De zee beschikt niet alleen over nog onontgonnen rijkdommen, bijvoorbeeld op het gebied van aquatische organismen (zoals wieren, mosselen, vissen), maar biedt ook de ruimte die op land steeds schaarser wordt. Vooral de combinatie van de kweek van aquatische biomassa met (bestaande of geplande) energie-infrastructuur op zee, beschreven in ons rapport 'Mariene Parken' (2008), lijkt interessant. Olie- en gasplatforms bij lege velden kunnen op deze wijze een nieuwe functie krijgen. Ook windparken bieden goede mogelijkheden voor innovatieve kweeksystemen op zee. De integratie viskweek met de teelt van wieren en mosselen biedt ecologische voordelen: mest en voer van de vissen wordt door de filter feeders opgenomen. Hierdoor kan een nutriënt-neutraal systeem ontstaan.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Ecofys, Wintershall Nederland BV, NV Economische Impuls Zeeland, Associatie Technologie Overdracht, Wageningen UR.

Effecten in de praktijk
- Eneco heeft toegezegd om de mogelijkheden van wierenkweek in het Amalia-windpark te onderzoeken. De haalbaarheidsstudie is in 2009 gestart.
- Het ministerie van Economische Zaken heeft, mede op instigatie van InnovatieNetwerk, de SBIR-regeling opengesteld voor bedrijven die kennis en capaciteit willen opbouwen rond wierenkweek op zee.
- Kema bekijkt met vier energiebedrijven de mogelijkheden voor algenkweek binnen Energy-island.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 65.450. Extra bijdragen derden: EZ stelt via SenterNovem/SBIR regeling voor Zeewieren 1,5 miljoen euro voor 3 jaar beschikbaar. InnovatieNetwerk is bij 2 projecten betrokken.

9) Logistiek 2020 (Sierteeltketen) (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Wat is de optimale route van groente, bloem of potplant van producent naar consument?
De toekomst van de sierteeltsector is kansrijk, maar zal sterk afwijken van de huidige situatie door technologische en maatschappelijke ontwikkelingen. Technologie leidt enerzijds tot grotere transparantie en anderzijds tot mogelijkheden om de keten anders in te richten, om beter in te spelen op maatschappelijke randvoorwaarden en (toekomstige) consumenteneisen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Kenlog, PT, Flora

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 4.004. Extra bijdragen derden: SIGN € 32.300.

10) Interactieve sierteeltportal voor consument (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Planten hebben niet alleen een sierfunctie, maar ruimen ook fijn stof op, bevochtigen de omgeving, geven schaduw en bevorderen de leerprestaties en creativiteit van mensen. Er bestaat geen betrouwbare database waarin gebruikers objectief begeleiding krijgen om te bepalen welke planten in hun situatie de beste keuze zijn. Hiermee is een omkering in de keten mogelijk: in plaats van duizenden planten aan te bieden, gaat het systeem de klantwens mee helpen vormgeven en bekijken welke functies planten voor hem of haar kunnen vervullen. De grensverleggende opgaven zitten in de ketenomkering en het denken in de toegevoegde waarde van de planten voor de gebruiker.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Wordt in 2010 invulling aan gegeven.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: -- SIGN: € 40.000,-.
Extra bijdragen derden: --

11) Open sources medicine/gecertificeerde kruidenketen (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
In de gezondheidszorg loopt het marktdenken bij de ontwikkeling van geneesmiddelen tegen haar grenzen aan. Door exclusief het businessmodel van terugverdienen door patenteren toe te passen, blijven vele werkzame stoffen op de plank liggen. Daar valt in eerste opzicht geen brood mee te verdienen. Er is een omslag in denken nodig bij ziekenfondsen en de verschillende overheden om op een totaal nieuwe manier te gaan financieren, met maatschappelijke doelstellingen in plaats van winstgedreven marktdenken.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
NVF, Joost van Kasteren, Willem Bouwmans.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 43.387. Extra bijdragen derden: SIGN € 20.000. Voor 2010 gereserveerd: € 20.000,-

12) Klimaatneutrale/Klimaatvriendelijke stal (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De melkveehouderij is de grootste producent van methaan, waarbij 1 kg methaan hetzelfde broeikaseffect heeft als 23 kg CO_2. Methaanreductie is mogelijk door mestvergisting (circa 20%) en door aanpassing van de veevoeding (circa 10%). Aan deze twee sporen wordt door de sector gewerkt. Voor reductie van de resterende 70% van de emissie zijn nog geen oplossingen voorhanden. Die emissie komt onvermijdelijk in de (stal)lucht. De uitdaging is dus om methaan uit stallucht te verwijderen. Belangrijke complicatie daarbij is dat melkveestallen natuurlijk geventileerd zijn. Bovendien worden de stallen steeds opener en steeds ruimer, zodat de luchtstromen volumineuzer en steeds moeilijker te sturen worden. Kortom, er is hier sprake van een pittige innovatieopgave.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Courage, TU Delft, Wageningen UR, Portefeuillehouder LTO Vakgroep LTO (K. Romijn).

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 29.750.
Extra bijdragen derden: Courage: € 33.750.

13) Veehouderij zonder soja (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Soja is een belangrijke grondstof in veevoer voor melkkoeien. Soja is relatief duur, een belangrijke bron van fosfaat- en stikstofoverschotten en in toenemende mate genetisch gemanipuleerd. Bovendien krijgt de teelt van soja een steeds slechtere naam vanwege ontbossing, afname van biodiversiteit, erosie en verdrijving en uitbuiting van kleine en landloze boeren in Zuid-Amerika. Om deze redenen is bij de start van de tweede fase van Courage 'Veehouderij zonder soja' als innovatiethema geagendeerd. Projecten waaraan binnen dit thema is gewerkt zijn 'Susteïne' en 'Grassa!'.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Courage, CLM, Initiatief Duurzame Zuivelketen, Agrifirm.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 29.839. Extra bijdragen derden: Courage € 29.839.

14) Smart Dairy Farming (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Dit projectidee is eveneens een uitvloeisel van Cowfortable. In Cowfortable is een verkenning verricht naar de perspectieven die sensortechnologie biedt voor het bewaken en verbeteren van de gezondheid en het welzijn van koeien in grootschalige systemen. Aanleiding is de notie dat in grootschalige systemen de beschikbare arbeidstijd, ofwel de aandachtstijd per dier, en mede daardoor de tolerantie voor zieke dieren, sterk afneemt. Dit leidt op grote bedrijven in bijvoorbeeld Amerika tot zeer hoge vervangingspercentages.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Courage, FrieslandCampina, Agrifirm, CRV, Wageningen UR – ASG, NOM.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: --
Extra bijdragen derden: Courage € 4.500, FrieslandCampina € 4.500, Agrifirm € 4.500, CRV € 4.500, Wageningen UR – ASG € 4.500 en NOM € 4.500

15) Fytozelftherapie (Courage + Kiemkracht)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het gebruik van antibiotica in de veehouderij krijgt steeds meer kritiek. Een ontwikkeling die aanvankelijk is gestart in de biologische sector, maar ook daarbuiten steeds meer aandacht krijgt, is het gebruik van plantaardige hulpmiddelen voor het bevorderen of herstellen van de gezondheid van dieren. Welke mogelijkheden zijn er om in het bedrijfssysteem 'geneeskrachtige' kruiden en planten op te nemen die de diergezondheid ten goede komen? Elke veehouder kent het verschijnsel dat koeien, maar ook andere dieren, soms onder de afrastering en van houtwallen bijzondere planten en gewassen eten terwijl er in de wei nog volop gras staat. Kennelijk heeft het dier dan behoefte aan bijzonder sporenelementen of voedingsstoffen die het gras in onvoldoende mate biedt. Wellicht zijn gezondheidsbevorderende gewassen te integreren in perceelranden, erfscheidingen, extensieve beheersgraslanden en dergelijke. Fytozelftherapie voor de koe. Naast het effect op diergezondheid kan langs deze weg wellicht ook een substantiële bijdrage worden geleverd aan het vergroten van de botanische biodiversiteit.
In de tuinbouw en akkerbouw ontstaan ook ideeën voor de teelt van geneeskrachtige gewassen. Met SIGN en Kiemkracht zijn reeds de eerste gedachten voor een innovatieproject besproken.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Wordt in 2010 invulling aan gegeven.

16) Natuurdoelboerderij (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Agrarisch natuurbeheer komt in veel regio's slechts moeizaam van de grond of is zelfs alweer op z'n retour. De animo voor deelname aan

Programma Beheer neemt af en aansprekende resultaten blijven uit. Onderzoek wijst bij herhaling op tegenvallende resultaten. Dit alles ondanks de inmiddels meer dan 100 agrarische natuurverenigingen in ons land en het grote aantal melkveehouders dat zich hier enthousiast voor inzet. Er is behoefte aan nieuwe concepten om agrarisch natuurbeheer een nieuwe impuls te geven. Van belang is dat er een nieuwe benadering wordt gekozen waarbij de melkveesector nieuwe verbindingen aangaat met maatschappelijke partijen en natuurorganisaties. De ontwikkelingen tot nu toe zijn vaak uit defensief oogpunt gestart en leidden dikwijls eerder tot polarisatie dan tot samenwerking. De tijd lijkt rijp voor nieuwe coalities. Natuurbeheer op melkveebedrijven moet een gedeelde verantwoordelijkheid worden. In een nieuw te formuleren project wordt getracht deze coalities te smeden en een nieuwe aanpak te formuleren. Bijvoorbeeld die van de Natuurdoelboerderij, waarbij voor een bedrijf een natuurplan op maat wordt gemaakt met concrete, te realiseren bedrijfsspecifieke natuurdoelen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Wordt in 2010 invulling aan gegeven.

17) Cross-over farming (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Onder deze werktitel zal worden gezocht naar innovatieve vormen van integratie met 'sectorvreemde' domeinen. Kan melkveehouderij onderdeel worden van een grotere multi-onderneming en kan de melkveehouder zich ontwikkelen tot multi-entrepreneur of tot medeaandeelhouder? Dit beeld gaat verder dan de klassieke 'verbreding' die in veel gevallen een tussenfase is in een exit- of transitiescenario. Te denken valt aan gezondheidszorg, recreatie, natuurbeheer, onderwijs, entertainment en horeca. Kunnen nieuwe partners, nieuwe investeerders, nieuwe businessconcepten leiden tot nieuwe economische en maatschappelijke perspectieven voor melkveehouderij in stadstaat Nederland?

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Wordt in 2010 invulling aan gegeven.

18) Bedrijfsontwikkeling door co-creatie (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Wanneer de samenleving het platteland als publieke ruimte ervaart, kunnen we dat dan ombuigen van een bedreiging naar een kans? Bedrijfsontwikkeling is nu vaak een individueel, geïsoleerd proces. De boer wil wat en vraagt de samenleving via een wettelijke procedure daarvoor toestemming. Wanneer een boer iets 'bijzonders' of iets 'groots' wil, leidt dit proces doorgaans tot veel bezwaren en langlopende procedures. Bovendien heeft vergunningverlening alleen betrekking op gebouwen, terwijl datgene wat de omgeving belangrijk vindt, doorgaans veel meer behelst.
Kan dat ook anders? Kan het ontwerpen van een melkveebedrijf – niet alleen de gebouwen, maar ook het omringende landschap – in een vorm van co-creatie plaatsvinden met de 'omgeving'. Hoe moet

je dat proces vormgeven? Zijn er mogelijkheden om die betrokkenheid, dat commitment, te verankeren? Is hier ook een financiële component denkbaar?

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Wordt in 2010 invulling aan gegeven.

19) Carbonbanking (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
'Carbonbanking' is de werktitel van een nieuw concept dat Courage in fase 3 wil verkennen. In de bodem kunnen enorme hoeveelheden koolstof worden opgeslagen. Volgens het IPCC is de bodem een van de belangrijkste koolstofbuffers op aarde. In potentie is landbouwgrond een interessante plek om geëmitteerde CO_2 in vast te leggen. Binnen Kiemkracht, de innovatieorganisatie voor de akkerbouw, wordt vanuit deze gedachte gewerkt aan het concept 'Biochar'. Daarbij gaat het om de opslag van stabiele koolstof ('houtskool') dat afkomstig is uit pyrolyse-installaties. Diezelfde 'Biochar' zou ook uitstekend ingewerkt kunnen worden op maïsland. Een andere interessante optie is de vastlegging van koolstof in grasland. In het startdocument van Courage uit 2004 is deze mogelijkheid al als idee opgenomen. Grasland kan jaarlijks per ha 2–4 ton CO_2 opslaan. De hoeveelheid en stabiliteit van de in grasland opgeslagen koolstof hangt sterk af van bodemgebruik, beweidingsysteem en dergelijke. In Groot-Brittannië en Australië zijn recentelijk publicaties en onderzoeksresultaten verschenen die de grote mogelijkheden van koolstofopslag in grasland beschrijven.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Wordt in 2010 invulling aan gegeven.

20) Fosfaatbron (i.s.m. Courage en Kiemkracht)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Wanneer de melkveehouderij zoals verwacht met 20% gaat groeien, wordt het raffineren en upcyclen van mest nog belangrijker. Fosfaathergebruik is daarbij om twee redenen het speerpunt. Allereerst omdat fosfaat een eindige grondstof is. De landbouw speelt een hoofdrol in de uitputting ervan en zal als eerste ook met tekorten en sterk oplopende prijzen worden geconfronteerd. In de tweede plaats vormt fosfaat het zwaartepunt van het mestprobleem. Samen met InnovatieNetwerk en Kiemkracht is in 2009 gestart met een verkenning van het belang en de mogelijkheden van recycling van fosfaat. Er is een gezamenlijke opdracht verstrekt aan professor Olaf Schuiling, een erkend expert op het terrein van fosfaatbenutting en fosfaatbeschikbaarheid. Samen met het bedrijf Geochem en de Universiteit van Groningen zijn de fosfaatvoorraden in de wereld, het verbruik van fosfaat en de mogelijkheden om het verbruik te reduceren en fosfaat te recyclen in kaart gebracht. Het conceptrapport is gereed. De eerste contacten met het bedrijfsleven en met een waterschap zijn gelegd om te komen tot nieuwe concepten van fosfaatrecycling.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Dr. G. van der Veer (Geochem Research B.V.), Drs. R.J. van Enk (Geochem Research B.V.),
Ms. Lea Katherine Acera (Groningen University),
Prof. Dr. R. Schuiling (Utrecht University),
Courage, Kiemkracht.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 36.152. Extra bijdrage derden: --

21) Biochar: Klimaatreddende bodem (Kiemkracht

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Landbouw (incl veehouderij) draagt wereldwijd circa 10-15% bij aan de klimaatproblematiek. De landbouw heeft met de bodem een groot deel van de kimaatoplossingen in eigen beheer, de akkerbouwer als **klimaat-manager**. Organische stof (OS) in de bodem verbetert de bodemvruchtbaarheid, het watervasthoudend vermogen en de waterdoorlaatbaarheid. Ook is de permanente CO_2-opslag in de bodem mogelijk Akkerbouwers kunnen hierdoor meedoen met de CO_2-handel. Naast de extra toevoeging van OS aan de bodem is minimale bodembewerking belangrijk voor het voorkomen van uitstoot van broeikasgassen en het verhogen van de biodiversiteit in de bodem. Landbouwers kunnen een bijdrage leveren aan het opslaan van CO_2 in de bodem door deze permanent vast te leggen in de vorm van Biochar.

- In de landbouw komt jaarlijks 18 Mton aan nevenproducten vrij;
- Als deze nevenproducten in Biochar worden omgezet, leggen ze jaarlijks 18 Mton CO_2 in de bodem vast;
- Kyoto-doelstelling van Nederland is 13 Mton CO_2 ;
- Deze Biochar verhoogt bovendien bodemkwaliteit en bodem-vruchtbaarheid.
- Bij de productie van Biochar komt duurzame bio-energie vrij.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Kiemkracht, provincie Groningen, NMI, Alterra, PPO Valthermond, Productschap Akkerbouw, Dutch Torrefaction Association, ILVO (Belgie), Universiteit Gent (Belgie), Universiteit Newcastle (UK,),Universiteit Edinburgh (UK), Bioforsk, (Noorwegen), Universiteit Upsala (Zweden), technische universiteit Risoe (Denemarken), HAWK, fachhochschule Gottingen Duitsland, 3N Nachwachsende Rohstoffe (Duitsland), International Biochar Initiative (VS).

Effecten in de praktijk
In het kader van Europese Interregionale samenwerking is door Kiemkracht het internationale project 'Biochar: climate saving soils' opgezet. Dit is een project waarin 10 partijen uit 7 landen rond de Noordzee (Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Zweden, Denemarken, Duitsland, België en Nederland) samenwerken om gezamenlijk de biochar-strategie voor Noordwest-Europa te ontwikkelen.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 22.015. Extra bijdragen derden:
€ 4.900.000 (bijdragen van derde partijen en de EU- INTERREG-NSR IVb).

22) Smartbot/Scharrelbietenbot (Kiemkracht)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
In de jacht naar efficiëntie worden landbouwmachines groter en zwaarder, zodat akkerbouwpercelen lang en recht worden gemaakt. De kans is groot dat de machines de bodemstructuur verslechteren. In plaats van groter en zwaarder, kunnen machines ook kleiner, lichter en met meerdere tegelijk het werk uitvoeren. Kleinschalige interconnected robotica kan hier een mogelijke oplossingsrichting zijn voor een totaalverandering van arbeid en agrologistiek binnen het bedrijf. Autonome kleinschalige machines zijn niet alleen lichter, maar ook wendbaarder. De noodzaak voor grote, rechte, strakke percelen verdwijnt, waardoor de menselijke maat weer organisch in het landschap terugkeert. Kleinschalige landbouwvoertuigen verbruiken minder energie, waardoor wellicht andere energiebronnen dan landbouwdiesel kunnen worden ingezet
Met het smartbot-concept wordt de trend van schaalvergroting in de landbouwmechanisatie gekeerd en omgezet naar schaalverkleining, terug naar de menselijke maat. Deze menselijke maat is dan ook herkenbaar in het landschap waar de noodzaak van grote rechte percelen verdwenen is.
Het smartbot concept wordt interregionaal (Nederland-Duitsland) uitgewerkt als majeur INTERREG project met de thema's: maritieme, energie, water en agrotechnologie. Kiemkracht is verantwoordelijk voor het thema agrotechnologie.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Kiemkracht, provincie Drenthe, Suikerunie/IRS, NOM, LTO, RUG, WUR, TU-Twente, Gasterra, Deutsche Forschungs Institut Kunstlicher Intelligenz, Grimme.Ems-Achse.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 19.873. Extra bijdragen derden: het onderdeel Samrtbot/agrobusiness heeft een additionele subsidie van 42,500 € gekregen van het INTERREG-EDR programma secretariaat voor het opzetten van het Smartbot-agribusiness netwerk Nederland-Duitsland.

23) Naar nieuwe energie (VIP)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het energiegebruik in de Noordzeevisserij is hoog. Zware sleeptuigen eisen veel motorvermogen, en dit leidt tot een gasoliegebruik van gemiddeld 3,5 liter per kilogram gevangen vis. De sterk gestegen prijs van ruwe olie vermindert de winstgevendheid van de Nederlandse visserij. Vele vissers dreigen zonder aanpassing van hun vangstmethoden failliet te gaan. Naast de economische kant is er ook een milieuaspect aan het hoge energiegebruik. De uitstoot van broeikasgassen van de zeevaart (en dus ook van de visserij) komt steeds meer in de politieke belangstelling te staan. Lagere emissies zijn een must. Dit maakt energie tot een prioritair thema bij uitstek van de visserij. Het VIP staat voor een transitie op energievlak: in 2025 is de visserij erin geslaagd om het gebruik van fossiele energie met 90% te reduceren.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
NML, CE Delft, Koers & Vaart, Visserij Innovatie Platform (VIP), Ministerie van LNV, Directie Visserij, Ministere van VenW.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 105.160. Extra bijdragen derden: NML € 29.750.

24) Maritiem ondernemerschap (VIP)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het VIP staat voor verbreding van de visserij met aanpalende maritieme activiteiten die gebruik maken van de kracht en de deskundigheid van de vissers. Wij denken aan activiteiten in de recreatie, de zorg, de zeebouw en ondersteuning van de offshore. Vissers zijn uitstekende zeelui en hebben een zeewaardig schip. Het motto van het VIP is: van visser naar multipurpose maritiem ondernemer!

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
EIM, Fugro, CLM, Visserijscholen, ProSea, Visserij Innovatie Platform(VIP), Ministerie van LNV, Directie Visserij.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 37.402. Extra bijdragen derden: --

25) De zee als ecologisch én economisch kapitaal (VIP)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Dit is mogelijk de lastigste ambitie van het VIP. De kernvraag is: nemen vissers de verantwoordelijkheid voor hun eigen toekomst? Of moet de overheid dit op een dwingende top-down manier blijven doen, zoals we dat de afgelopen dertig jaar hebben gedaan? De transitie van visser naar beheerder van de Noordzee vergt een flinke cultuuromslag in de visserijwereld. In 2025 worden vissers niet langer gezien als de jagers van de zee, maar als verantwoorde beheerders ervan. De vloot, de capaciteit en de vistechnieken zijn afgestemd op het in stand houden van het ecologisch evenwicht.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
CLM, Battle of Concepts, HKU, Visserij Innovatie Platform (VIP), Ministerie van LNV, Directie Visserij.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 37.842. Extra bijdragen derden: --

C) Afgesloten concepten

1) Last van sturing

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De kern van het concept was een verschuiving van overheidssturing naar maatschappelijke sturing. Een omdraaiing in denken, waarbij een probleem niet wordt gedefinieerd als een overheidsverantwoordelijkheid, maar als een verantwoordelijkheid van de samenleving.

Reden afsluiting
Dit concept heeft interessante ideeën opgeleverd, maar bleek de implementatie toch fundamenteler dan aanvankelijk werd gedacht.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Universiteit van Tilburg, Nederlandse School voor Openbaar Bestuur, Berenschot, Ministerie van LNV.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 107.576. Extra bijdragen derden: --

2) Bioport

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Doel van dit concept is het omvormen van Rotterdam van een haven op basis van fossiele grondstoffen (m.n. kolen, olie) naar een haven gebaseerd op biomassa: Bioport. Het benutten van biomassa als grondstof staat steeds meer in de belangstelling, mede ingegeven door de schaarste aan fossiele grondstoffen, hun vervuilende karakter, het streven naar een geringere afhankelijkheid van politiek instabiele olieproducerende landen, en - last but not least - de hoge energieprijzen. Nederland heeft hierin een inhaalslag te maken ten opzichte van onze buurlanden. Juist door de aanwezigheid van een sterk chemisch, landbouw- en logistiek cluster zou Nederland in staat moeten zijn om op dit gebied een prominente positie te verwerven.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Rotterdam Climate Initiative (Havenbedrijf Rotterdam, Deltalinqs, Hogeschool Rotterdam), TU-Delft, Wageningen UR, Ecofys, DoTank, Price Waterhouse Coopers.

Effecten in de praktijk
- Overeenkomstig het voorstel van InnovatieNetwerk is er een Platform Bioport opgericht, dat zich in eerste aanleg richt op de haven van Rotterdam. Andere havens kunnen aanhaken.
- In Terneuzen is een BioPark opgericht, en ook in de Eemshaven vindt clustervorming plaats volgens de principes van het Bioport-concept.
- Er worden in Rotterdam enkele pilots opgezet voor het meervoudig gebruik van biomassa door samenwerking tussen uiteenlopende sectoren.

Reden afsluiting
Bioport is opgenomen als een van de richtingen binnen het interdepartementale programma 'Biobased Economy'. Vandaar dat de betrokkenheid van InnovatieNetwerk kon worden beëindigd.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 46.113. Extra bijdragen derden: ca. € 50.000 vanuit RCI. Investering Technohal: 1 miljoen. Programma Biobased Economy: aanvraag 10 miljoen.

3) Grasol

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Natuurorganisaties kopen graslanden aan waarop zij natuur willen ontwikkelen. Om die graslanden te verschralen worden ze frequent gemaaid. Dat maaisel wordt nu beschouwd als een restproduct, en soms moet zelfs betaald worden om het te verwerken. In Grasol gaan we ervan uit dat het maaisel een bron van duurzame energie is. Die bron kan worden vrijgemaakt door het gras via een proces van pyrolyse om te zetten in olie.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
BTG (een bedrijf voor innovatieve technologie), DCO (Duurzame Chemische Ontwikkeling) (inmiddels opgeheven), NIBConsult B.V. (Nationale Investeringsbank), Staatsbosbeheer.

Reden afsluiting
Vooralsnog kan geen haalbare businesscase worden gerealiseerd.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 40.404. Extra bijdragen derden: --

4) Blue Challenge

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De doelstelling van het Blue Challenge Program is identificatie en verlaging van de risicoprofielen van aquacultuurondernemingen, ontwikkeling van innovatieve financieringsconstructies en kennisontwikkeling, om de aquacultuursector in Nederland een sterke ontwikkeling door te laten maken. InnovatieNetwerk is mede-initiatiefnemer en partner in dit project, samen met Dialogue House Incubator (ABN AMRO), WereldNatuurFonds en het Landbouw-Economisch Instituut.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Dialogues House Incubator (ABN/AMRO), WereldNatuurFonds, Landbouw-Economisch Instituut, DOTank.

Reden afsluiting
Heeft uiteindelijk een onvoldoende grensverleggend perspectief opgeleverd.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 23.800. Extra bijdragen derden: Eigen tijd vooral van ABN AMRO, is moeilijk te kwantificeren.

5) Markttrends Zilte productie

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Markttrends Zilte Productie opent perspectief op de ontwikkeling van een groene zilte economie in verziltende gebieden. InnovatieNetwerk bekijkt binnen dit concept welke markten belang hebben bij het ontwikkelen van zilte landbouw en op welke manieren dat vorm kan krijgen. Wat vaak als een probleem wordt gezien, verzilting, biedt onvermoede kansen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Twynstra The Bridge, WUR - Plant Research International, WUR – IMARES.

Reden afsluiting
Uitkomsten van deze trendstudie zijn gebruikt voor andere op zilt gerichte concepten.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: (verplichtingen van € 110.670,- reeds in 2005 aangegaan)
Extra bijdragen derden: --

6) Eendenkroos

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het project is een verkenning op basis van de hypothese dat het plantje Eendenkroos (Lemna spec.) kan bijdragen aan verschillende systeeminnovaties:

- Van een droge naar een natte landbouw, in mogelijke combinatie met waterbeheer (berging), productie (vis), recreatie, e.a.
- Naar een eiwitbron van eigen bodem
- Met benutting van vrijkomende nutriënten
- En met bijdrage aan lokale energievoorziening, door oogst van biomassa
- Kortom, eendenkroos kan als alternatief 'gewas' een extra economische waarde bieden.

Reden afsluiting
Heeft uiteindelijk tot een onvoldoende grensverleggend perspectief geleid.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Deltares, TNO Bouw en Ondergrond, WUR - Animal Sciences Group, WINN - Waterinnovatie Rijkswaterstaat.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 17.850. Extra bijdragen derden: --

7) Greenports (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het grootschalig implementeren van een energieweb in Noord-Limburg

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Californië BV, Greenport Energy, Rabobank Venlo, Provincie Limburg, Gemeenten Hosrt aan de Maas, Venlo, Maasbree, Veiling ZON en Flora Holland, Regio Venlo

Reden afsluiting
Concept is voortgezet in concept Flowerport China.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 119.000. Extra bijdragen derden € 250.000 (diverse netwerkpartijen).

8) Agro Power (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Kern is de omslag binnen de landbouw van grootverbruiker van energie naar producent van energie.
Daarnaast wordt onderzocht of het mogelijk is dat de landbouw direct stroom levert aan eindgebruikers, zonder tussenkomst van de reguliere energiebedrijven.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Courage, Ploos van Amstel Milieu Consulting b.v., Universiteit van Utrecht.

Reden afsluiting
In tegenstelling tot de verwachtingen bleek directe levering niet tot een vergroting van de marges voor de agrosector te leiden.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: -- Extra bijdragen derden: --

9) Flowerport China (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Nederland is nu nog wereldmarktleider, maar markten in Oost-Azië groeien met meer dan 20% per jaar. Hoe kan Nederland haar leidende rol als gidsland op tuinbouwgebied waarmaken en haar expertise vermarkten door duurzame samenwerking tussen ondernemers uit Nederland en China? En hoe maken we dat netwerk wereldwijd?

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Van Leeuwen & Partners, Consultant Henk de Groot, Inspiratie, communicatie- en projectmanagement, Fujian Research and Experimenting Station, Xiamen City Council.

Reden afsluiting
In samenwerking met Chinese overheden rond Xiamen en Sjanghai lopen nu verschillende initiatieven voor de vestiging van Nederlands-Chinese samenwerkingsverbanden rond kweken, logistiek en kwaliteit. De nu lopende initiatieven zijn vooral private ondernemingen, omdat investeringen en opdrachten voornamelijk Chinese belangen dienen. De rol van Innovatienetwerk en SIGN beperkt zich tot het

toegankelijk maken van de juiste netwerken. Initiatief en coördinatie is in handen van externe partijen.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 15.484. Extra bijdragen derden: China/Overheid Zhangzhou € 9.000.

10) Tuinbouwcluster Innovatiefonds (SIGN)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Ontwikkel nieuwe financieringsvormen om (systeem)innovaties te financieren en te implementeren. De ontwikkeling van gesloten kassen stokt door de complexe klimaatregelingen en de relatief hoge investeringen. Nieuwe financieringsconcepten met risicodeling verkleinen de risico's voor tuinders die investeren in nieuwe systemen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
LTO Groeiservice, Productschap Tuinbouw, Min. LNV

Effecten in de praktijk
- De engineeringregeling is in 2008 samen met LTO Groeiservice ontwikkeld. Deze partij draagt verder zorg voor de uitvoering met middelen van overheid en bedrijfsleven.
- In 2009 is de engineeringregeling in de praktijk toegepast; de benodigde middelen zijn voldoende voor 4-5 pilots.

Reden afsluiting
De uitvoering is volledig in handen gelegd bij andere partijen.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: --
Bijdragen derden: miljoenen euro's gestald bij 'LTO Groeiservice', bijeengebracht door Rabo-bank, Stichting Hagelunie, The Greenery en de Bloemenveilingen. Bijdrage LNV: € 1 miljoen voor engineering regeling (gestald bij PT en uitgevoerd door het Technologiefonds van LTO Groeiservice).

11) Westland in Zee

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De kern van Westland in Zee is: schep meer ruimte voor duurzame aquacultuur en glastuinbouw in de belangrijkste glastuinbouwprovincie door zeewaarts uit te breiden en een aantrekkelijk landschap met veel natuur en recreatie vorm te geven. Een unieke combinatie van functies.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Haskoning, LTO Noord Glaskracht, Zuidhollandse Milieufederatie, Provincie Zuid-Holland, WINN, Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer.

Reden afsluiting
Geeft een onvoldoende grensverleggend perspectief opgeleverd.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: -- Bijdrage SIGN: € 29.750.

I2) Susteïne (Courage)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
In Scandinavië is een techniek ontwikkeld om op basis van aardgas Single Cell Proteïn (Susteïne) te produceren met behulp van bacteriën. Is deze techniek ook toepasbaar op basis van (gezuiverd) biogas? Dat zou de mogelijkheid bieden voor een alternatieve en hoogwaardige toepassing van biogas, die daarmee minder afhankelijkheid wordt van subsidiëring (MEP). Bovendien zou daarmee bijvoorbeeld (zeer) hoogwaardig eiwit voor toepassing in krachtvoer geproduceerd kunnen worden waarmee geïmporteerde en ter discussiestaande krachtvoergrondstoffen zoals soja vervangen kunnen worden.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Easthouse Business Solutions BV, Departement Huishoud- en Consumentenstudies - Wageningen UR,

Reden afsluiting
Onvoldoende economisch perspectief

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 47.713. Extra bijdragen derden: Courage € 27.311.

I3) Zelfbemestende akker: afval is voedsel (Kiemkracht)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Stikstof, fosfaat en kalium zijn belangrijke elementen voor plantengroei. Het winnen of maken van deze mineralen is een energie-intensief proces. Circa 30% van het energieverbruik in de akkerbouw is toe te rekenen aan kunstmestgebruik indien er uitsluitend kunstmest voor bemesting wordt toegepast. Fosfaat is een eindige grondstof waarvan de economisch winbare voorraden binnen afzienbare termijn (50-80 jaar) uitgeput zijn. Jaarlijks gaat wereldwijd circa 80% van de gedolven fosfaat verloren naar de omgeving. Door de stijgende energieprijzen stijgen ook de prijzen van deze grondstoffen, waardoor uiteindelijk de marge van de akkerbouwer onder druk staat. Deze stoffen worden op grote schaal ‘verspild’ door ze uit te spoelen (stikstof en fosfaat) en/of ze via afvalwaterzuiveringsinstallaties te laten immobiliseren in slib (fosfaat en kalium) of vergassen (stikstof). Dit concept is door Kiemkracht afgesloten omdat er zeer veel partijen met het C2C concept en met het terugwinnen van fosfaat bezig zijn.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Kiemkracht, Courage, Cosun, Suikerunie, Duynie, AVEBE, Friesland/Campina, BioClear B.V., Dutch Biorefinery cluster, Productschap Akkerbouw, LTO, Rijksuniversiteit Groningen, Verenigde Nederlandse Papier en Karton industrie, Kenniscentrum Papier en Karton, Bumaga bv.

Reden afsluiting
Dit concept is eind 2009 door Kiemkracht afgesloten omdat er zeer veel partijen met het C2C concept en met het terugwinnen van fosfaat bezig zijn.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: --
Extra bijdragen derden: dit concept heeft de Cradle to Cradle beauty contest van platform keteneffi ciency (PKE) gewonnen. De prijs bestaat uit 100,000 € (incl BTW) te besteden in voorjaar 2010 voor het ontwikkelen van de business case terugwinnen van mineralen.

III. Thema Gezonde Samenleving

A) Realisatie

1) Celebrate Food (v/h Gruitsjop)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Celebrate Food wil consumenten verleiden om vaker te kiezen voor verse, smakelijke, gezonde én verantwoord geproduceerde voeding. Om dit te bewerkstelligen zoekt InnovatieNetwerk naar wegen om deze hoogwaardige voeding, die dan bij voorkeur bestaat uit regionale producten (vanwege hun versheid en kleine ecologische "footprint"), een prominentere plaats in winkels en (super)markten te doen krijgen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Strategic Development Group, DoornRoos Imagineers, Tekst in Stijl, Bart Kaper (Grafisch Ontwerper), Natudis, Streekexpresse, Landmarkt, De ValeOuwe, Olga Kersten (Evenementencoördinator), AGF CKO, Groenten en Fruit Bureau, Redie Interieurs Oirschot BV, Sterk in Samenwerken, Simply Delicious, KNS, De Nieuwe Maat ez., AVANS Hogeschool, Harmeling Interieurconcepten, Scelta, Plussupermarkt Venlo, Volkshuisvesting Arnhem, LLTB, Luxor, Hypsos Retail, De Beeldenfabriek, Biologische Tuinderij De Stroom, Buys&Ko, Marketeers met een missie.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 204.393. Extra bijdragen derden: --

2) Waardenpas

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Een Waardenpas is een persoonlijk overzicht van wat u belangrijk vindt in uw koopgedrag. Uw Waardenpas bevat een schematische weergave van hoe en wat u als eigenaar van de pas meer en minder belangrijk vindt: een hoge score geeft aan dat u die waarde erg belangrijk vindt. Uw persoonlijke Waardenpas heeft zeven waarden: Mens, Gezondheid, Kwaliteit, Milieu, Prijs, Vrienden en Gids. Met opzet zijn zeven algemene waarden gekozen - het is aan de mensen zelf om te bepalen wát zij onder die waarden willen verstaan en welke variabelen of indicatoren bij elke waarde horen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Haagse Hogeschool, TU/e – Eindhoven, YD+I, RVU/Club van 100, Kennisland, Q42.

Effecten in de praktijk
LNV-minister Verburg wil – aldus de in juli gepubliceerde beleidsagenda Duurzame voedselsystemen – de Waardenpas inzetten als instrument om consumenten te ondersteunen met het maken van bewustere koopkeuzes.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 177.075. Extra bijdragen derden: --

3) Samen Goed Eten

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Samen Goed Eten brengt het belang van een goede maaltijd in goed gezelschap onder de aandacht. Want een gezamenlijk genoten lekkere maaltijd, zo wijst onderzoek uit, heeft een positieve invloed op mensen. Collectieve maaltijdvoorzieningen - als ze er al zijn - worden nu sterk gedomineerd door efficiency (gaarkeukens, etc.). Eten wordt in dit geval meer beschouwd als 'voeding' dan als 'maaltijd' en is bovendien vaak een individuele aangelegenheid. N de succesvolle introductie van Smaaklessen, is de discussie rond de kwaliteit van eten en de kennis van eten bij kinderen in sneller vaarwater gekomen. InnovatieNetwerk voelde de behoefte om hierop verder te bouwen en op een meer structurele manier te kijken naar de rol die Samen Goed Eten kan spelen in collectieve omgevingen zoals scholen, ziekenhuizen en zorginstellingen. De focus ligt vooralsnog op scholen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Business Openers Innovaction, Marianne Heselmans (wetenschapsjournaliste), Tijd voor eten, Greenwish, Bureau Ment, GGD-Amsterdam, OSA, Waag Society, IOS-ENSAC, Creápolis, Start-U-Up, LZK-scholen.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 363.938. Extra bijdragen derden: --

4) Streekstations

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het concept Streekstations maakt substantiële regionale afzet voor regionaal geproduceerde producten mogelijk. Gebruikmakend van bestaande consumentenstromen, de automobilist die zich dagelijks over de Nederlandse snelweg door het landschap beweegt, is een Streekstation de schakel tussen vraag en aanbod.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Landbouw-Economisch Instituut, Streekproducten Nederland, C-Hay, Landmarkt, Stichting Ruraal Park, DLG, GZH, MKB adviseurs, Gemeente Houten, Gemeente Nieuwegein, Gemeente Midden-Delfland, Taskforce Multifunctionele Landbouw, Rijkswaterstaat.

Effecten in de praktijk
In Houten en Driebergen zijn partijen concreet geïnteresseerd in het realiseren van een Streekstation. In Houten is het Streekstation door de gemeente meegenomen in het Programma van Eisen van het Recreatief Transferium A27.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 242.569. Extra bijdragen derden: --

5) Kantine van de toekomst

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Bij de meeste beroepsopleidingen (van middelbaar tot hoger) waar voedselbereiding een onderdeel is van het curriculum, staat de maaltijdvoorziening (vooral bij de lunch en de kleine pauzes) los van het onderwijs. In veel gevallen is deze uitbesteed aan een cateringbedrijf. Dat, terwijl de gezamenlijke schoolmaaltijd dé gelegenheid is om het geleerde in praktijk te brengen. De kantine van de toekomst (een algemene werktitel van het concept met mogelijk meerdere specifieke projecten) wil de scheiding tussen aanbieder en gebruiker doorbreken door de maaltijdvoorziening integraal onderdeel van het onderwijs te maken. De kantine (en de bijbehorende keuken) wordt een bijzonder leslokaal, en een deel van het onderwijsprogramma komt in het teken te staan van de gezamenlijke maaltijd.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Hogeschool HAS Den Bosch, De ValeOuwe, Start-U-Up.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 34.202. Extra bijdragen derden: --

B) Ontwikkeling/Oriëntatie

1) Een Groenlabel voor je buurt

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Het concept groenlabel voor je buurt beoogt het door zelfsturing verbeteren van de kwaliteit van het buitenleven in de woonomgeving. Bewoners bepalen op basis van zelf gekozen/ervaren parameters de kwaliteit van hun buurt. Dit is een nieuw concept dat start in 2010.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Nog niet bekend.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk: -- Extra bijdragen derden: --

C) Afgesloten

1) Eeticons

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Eeticons biedt een alternatief voor de informatie op de achterzijde van levensmiddelenverpakkingen. Deze is vaak moeilijk te begrijpen of slecht leesbaar. Door makkelijk herkenbare iconen op de verpakking te plaatsen, kunnen consumenten in één oogopslag zien wat ze in huis halen.
Via deze afbeeldingen kan op eenvoudige wijze relevante informatie over voeding worden gecommuniceerd. Denk hierbij aan calorische waarde, de manier van produceren, de aanwezigheid

van allergenen, enzovoort. Daarom is ook gekozen voor het woord ‘Eeticon’, een samentrekking van de woorden ‘eten’ en ‘emoticons’. Deze laatste staan ook wel bekend als smileys: ronde, vaak gele gezichtjes, die een gemoedstoestand weergeven zoals lachen, huilen of boosheid.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Technische universiteit Delft, Trencavel, The Beach Company, 310k, Martens Traffic.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 145.051. Extra bijdragen derden: --

Reden afsluiting
Dit concept is vooral vernieuwend als methodiek voor het middelbaar onderwijs. Daarom is het primair aan partijen in het onderwijsveld om de verdere ontwikkeling van het concept op te pakken.

2) Smaaknet

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Ongezonde voeding, overgewicht, weinig tijd nemen voor de maaltijd, te weinig bewegen, ongezonde calorieën steeds goedkoper, overal snacks te koop – allemaal kenmerken van een niet echt gezonde levensstijl. Om het tij te keren proberen we vaak verkeerd gedrag te ontmoedigen of te bestraffen. Maar de echte uitdaging is het aantrekkelijk maken van ander gedrag, van andere leefstijlen, en andere leefomgevingen. Niet door te waarschuwen voor de gevaren van het ongezonde, maar door het verleiden tot de verlokkingen van het gezonde.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Scriptum Journalistieke Producties, Euro-Toques, Create2Connect, Wageningen UR (Restaurant van de toekomst), Slow Food Nederland, Plus Project PR Agro & Food sector, Katja Gruijters Concepts, Storrm CS.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 75.147. Extra bijdragen derden: --

Reden afsluiting
De oriëntatiefase heeft geen robuust concept opgeleverd.

3) Calorieën op de bon

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De calorische waarde van voedingsmiddelen staat doorgaans op de verpakking vermeld, maar wel op een erg onhandige manier. Die calorieën gaan over een speciale hoeveelheid (bijvoorbeeld 100g) van dat ene voedingsmiddel. Maar wat moet een consument daarmee als hij meerdere voedingsmiddelen koopt voor meerdere dagen, voor een heel gezin? Wat zou er gebeuren als de consument op de kassabon ook het totaal aantreft van aangekochte calorieën? En daarbij bijvoorbeeld de melding: ‘U heeft voldoende calorieën

ingekocht om X personen Y dagen te voeden.' De verwachting is uiteraard dat dit aantal veel hoger zal zijn dan wat de consument vermoedt.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Technische Universiteit Eindhoven, Wageningen UR (Academic Masters Cluster).

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 6.135. Extra bijdragen derden: --

Reden afsluiting
Dit concept is afgesloten vanwege de toegenomen twijfel over de effectiviteit van calorieën als wapen in de strijd tegen toenemend overgewicht.

4) Eten van de stad (v/h Voedselketenstad)

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
De productie van voedsel terugbrengen naar de stad. Dat is de basis van het concept Eten van de Stad. Door de uitbreiding van bijvoorbeeld volkstuinen en de slimmere inrichting van nieuwbouwlocaties moet het makkelijker worden om zelf voedsel te produceren.
Het concept grijpt hiermee deels terug op de 'Tuindorp-gedachte' uit de jaren twintig. Hierbij moest ruimte en groen rust en ontspanning bieden aan de toenmalige (fabrieks)arbeiders. Het huidige uitgangspunt is echter dat hier ook voedselproductie aan wordt toegevoegd.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
Het Portaal.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 63.368. Extra bijdragen derden: --

Reden afsluiting
De oriëntatiefase heeft geen robuust concept opgeleverd.

5) Gezondheid zonder grenzen

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
In de huidige samenleving ervaren veel mensen dat ze de regie over hun eigen gezondheid kwijt zijn: het zijn vaak de professionals in de gezondheidszorg die bepalen óf we ziek zijn en wát er aan gedaan kan worden. Gezondheid is steeds meer los komen te staan van wat mensen zelf weten, voelen en ervaren. Gezondheid zonder grenzen wil dit doorbreken en toepassingen ontwikkelen waarmee mensen de regie over hun gezondheid weer in eigen hand kunnen nemen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
FooDoo Food Design, Storrm cs, Het Oversticht, Stichting Onderzoeksjournalistiek, Changing Colors.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 97.163. Extra bijdragen derden: --

Reden afsluiting
De zeer algemene oriëntatie op zelfregie in de gezondheidszorg heeft heel veel inzichten opgeleverd, maar slechts enkele ideeën voor mogelijke concepten die passen bij InnovatieNetwerk. Een van de ideeën is Groenlabel voor de Buurt, een nieuw concept.

6) Horkenneppers

Waar staat het project voor? / Kern van het concept
Nederlanders scoren internationaal slecht als het gaat om beleefdheid. Velen blijken niet zo snel geneigd om de deur voor een ander open te houden. Sommigen beginnen een mobiel telefoongesprek op plaatsen waar dit niet wenselijk is. Het concept HorkenNeppers probeert dit 'horkerige' gedrag aan te pakken. Niet door ze te meppen, maar door ze te neppen. Binnen het thema 'Gezonde Samenleving' wordt ook gestreefd naar een moreel gezonde samenleving. HorkenNeppers richt zich vooral op de vraag: in wat voor samenleving willen wij dadelijk leven? Deze ontstaat niet door alle regelgeving bij de overheid neer te leggen.

Welke netwerken/partijen zijn betrokken?
IMI.

Zijn er middelen van andere partijen ingestoken?
Bijdrage InnovatieNetwerk € 24.753. Extra bijdragen derden: --

Reden afsluiting
Het is niet gelukt om voldoende interessante vertalingen van dit concept te vinden voor het domein agro en groen.

Bijlage 5: 15 uitgebreide concept-beschrijvingen

Concept 1: Powerfarms

Thema: Duurzaam Ondernemen

Waar staat het concept voor?	
De Powerfarm! Zijn (clusters van) varkensbedrijven die naast vlees ook energie, algen en schoon water produceren. Uit varkensmest ontstaan via vergisting en bioraffinage, methaan, CO_2 en verschillende mineralenfracties (N, P, K). Het methaan uit de vergister wordt vervolgens in een WKK omgezet in elektriciteit en warmte. De CO_2 en NO_x in de rookgassen van de gasmotor zijn voeding voor algenkweek, evenals de uit de mest gewonnen mineralenfracties. Ook wordt warmte, CO_2 en NH_3 uit stallucht gebruikt om de algengroei te bevorderen. De opgewekte elektriciteit wordt deels benut voor eigen gebruik en deels geleverd aan het net. De warmte die vrijkomt uit de WKK dient om de mest te hygiëniseren, als verwarming voor de stallen en eventueel ook om de algen of reststromen te drogen. Het geproduceerde afvalwater wordt door de algen gereinigd tot schoon water. De geoogste algen kunnen dienen als veevoer, of voor andere toepassingen, zoals farma, cosmetica, voeding (omega-3-vetzuren), visvoer of bulkchemie. Op deze wijze is via een cradle to cradle-aanpak een opwaardering van verschillende reststromen op het varkensbedrijf bereikt. Algen spelen daarbij een centrale rol.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	• InnovatieNetwerk, Ingrepro en Sustec hebben een intentie-overeenkomst gesloten om gezamelijk Powerfarms! te gaan ontwikkelen. • In 2008-2009 zijn twee pilots van start gegaan om onderdelen van dit concept te testen. • Een integrale demo op een varkensbedrijf is in voorbereiding. De belangstelling vanuit het bedrijfsleven is duidelijk aanwezig. • Er is via overleg met Productschap Diervoeders, VWA en LNV een opening gecreëerd voor de toelating van op mestcomponenten gekweekte algen als veevoer. Gesprekken met het veevoerbedrijfsleven over toepassing van algen in krachtvoer zijn gaande.
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	Ingrepo Sustec Van Liere Concepts HemkeNutriconsult DoTank Varkenshouders
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	Bovengenoemde partijen zullen, aangevuld met enkele varkenshouders en bedrijven uit de procesindustrie, een fullscale demoproject opzetten. Indien dit Powerfarm systeem in de praktijk naar behoren werkt, kan de feitelijke toelating van op mestderivaten gekweekte algen als veevoer worden aangevraagd.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar) • 13 opdrachten: € 262.628. Investering andere partijen (in deze periode): • Ca € 60.000,- (eigen bijdrage Ingrepro, Sustec)
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Jo Voet (DKI): contactpersoon naar Ministerie EZ waarmee samen een Innovatieplan wordt opgesteld inclusief allerlei regelingen gericht op verdere doorgroei en -ontwikkeling
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	Het concept is ontwikkeld in samenspraak met enkele marktpartijen en kennisinstellingen.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces.	In 2007 is gestart met het uitwerken van de businesscase op basis van mestverwerking en benutting van CO_2 voor algenkweek op een varkenshouderij. Hieruit bleek dat er in technisch en economisch opzicht op langere termijn voldoende perspectieven liggen, maar dat hiervoor wel enkele doorbraken nodig zijn. In 2008 zijn twee kleinschalige pilots opgestart, één gericht op de opwerking van de mest tot een geschikt voedingsmedium voor algen en een andere op de combinatie van gesloten en open kweeksystemen. Begeleiding was is in opdracht van InnovatieNetwerk in handen van een externe projectleider. Verder is een businessmodel in opdracht ontwikkeld.
Verschenen rapporten	• September 2008 - Powerfarms!. Op weg naar een duurzame veehouderij

Concept 2: Buurderij

Thema: Duurzaam Ondernemen

Waar staat het concept voor?	
Kern is het ontwikkelen van nieuwe plattelandsbedrijven die voedselproductie combineren met andere plattelandsfuncties, waarbij burgers op actieve wijze worden betrokken. Dergelijke bedrijven moeten burgers in staat stellen om integraal verantwoordelijkheid te dragen voor economische, ecologische en sociaal-culturele waarden en belangen. Dit betekent fundamentele veranderingen in de verantwoordelijkheidsverdeling en de te hanteren sturingsconceptie.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	• Er is een businesscase uitgewerkt voor een Buurderij van 240 ha in de Haarlemmermeer. Intussen heeft de Buurderij-pilot een vaste plaats gekregen binnen de uitwerking van het toekomstige planologische kader voor deze regio. • Voor een tweede Buurderij-pilot zijn intussen de kaders en functies uitgewerkt. Deze pilot zal deel gaan uitmaken van een nog te realiseren nieuw vestigingsgebied voor glastuinbouw in de Haarlemmermeer. De grondpositie voor realisering van de Buurderij binnen dit gebied is zeker gesteld. • Een derde pilot is op Schouwen-Duiveland in voorbereiding. Ook hier is de grondpositie verzekerd. De uitwerking van de pilot is vertraagd door planologische onduidelijkheid in het omliggende gebied. Zodra die helderheid er is, zal een businesscase verder worden uitgewerkt. • Daarnaast hebben ook in 2009 diverse contacten plaatsgevonden met belangstellende partijen die elders in Nederland de vestiging van een Buurderij overwegen. In enkele gevallen was sprake van concrete initiatieven.
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	• Stuurgroep Haarlemmermeer • Ondernemers die Buurderij willen realiseren • Woningcorporatie Ymere • Rabobank Haarlemmermeer • Stallingsfonds Glastuinbouw • Bewonersorganisaties Nieuwe Vennep • Organisatie van innovatieve ondernemers in Haarlemmermeer • Gemeente Haarlemmermeer • Provincie Noord Holland • Adviesbureaus (Bureau Buiten, Bureau Buitenkans) Op Schouwen-Duiveland is eveneens een Stuurgroep geformeerd waarin betrokken ondernemers en woningcorporatie Zeeuwland deelnemen.
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	Stuurgroepen hebben belangrijke rol hierbij. InnovatieNetwerk adviseert en ondersteunt indien noodzakelijk. De pilot Haarlemmermeer Zuid is het verst gevorderd. Ondernemers zijn hier trekker geworden.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 5 jaar) • 12 opdrachten: € 276.056 Investering andere partijen (in deze periode): • Nadat de buurderijrapporten door en voor rekening van InnovatieNetwerk zijn gemaakt is aansluitend een beperkte identificatieopdracht gegeven door InnovatieNetwerk. De businesscase Haarlemmermeer Zuid is vervolgens uitgewerkt voor gezamenlijke rekening van betrokken partijen. De kosten hiervan bedroegen 166.000 euro. Hiervan kwam 42.000 euro voor rekening van InnovatieNetwerk. De overige 124.000 euro is door andere organisaties bijgedragen.
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Er is een presentatie gegeven voor belangstellende medewerkers op het Ministerie. Verder incidentele betrokkenheid.

Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	Het buurderijtraject is gestart met een patroonanalyse van een stafmedewerker van InnovatieNetwerk over de relatie tussen landbouw en maatschappij. Uitgangspunt daarbij was de vraag of er zaken systematisch mis gaan in de wijze waarop de landbouw zich verhoudt tot de maatschappij. De conclusie was dat er behoefte bestaat aan een geheel nieuw type plattelandsbedrijven: buurderijen. Aansluitend zijn alternatieve ontwerpprincipes benoemd op grond waarvan twee ontwerpopdrachten zijn gegeven aan twee teams. Deze ontwerpen zijn in februari 2006 overhandigd aan minister Veerman.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?	• Na de presentatie van de rapporten aan minister Veerman zijn door de staf van InnovatieNetwerk enkele tientallen lezingen gehouden met als doel de ontwerpen toe te lichten en te verkennen of belangstelling te peilen voor pilotprojecten. • Aansluitend hebben met diverse partijen gesprekken plaatsgevonden waarbij initiatieven zijn beoordeeld op innovatief karakter en de kansen op vorming van brede coalities (ondernemers, woningbouwcorporaties, zorginstellingen, onderwijsorganisaties enz.). • Ook zijn door InnovatieNetwerk praktijkervaringen geïnventariseerd rond complexe initiatieven, deel buiten de landbouw. Daarbij stond voorop zicht te krijgen op aspecten als procesaanpak, problemen rond collectieve besluitvorming en risicotoedeling. Deze ervaringen zijn benut bij de opzet en begeleiding van buurderijpilots. • De vorming van de drie pilots (twee in Haarlemmermeer en een op Schouwen-Duiveland) zijn door InnovatieNetwerk intensief begeleid (vorming van coalities, opstellen intentieovereenkomst en Plan van Aanpak, organisatorische structuur, opstellen van businesscase).
Verschenen rapporten	• Buurderij of Buurderijk? (juni 2007). Verkenning van Samenleven in bedrijf - Van Buurderij-ontwerp naar • Buurderij-pilots. • Een aandeel in de toekomst van het platteland - Een ontwerp voor een buurderij (december 2005); • Het leven in bedrijf (december 2005) - Een ontwerp voor een buurderij. • Ontwerpen voor nieuwe plattelandsbedrijven (december 2005) - Een introductie van twee ontwerpen voor buurderijen; • Op zoek naar ontwerpprincipes voor een nieuw systeem van verantwoordelijkheden op het platteland (december 2005); • Van Boerderij naar Buurderij - Creatieve ideeën voor een nieuw plattelandsbedrijf - verslag van twee workshops d.d. 24 en 25 maart 2005. • Op weg naar een nieuw plattelandsbedrijf (november 2004) - verslag workshop 28 juni 2004. • Van boerderij naar buurderij (april 2004). Op zoek naar een nieuwe organisatievorm op het platteland.

Concept 3: Innofisk

Thema: Duurzaam Ondernemen

Waar staat het concept voor?	
Vanaf de jaren zeventig neemt de teelt van vis, schaaldieren en kreeftachtigen toe, maar daarmee ook het aantal bezwaren ten aanzien van deze vormen van teelt. Er wordt bijvoorbeeld melding gemaakt van ernstige milieuverontreiniging, overmatig hulpstoffengebruik, gebruik van vismeel, uitbraken van ziekten en aantasting van de biodiversiteit en natuurlijke biotopen. De gesignaleerde problemen maar ook de tegenvallende kwaliteit van de producten en hun prijsontwikkeling, vormen aanleiding om naar alternatieven van de huidige visteelttechnieken om te zien. Het concept 'InnoFisk' is oorspronkelijk gelanceerd vanuit het idee om visteelt te bedrijven aan boord van een op zijn plaats gefixeerd gesloten systeem (een niet-varend schip of een drijvende container of bak). Centraal in het concept staan echter enkele belangrijke uitgangspunten die in deze vorm van aquacultuur worden gehanteerd op het gebied van dierenwelzijn, duurzaamheid, biodiversiteit en consument. Een ander belangrijk uitgangspunt van het concept is dat niet aan land gebonden activiteiten (zoals visteelt), niet op het land dienen te worden uitgevoerd. Het 'InnoFisk'-concept ontwikkelde zich steeds verder langs de volgende drie hoofdlijnen : • Een lijn waarin de focus ligt op het ontwikkelen van internationale netwerken waarmee kennis over aquacultuur naar Nederland kan worden gehaald en waarmee middelen voor samenwerking met derden kunnen worden verkregen; • Een lijn die Volendam een sterke positie geeft in de reproductie, productie, verwerking en marketing van paling; • Een lijn die bijdraagt aan de ontwikkeling van duurzame aquacultuur in Noord-Holland.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	**Innofisk Internationaal**: er is een EUREKA Innofisk Umbrella opgezet van waaruit onderzoek kan worden gefinancierd (ondersteuning door COST en SenterNovem). De EUREKA Umbrella InnoFisk en het Europese COST-programma continueren hun bijdragen. Naast de € 500.000 EUREKA-subsidie die voor het palingonderzoek in Nederland en Denemarken werd binnengehaald, wordt nu gewerkt aan een grote subsidieaanvraag ten behoeve van de productie van 'marine snow', de eerste voedselbron voor palinglarven en andere vislarven. De twee grote zeeaquaria van Nederland (Oceanium in Rotterdam en Burgers' Ocean in Arnhem) en Wageningen UR willen hier in participeren naast de Glasaal Volendam BV en ZFscreens in Leiden. **Innofisk pilot in Volendam**: Volendam is nu volop bezig om zich te ontwikkelen tot hét paling-reproductiecentrum. De Gemeente Volendam heeft de bereidheid getoond om het pand Haven 154-156 beschikbaar te stellen voor de Glasaal Volendam BV en voor een palinginformatiecentrum, waar uitgangsmateriaal voor glasaal gekweekt zal worden. In het centrum zal i.s.m. de Universiteit van Leiden onderzoek hiernaar worden blijven verricht. • Glasaal Volendam BV heeft bericht ontvangen dat de LNV subsidieaanvrage voor onderzoek naar de reproductie van paling is gehonoreerd. • Gedeputeerde Staten van Noord Holland heeft besloten subsidie te verlenen voor toegepast onderzoek binnen het Glasaal Volendam project.
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	**Innofisk International**: Trencavel (Heukelum), O.D. van Batenburg BV (Den Haag), Adviesbureau V. van Laere (Prinsenbeek), IMARES - Wageningen UR (IJmuiden), LEI – Wageningen UR (Den Haag), SenterNovem, EGL (Den Haag), EUREKA Nederland (Den Haag), en vele organisaties uit Eureka-landen. **Innofisk pilot in Volendam** O.D. van Batenburg BV (Den Haag), Adviesbureau V. van Laere (Prinsenbeek), Ontwerpbureau EAT (Rotterdam/Amsterdam) Ministerie LNV, Directie VISS (Den Haag), enkele ondernemers uit Volendam, Gemeente Volendam, Provincie Noord Holland, Universiteit Leiden, 2 dierentuinen, Ontwikkelingsmaatschappij Noord-Holland Noord, een makelaarskantoor, touristenbureaus, Innofisk Umbrella en vele andere partijen.

Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing)	**Pilot Volendam**: vooral gemeente zal het realiseren van deze pilot trekken. Gemeente Volendam, aandeelhouders (bedrijven en particulieren) hebben het benodigde risicokapitaal bij elkaar gehaald. Naast de fondsen uit EUREKA (6 ton) en aanvullende financiering door LNV – Visserij Innovatie Platform (VIP). **Internationaal**: EUREKA Cost en SenterNovem willen de Innofisk Umbrella verder uitwerken en hebben hun steun toegezegd aan andere aquacultuur gerelateerde activiteiten voor een langere tijd.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar: 2006-2009)) • 22 opdrachten: € 339.376 • Investering andere partijen deze periode: € 1.580.000 (EUREKA Umbrella (500 k€), COST (200 k€), Provincie Noord Holland (530 k€), LNV (350 k€))
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	LNV heeft subsidie verleend aan het Glasaalproject. Inhoudelijk niet eerder betrokken geweest
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	Medewerker InnovatieNetwerk had reeds in 2004 het idee om vis te kweken op zee, maar dan wel onder geconditioneerde omstandigheden teneinde negatieve effecten van open teelt te vermijden.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?	• Eerste verkenning en ontwerpen voor het idee. • Opdracht gegeven om op internationaal verband een onderzoeksprogramma op te zetten dat kennis moest opleveren ten behoeve van het realiseren van de eerste pilots. Netwerken van mensen gecreëerd die mee wilden denken en doen. • Advies en ondersteuning van bestuurders in Provincie Noord Holland en de gemeente Volendam in traject richting palingscentrum (zoeken naar actieve ondersteuners en financiën) • InnovatieNetwerk heeft i.s.m. Pol van den Bergen gezorgd voor een Eureka Umbrella InnoFisk. Daarmee werd het voor staten die lid waren van Eureka mogelijk fondsen in te zetten voor InnoFisk initiatieven, met name gericht op het toepassen van kennis. De InnoFisk Foundation heeft hiervoor gezorgd. (= extern bureau dat op eigen kosten heeft gewerkt, vanuit belang aquacultuur en belang Duurzame Ontwikkeling). Ook EU-gelden (via COST) zijn beschikbaar gekomen. SenterNovem is belast met de uitvoering van de fondsregelingen; • InnovatieNetwerk heeft gezorgd dat nieuwe netwerken, cruciaal voor succes InnoFisk, zijn ontstaan om te zorgen dat de palingreproductie op eigen benen kon komen te staan (samenwerking tussen Glasaal BV, overheden (gemeente, provincie, ontwikkelings-maatschappij), consortia musea, zorginstellingen).
Verschenen rapporten	• Juni 2004: Voortgangsrapportage Innofisk 1 • Mei 2005 - De InnoFisk 1 - Een haalbaarheidsstudie naar een nieuw concept voor duurzame visteelt aan boord van een schip - geactualiseerde versie. • April 2007 - Op weg naar duurzame aquacultuur in gesloten systemen op open water. • Mei 2007 - Realisatie van het InnoFisk-concept in Volendam komt naderbij. • September 2007 - InnoFisk-pilot Volendam. Verkenning naar de implementatie van het InnoFisk-concept in Volendam. • Maart 2008 - Volendam kiest voor duurzaamheid: de reproductie van glasaal' • Augustus 2008 - InnoFisk Volendam. Businessplan voor de reproductie van paling in Volendam.

Concept 4: Grassa!

Thema: Duurzaam Ondernemen – Courage

Waar staat het concept voor?	
Soja is de belangrijkste grondstof in veevoer voor melkkoeien. Maar Soja is relatief duur en past in menig opzicht niet in een duurzaam ontwikkeling van de landbouw. Een veehouderij zonder soja is de ambitie/beoogde omslag van dit concept. Grasraffinage steunt op de gedachte dat er een toenemend overschot aan gras is dat onvoldoende tot waarde kan worden gebracht. Het overschot is enerzijds een gevolg van de door de mestwetgeving afgedwongen extensivering en anderzijds van de groei van het areaal (natuur)graslanden. Het raffineren van gras heeft tot doel het laagwaardige graseiwit te isoleren en te concentreren en op te werken tot krachtvoergrondstof. De economie vereist dat tegelijkertijd ook de restvezel tot waarde wordt gebracht. Bijvoorbeeld als grondstof voor de papierindustrie of als co-product voor biogasproductie. Ook de nutriënten die aanwezig zijn in het restsap kunnen mogelijk tot waarde worden gebracht.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	• Onderzoeksvoorstel, ingediend bij Pieken in de Delta – Koers Noord, is gehonoreerd. • Na 5 jaar van voorbereiding is door een ondernemend consortium de eerste experimentele grasraffinaderij van start gegaan in het Friese Oenkerk.
Welke praktijkeffecten precies?	Courage, LTO Ontwikkelingsfonds, Min. van EZ (Pieken in de Delta), Hoogland Gras- en Groenvoeders, NOM, SNN, Beuker Vochtrijke Diervoeders, PMF machinefabriek, Eska Graphicboard, Sanovations, FrieslandCampina, SuikerUnie, M. Eimers (subsidiebegeleiding), A. Hulst (consultant), C. Sanders (procestechnoloog).
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing)	Na de pilot zullen de consortiumpartijen zich bezinnen op een commercieel vervolg.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar) Bijdrage InnovatieNetwerk 3 projecten: € 27.370,- Bijdragen derden: • Courage € 71.000,- • Hoogland Gras- en Groenvoeders: € 315.000,- • Beuker: € 27.000,- • PMF: € 290.000,- • ESKA Graphic Board: € 43.000,- • LTO- Noord Fondsen: € 200.000,- • Pieken in de Delta, Koers Noord: € 1.300.000,- • Provincie Friesland: € 50.000,-
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Geen LNV-ers betrokken. Wel: ministerie EZ (via Pieken in de Delta)
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	• Wageningse hoogleraar Sanders • Prograss-project AVEBE eind jaren 90.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?.	• Courage, een alliantie tussen NZO en InnovatieNetwerk, heeft dit concept ontwikkeld. • Pilotontwikkeling; • Inbreng vervolginitiatief (initiatief Duurzame Zuivelketen) van NZO en LTO.
Verschenen rapporten	• Alleen artikelen (o.a. Trouw) • Radio: Vroege Vogels • Televisie: Vroege Vogels • Film (zie website Courage) • Website (www.grassanederland.nl)

Concept 5: Energieneutrale Zuivel

Thema: Duurzaam Ondernemen - Courage

Waar staat het concept voor?	
De zuivelketen staat voor een forse opgave om haar bijdrage aan de klimaatproblematiek te reduceren. De productie en benutting van vernieuwbare energie kan daar een grote bijdrage aan leveren. Transformatie naar een energieneutrale zuivelketen is geen utopie. Een fysieke koppeling van energieproductie en energieverbruik in de zuivelketen is echter een logistieke onmogelijkheid. Het zou enorme transporten van mest en digestaat vergen. De oplossing ligt voor de hand: breng het biogas naar de melkfabriek en gebruik daarvoor het unieke, fijnmazige Nederlandse aardgasnet. Langs deze weg koppel je, via een 'groene stroom model', decentrale energieproductie efficiënt aan centrale energiebenutting. Zo ontstaat niet alleen een groene zuivelsector maar tevens een vernieuwing van de relatie tussen de melkveehouder en 'zijn' coöperatieve zuivelindustrie. Die laatste brengt dan niet alleen haar melk tot waarde, maar ook haar duurzame energie. De voordelen zijn evident: je houdt de toegevoegde waarde binnen de eigen kolom en creëert een drastische 'vergroening' van de sector. Daarmee versterkt de sector zijn maatschappelijke positie, zijn economische toegevoegde waarde en het imago van zijn consumentenproducten. In dit concept geeft de coöperatieve zuivelindustrie een krachtige impuls aan de productie en benutting van duurzame energie in de melkveehouderij.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	In 2007 publiceerde Courage in een rapport het concept Energieneutrale zuivelketen. In 2008 zijn naar aanleiding van twee verkennende Courage-studies drie praktijkpilots voorbereid waarin energieproductie in de primaire sector wordt gekoppeld aan energiebenutting in de verwerkende zuivelindustrie. • Een groep veehouders uit het Brabantse St. Oedenrode werkt samen met Campina; • Een veehouder in het Friese Koudum werkt samen met Friesland Foods en in de Beemster bundelen veehouders en CONO hun krachten. • Bij twee van de drie pilots is het plan groengas middels een separate groengasleiding te leveren aan de dichtstbijzijnde zuivelfabriek. • Het concept voor een energieneutrale zuivelketen is door NZO en LTO opgepakt als een van de hoofdthema's voor het in 2008 gelanceerde Initiatief Duurzame Zuivelketen. Op 10 juli 2008 ging het Initiatief van start op een conferentie in Scheveningen waar het Courage-rapport 'Naar een energieneutrale zuivelketen, drie verkenningen in de praktijk' werd overhandigd aan de minister van LNV. Inmiddels vindt het concept verdere navolging. Door melkveehouders en zuivelondernemingen zijn meerdere praktijkprojecten in voorbereiding genomen. Doorbraak wordt vooral gefrustreerd door de beperkende SDE-regeling en planologische drempels.
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	Zie hierboven, LTO ,NZO, Courage.
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing)	Partijen in de pilots maar ook NZO en LTO in het kader van het 'Initiatief Duurzame Zuivelketen'. Het oorspronkelijke concept wordt in meerdere deelconcepten en deelnetwerken verder uitgewerkt, zoals Agrotransport op Groen Gas.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 5 jaar) 2 opdrachten van InnovatieNetwerk voor de somma van k€ 5,4 Courage € 20.000,-
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Courage-rapport 'Naar een energieneutrale zuivelketen, drie verkenningen in de praktijk' werd overhandigd aan de minister van LNV tijdens de starbijeenkomst van het Initiatief Duurzame Zuivelketen van LTO en NZO.

Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	Het idee is ontstaan in 2006 tijdens een workshop van Courage bij de voorbereidingen van het rapport 'Energy Dairy 2025'.
Welke rol heeft Courage/ InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?	Courage/Innovatienetwerk heeft het concept bedacht, doorgerekend en uitgewerkt in een technisch – economisch concept. Vervolgens heeft Courage/innovatienetwerk de drie pilots geïnitieerd en gerapporteerd. Ook is meegewerkt aan de film 'Pioniers van het Groene Gas' Tot slot heeft Courage/Innovatienetwerk het concept overgedragen aan marktpartijen. Middels deelname aan de NZO/LTO-werkgroep 'EnergieNeutrale Zuivelketen', wordt nog een adviseursrol vervuld bij de verdere uitwerking en realisatie van het concept. Het concept heeft veel aandacht gekregen in de pers.
Verschenen rapporten	• September 2007 - Naar een energieneutrale zuivelketen Groen gas op het aardgasnet. • Oktober 2007 - Biogas op het gasnet schept nieuwe kansen Energieneutrale zuivel, schoon transport, duurzaam eiwit. • Juli 2008 - Naar een energieneutrale zuivelketen Drie verkenningen in de praktijk • April 2009 - Agrotransport op groen gas In dit rapport wordt ingezoomd op het energieneutraal maken van een onderdeel van de zuivelketen: het agrotransport.

Concept 6: Nieuwe Nuts

Thema: Duurzaam Ondernemen – SIGN

Waar staat het concept voor?	
Nieuwe Nutszones zijn een lokale duurzame oplossing voor verwarmen, koelen, elektriciteit en hergebruik van afvalstoffen in een kringloop zonder uitstoot. Het vervangt de niet-duurzame aansluitingen op gas- en elektriciteit voor woningen en andere gebouwen, door de inzet van lokaal beschikbare bronnen als zonlicht, afval(water), wind en biomassa (voorbeelden: warmte uit kassen, houtsnippers van houtwallen, mest en energie uit rioolwater). Aan de orde is hier het ombuigen van diverse niet-duurzame nutssystemen naar een duurzame nutsinfrastructuur. Dit concept is ontstaan uit ideeën als 'Kas als Energiebron' en 'Zonneterp'.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	• Het gedachtegoed is breed uitgedragen en vindt weerklank bij overheidsprogramma's, zowel op landelijk als gemeentelijk niveau. Zo heeft het ministerie van EZ de betrokkenheid van eindconsumenten onder de noemer 'Power to the people' opgenomen in het transitieprogramma; • Mede op basis van een manifest van InnovatieNetwerk/ SIGN over duurzame mogelijkheden van bodem, heeft de provincie Zuid-Holland haar beleid aangepast en staan zowel Noord-Holland als Gelderland bij pilots andere afwegingskaders voor; • Diverse gemeenten geven actief invulling aan Nieuwe Nuts, zoals Aalsmeer, dat samen met projectontwikkelaars en woningbouwvereniging lokale energiebedrijven gaat opzetten: • Voor een groot ontwikkelingsproject in het Westland zijn alternatieve sanitatietechnieken verder uitgewerkt. De ontwikkelingsmaatschappij gaat projectontwikkelaars verplichten zogenaamde vacuümsystemen aan te leggen; • Bewoners van de wijk Lanxmeer in Culemborg zetten een eigen energiebedrijf op (Thermo Bello); • Aalsmeer heeft samen met woningbouwcorporatie en projectontwikkelaar financiering voor Nieuwe Nuts georganiseerd; • Blauwhoed Projectontwikkeling heeft een wijk ontworpen met collectieve energie voorziening conform Nieuwe Nuts uitgangspunten; • Texel Energie heeft projectplan uitgewerkt voor lokale vergassing van hout voor Nieuwe Nuts op Texel met behulp van robuuste technologie uit India; • NDSM-werf werkt via nieuwe principes; • Het Innovatie- en Democentrum Kas als Energiebron is in 2009 geopend door minister Verburg. De oprichting van een dergelijk centrum was een in 2003 gelanceerd idee van SIGN en InnovatieNetwerk, vastgelegd in het rapport 'Innovatieprogramma Kas als Energiebron'.
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	• Hettinga associates • Elannet BV • Volker Wessels DEC • Landustrie • Hydro Huisman • NDSM werf • NewNRG • Texel Energie • CURnet • SEV Realisatie
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	• Het initiatief voor een Innovatie- en Democentrum is overgenomen door de Stuurgroep Kas als Energiebron, die in samenwerking met PT en LNV voor de realisatie heeft gezorgd. • Met vier partijen vindt verbreding van de Nieuwe Nuts plaats: Centrum Innovatie Bouwkolom, Elannet, New Energy en CURNET. Met deze laatste partij is een implementatieprogramma opgezet voor de relatie met gebiedsontwikkeling.

Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar) • 24 opdrachten voor de somma van € 292.728,- • SIGN: € 15.000 Waddinxveen project • SIGN: €17.500 Nieuwe sanitatie Investering andere partijen (in deze periode): Bij lokale projecten is enkele miljoenen geïnvesteerd, maar het is niet reëel om die investeringen allemaal op het conto van Nieuwe Nuts te schrijven. Voorbeelden zijn de NDSM werf (ca. 900.000), Thermo Bello (150.000), voorgenomen investering Texel > 700.000.
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	LNV – niet betrokken Wel DLG - project Friesland houtstook uit landschapsbeheer bij verzorgingstehuizen
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	Nieuwe Nuts bouwt voort op de concepten Kas als Energiebron, Energy-Webs en Zonneterp.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?	• Ontwikkelen van het Nieuwe Nuts concept; • Voorbeelden in ontwikkeling laten beschrijven en berekeningen laten maken; • Zorgen voor consortiumvorming tbv doorwerking • Organiseren van grote conferentie 2008 over Bouwen met Groen en glas en Nieuwe Nuts (230 bezoekers).
Verschenen rapporten	• December 2009 - Van afval naar voedsel: Nieuwe Nuts in de praktijk - Een Cradle to Cradle benadering voor gemeenten en glastuinbouw • Augustus 2008 - Nieuwe Nuts in de praktijk: NDSM NV gsus sindustries Amsterdam Juli 2008 - Nieuwe Nuts: Duurzaam Ontlasten. Naar lokaal gebruik van afvalwater • April 2008 - Nieuwe Nuts: Duurzame bronnen - lokale business; integrale versie. April 2008 - Nieuwe Nuts: Duurzame bronnen - lokale business; publieksversie • December 2006 - Een kas voor elke woonwijk. Duurzame energie voor de gebouwde omgeving uit de glastuinbouw

Concept 7: Knooperven

Thema: Ruimte Creëren

Waar staat het concept voor?	
De uitdaging in dit concept is om bedrijfsontwikkeling voor boeren mogelijk te maken in een kleinschalig landschap, en tegelijkertijd burgers kansen te bieden om op grotere knooperven (boerenerven) te wonen. Daarbij nemen deze burgers verantwoordelijkheid voor het beheer en onderhoud van de karakteristieke beplanting die verschillende knooperven verbinden. Dit concept biedt dus kansen op het vlak van de landschapsontwikkeling als van de versterking van de agrarische structuur.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	• De gemeenteraad van Tubbergen heeft het concept omarmd, financiële middelen ter beschikking gesteld en planologische ruimte aangeboden. De gemeente Tubbergen heeft in juni 2009 een eerste erf aangekocht om het concept in de praktijk te realiseren. • De provincie Overijssel heeft Knooperven in haar Omgevingsvisie opgenomen. De provincie ziet - Knooperven als een manier om doelstellingen op het gebied van versterking van het landschap, behoud van cultuurhistorie, recreatief medegebruik, versterking van de landbouwstructuur en het ontwikkelen van nieuwe landelijke woonmilieus met elkaar te verknopen. • Interesse in Noord-Brabant voor het concept heeft o.a geleid tot vragen van de D'66-statenfractie. Zij hebben Gedeputeerde Staten gevraagd om het concept Knooperven te bestuderen en te bekijken of het systeem (of elementen hiervan) in Brabant toepasbaar kan zijn en of er een proefproject gestart zou kunnen worden.
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	Bestaande uit: landschapsarchitecten, wethouder Tubbergen, Gedeputeerde Provincie Overijssel, Architect, Landschap Overijssel, Ministerie LNV.
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	Andere provincies hebben reeds belangstelling getoond op grond van diverse publicaties. Ook wordt met de oorspronkelijke initiatiefnemers verder nagedacht over de verspreiding van het gedachtegoed naar andere gemeenten en provincies.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar) 33 opdrachten voor de somma van € 453.154,96 (incl. op communicatiegerichte activiteiten) Investering andere partijen (in deze periode): Provincie Overijssel € 58.270,- Gemeente Tubbergen € 58.270,- (bijdrage project) Gemeente Tubbergen € 700.000 in de vorm van investering in onroerend goed voor eerste piloterf
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	LNV is op diverse manieren betrokken geweest: De SG van LNV (A. van der Zande) is via het initiatief casus-adoptie persoonlijk betrokken geraakt. De medewerkers van de regionale beleidsdirectie Oost denken mee in bijeenkomsten.
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	Twee landschapsarchitecten, Karen de Groot en Ruut van Paridon, ontwikkelde het oorspronkelijke idee ('Tuinenrijk') in het kader van hun afstudeerproject aan de academie voor Bouwkunst in Amsterdam.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?	InnovatieNetwerk, provincie Overijssel en de gemeente Tubbergen hebben het idee opgepakt. Rol InnovatieNetwerk: idee verder uitwerken in concreet concept (tekenen en rekenen), het maken van een aantrekkelijk aanbod en werken naar een concrete pilot door het vormen van een consortium. Heeft gezorgd voor netwerkvorming en samen met gemeente en provincie zorgen voor een geschikte context voor een eerste pilot. Zoeken naar andere gemeenten die iets met dit idee wilde doen. <Zie voor aanpak ook: Learning History Knooperven>

Verschenen rapporten	• Voortgangsrapportage Tuinenrijk (oktober 2005). Woningen bouwen op het erf van boeren die hun bedrijf beëindigd hebben. Tuinenrijk maakt schaalvergroting voor de landbouw mogelijk terwijl landschapselementen veiliggesteld worden • Voortgangsrapportage Knooperven (februari 2007) - nieuwe dragers voor landschap en economie. • Knooperven (juni 2007) - Waar knooperven de ontwikkelingskernen van het landschap zijn. • Juni 2008 - Experiment Learning History rond het concept Knooperven • Oktober 2008 - Knooperven. Advies juridische borging kwaliteitsdoelen • Juni 2009 - Knooperven. Nieuw leven in het buitengebied. (Flyer) • Maart 2010 - Knooperven Nieuwe leven in het buitengebied (publicatie)

Concept 8: Tijdelijke Natuur

Thema: Ruimte Creëren

Waar staat het concept voor?	
Tijdelijke natuur – natuur die voor een beperkt aantal jaren ontwikkeld wordt op gronden die wachten op realisatie van bestemmingen zoals bedrijvigheid of wonen - biedt permanente winst voor mens én natuur. Onze huidige wet- en regelgeving houdt echter de ontwikkeling van tijdelijke natuurgebieden tegen, evenals de heersende beleidscultuur. Daarmee doen we ons-zelf in ecologisch en recreatief opzicht tekort.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	Het Ministerie heeft op grond van dit concept een beleidslijn 'Tijdelijke Natuur' ontwikkeld. Op grond daarvan kan ontheffing worden verleend van de Flora- en Faunawet. De eerste ontheffing voor een tijdelijk natuurgebied is door de Minister van LNV verleend aan het havenbedrijf in Amsterdam. Ook de gemeente Almelo en Havenbedrijf Rotterdam hebben voor een braakliggend terrein ontheffing aangevraagd. Breder effect: tijdelijke natuur wordt omarmd door beleidsmakers en natuurbeschermers zoals uit de perspublicaties blijkt. In de pijplijn zitten circa 10 grondeigenaren die aan de slag zijn om ook een ontheffing Tijdelijke Natuur aan te vragen.
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	Bureau Stroming, Stichting Ark, Instituut voor Infrastructuur, Milieu en Innovatie (Brussel), Universiteit Maastricht, Ministerie LNV, Haven Amsterdam, , Gemeente Almelo e.a.
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	De beleidslijn 'Tijdelijke Natuur' van LNV geeft diverse grondeigenaren de mogelijkheid ontheffing aan te vragen en Tijdelijke natuur te creëren. De Haven in Amsterdam wordt als eerste pilot gezien.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar) 9 opdrachten voor de somma van € 118.678,59 (incl. op communicatiegerichte opdrachten) Investering andere partijen (in deze periode): Ministerie van LNV directie Natuur € 60.000
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Zie boven
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	Het idee is ontstaan door gesprekken met Bureau Stroming. Het heeft in opdracht van InnovatieNetwerk het idee verder ontwikkeld.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?	• Opdrachten uitgezet om elementen van het idee nader uit te werken (ecologisch aspecten en juridische aspecten) • Workshops met diverse partijen georganiseerd om reacties maar ook om commitment te krijgen • Het Ministerie van LNV aangezet om mee te denken en te doen, o.a. door het laten opstellen van een beleidslijn 'Tijdelijke Natuur' • Gesprekken aangeknoopt met grondeigenaren die mogelijk geïnteresseerd waren om met dit concept te gaan experimenteren • Communicatie over dit concept verzorgt
Verschenen rapporten	Augustus 2006 - Tijdelijke natuur en beschermende soorten: permanente winst Augustus 2006 - Tijdelijke natuur - Advies over de randvoorwaarden voor een succesvol proefproject. Augustus 2006 - Tijdelijke natuur, permanente winst Juli 2008 - Tijdelijke Natuur - concept voor een beleidslijn (rapport in opdracht van Ministerie van LNV directie Natuur opgesteld door Bureau Stroming).

Concept 9: Singelgolf

Thema: Ruimte Creëren

Waar staat het concept voor?	
Het concept beoogt een golfbaan (of cluster van golfbanen) te ontwikkelen, die als een lint door het landschap loopt, over de grond van meerdere agrariërs. De boeren blijven er boeren, maar nu met een stevige structurele economische basis via de koppeling aan een krachtige economische functie: golf. En de golfers krijgen landschappelijk aantrekkelijkere en gevarieerdere golfbanen.Het gaat om nieuwe organisatie- en financieringsmodellen, een andere inpassing in het landschap (mogelijk bij clusters van banen leidend tot geheel nieuwe gebiedsontwikkeling), het doorbreken van het isolement van golf door een combinatie met andere functies (variërend van recreatie tot zorg) en het toegankelijk maken van het agrarisch landschap.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	Met HNS landschaparchitecten, Stichting Gelderse Vallei, gemeente Putten en een golfondernemer is een locatie in de Gelderse Vallei als pilot in beeld voor een enkelvoudige golfbaan Een groep boeren in de Hoeksche Waard heeft het initiatief genomen om samen met InnovatieNetwerk een haalbaarheidsstudie te laten uitvoeren. Op basis van de resultaten daarvan wordt besloten of en zo ja hoe realisering van een Singelgolfbaan opgepakt wordt.
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	Conceptontwikkeling: H+N+S Landschapsarchitecten, Impuls, CLM, Buiting Bosontwikkeling en F. Pont (golfbaanarchitect). Pilot in Gelderse Vallei: Met HNS landschaparchitecten, Stichting Gelderse Vallei, gemeente en een golfondernemer is een locatie in beeld voor een pilot voor een enkelvoudige golfbaan Hoeksche Waard: akkerbouwers, Delta Natuurbeheer (natuurvereniging), golfbaan- en landschapsarchitect (Jol Golfdesign) en golfbaanexploitant
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	Twee mogelijke locaties (zie boven) zijn reeds in beeld waarbij partijen zijn opgestaan die dit concept in de eigen regio willen 'uitproberen' Tevens zijn door DHV de planologische (on-)mogelijkheden onderzocht. Uit deze studie blijkt dat als in de planologie singelgolf als extensieve vorm van recreatie wordt gezien, er planologische ruimte is voor dit concept. Het probleem is echter dat singelgolf veelal als intensieve vorm wordt gezien, en om die reden planologisch in veel gebieden niet mogelijk blijkt. Er is een inventarisatie gemaakt van locaties waar partijen geïnteresseerd zijn in het idee (nog te publiceren)
Multiplier-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar) • 9 opdrachten: € 157.474,27 Investering andere partijen (in deze periode): • nog geen – bij eerste stap naar realisatie zullen de initiatiefnemer(s), de grondeigenaren en de exploitant een passend financierings- en investeringsregime kiezen.
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Niet actief direct betrokken – wel meegenomen in discussies met LNV medewerkers en bestuursraadsleden over voor hen interessante concepten
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	InnovatieNetwerk heeft de starthypothese voor een studie naar dit concept in ontwikkeling opgesteld: dat met het organiseren van een nieuwe innovatieve wisselwerking tussen golf en landschap, golf een financiële drager kan worden voor duurzame gebiedsontwikkeling en grondgebonden landbouw.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces? (incl. overzicht concrete resultaten (rapporten etc), nieuwe netwerken gecreëerd,…..) en in het proces richting (eerste) praktijk.	Er is een ontwerpopdracht verstrekt aan een multidisciplinair consortium van partijen, met o.a. H+N+S Landschapsarchitecten, Impuls, CLM, Buiting Bosontwikkeling en F. Pont (golfbaanarchitect). Er is een eerste conceptontwikkelingsfase afgerond met de publicatie van een boekje. Hierin zijn zowel een enkele baan als een cluster van banen financieel en landschappelijk uitgewerkt. De officiële presentatie van Singelgolf vond plaats in september 2006 op een congres waarin de Utrechtse Milieufederatie de positieve relatie die golf voor het landschap kan hebben centraal heeft gesteld. Medio 2006 is ook het proces gestart om mogelijke locaties te vinden voor de realisatie van het concept. In 2009 is de Haalbaarheidstudie SingelGolf Hoekse Waard uitgevoerd en afgerond. Deze is uitgevoerd op initiatief en in samenwerking met een groep akkerbouwers verenigd in Delta Natuurbeheer.

Verschenen rapporten	• Singelgolf (december 2006): Een nieuwe economische basis voor de landbouw en voor gebiedsontwikkeling door middel van golf. • Voortgangsrapportage Singelgolf (september 2006) Een nieuwe economische basis voor de landbouw en een vernieuwend perspectief voor gebiedsontwikkeling door middel van golf. • Er is een boekje gemaakt over verschillende locaties waar het gedachtegoed in discussie is gebracht. Dit met inbegrip van een weergave van de opgedane ervaringen. Daarmee wordt het concept ook breder uitgedragen, zowel in de golfwereld als in de agrarische sector. Concept beschikbaar – publicatie in de loop van voorjaar 2010 • Combinatie Singelgolf en natuur: mogelijkheden en onmogelijkheden - DHV-rapportage Verwacht in de loop van voorjaar 2010 • Haalbaarheidsstudie SingelGolf Hoeksche Waard (januari 2010) concept beschikbaar – publicatie in de loop van voorjaar 2010.

Concept 10: Nieuwe Marken

Thema: Ruimte Creëren

Waar staat het concept voor?	
Door het bouwen van kleine aantallen woningen in lage dichtheden komen financiën beschikbaar voor de ontwikkeling van nieuwe, toegankelijke en streekeigen natuur-gebieden. Gebieden die duurzaam beheerd zullen worden door de nieuwe bewoners gezamenlijk. Hierdoor zullen de ruimtelijke kwaliteit en de toegankelijkheid met sprongen vooruitgaan. En dat is op veel plekken hard nodig. Kortom: nieuwe Marken maakt de uitdaging mogelijk om de kwaliteit en toegankelijkheid van natuur en landschap te verhogen en tegelijkertijd tegemoet te komen aan de vraag naar betaalbaar buiten wonen.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	• Voor het ontwikkelen en realiseren van dit concept zijn twee samenwerkingsovereenkomsten gesloten één met een woningbouwcorporatie en één met een projectontwikkelaar. • De samenwerking met de woningbouwcorporatie voor de Nieuwe Marken West is door de corporatie vorig jaar beëindigd. Dit vanwege de crises en de daarmee samenhangende terugtrekkende beweging uit zowel de grond markt (verkoop grond uit portefeuille) als ook terugtrekkende beweging uit vernieuwende projecten. De samenwerking met de projectontwikkelaar heeft ertoe geleid dat na de fase van ontwikkelen, rekenen en tekenen gestart is met onderhandelingen over de aankoop van grond.Deze onderhandelingen lopen op dit moment. • De provincie Gelderland (gedeputeerde Verdaas) heeft DLG verzocht in samenwerking met InnovatieNetwerk te zoeken naar geschikte plekken om in Gelderland Nieuwe Marken te ontwikkelen.
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	Conceptontwikkeling: InnovatieNetwerk i.s.m. de Stichting Ark en Bureau Stroming Pilot West i.o. : met woningbouwcorporatie Pilot Oost i.o.: met een gemeente en projectontwikkelaar Pilot Gelderland: met de provincie Gelderland
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	Dat moeten vooral de partijen doen die de eerste pilots weten te realiseren. InnovatieNetwerk wil in die realisatiefase haar kennis, ervaring en netwerk ten dienste stellen.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar) • 22 opdrachten voor de somma van € 208.102,37 Investering andere partijen (in deze periode): • Projectontwikkelaar: € 26.692,- • Woningbouwcorporatie: € 33.468,-
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Nadruk op de netwerkvorming bij gemeenten en provincies en niet bij LNV
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	In gesprekken met medewerkers van Stichting Ark en Bureau Stroming is het idee op tafel gekomen. Basis gedachte was Wonen in je eigen natuurgebied ook als je geen groot inkomen/vermogen hebt.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?	InnovatieNetwerk is naast Ark en Stroming initiatiefnemer van dit idee. InnovatieNetwerk heeft de opdracht gegeven om het idee nader uit te werken in een concept en concrete ontwerpen (naar gelang de plek waar een Nieuwe Marke ontwikkeld wordt).
Verschenen rapporten	• Januari 2007 - Nieuwe Marken: wonen in je eigen natuurgebied (folder) • December 2008 - Handreiking Instrumentarium 'Nieuwe Marken' In dit rapport worden de publiek- en privaatrechtelijke instrumenten beschreven om de doelstellingen van Nieuwe Marken (o.a. verhoging toegankelijkheid natuur en landschap) te realiseren. • 2009 - Uitwerking Nieuwe Marken Oost - vertrouwelijk rapport • 2009 - Uitwerking Nieuwe Marken West - vertrouwelijk rapport • 2010 - rapport over juridische aspecten van mr. Harm Bruggink in voorbereiding

Concept II: InnovatieProgramma Recreatie en Ruimte

Thema: Ruimte Creëren

Waar staat het concept voor?	
De recreatiesector is economisch van groot belang en heeft ook een significante invloed op de kwaliteit van de leefomgeving. Tegelijkertijd is versterking van de sector hard nodig om de toenemende en vooral veranderende vraag naar recreatie op een duurzame wijze te kunnen verzorgen. Het uiteindelijke doel is het ontwikkelen en realiseren van grensverleggende vernieuwingen. Omdat een innovatie-infrastructuur ontbreekt, zijn de activiteiten gericht geweest op het ontwikkelen van een door ondernemers uit de sector recreatie aangestuurd PubliekPrivaat InnovatieProgramma Recreatie en Ruimte, waarin recreatie die omgevingskwaliteit stimuleert centraal staat. Dit in tegenstelling tot de huidige situatie, waarin recreatie omgevingskwaliteit vooral consumeert.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	1) Manifest van Hattem waarin ondernemers i.s.m. met InnovatieNetwerk e.a. enkele richtingen voor een innovatiefaciliteit aanduiden; 2) Publiek-privaat InnovatieProgramma Recreatie en Ruimte opgesteld en operationeel; 3) SBIR (Small Business Innovation Research Programme) call for proposals: LNV heeft daarvoor in 2009 1 miljoen uitgetrokken. Wellicht 2e tranche in 2010; 4) Ondersteuning van ondernemers die met innovatie op het gebied van recreatie en ruimte bezig zijn; 5) Competentie-ontwikkeling door organisatie cursusaanbod via Groene Kennis Coöperatie; 6) Koppeling van ondernemersinitiatieven aan de door EZ en IPO ontwikkelde Regionale Beeldverhalen 7) Stroomlijning kennisontwikkeling; 8) Maatschappelijke kosten baten analyse recreatie.
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	Het traject is op initiatief van toenmalig DG-LNV Van der Zande gestart en heeft met een groep recreatie-ondernemers, wetenschappers, Kenniscentrum Recreatie eerst geleid tot het Manifest van Hattem. Het aantal partijen is tijdens het opstellen van het InnovatieProgramma sterk toegenomen. Zij verenigden zichzelf o.l.v. een kwartiermaker in een Innovatietafel 'Recreatie en Ruimte' Deelnemende partijen: ondernemersgroep 'Recreatie en Ruimte' , KCR, ANWB, Staatsbosbeheer, Ministeries van VROM, EZ en LNV, LEI, Universiteit Tilburg, NHTV, Platform Toerisme en Recreatie, Groene Kennis Coöperatie.
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	De doorontwikkeling moet vorm krijgen in het InnovatieProgramma. Rond de innovatieve projecten worden bijeenkomsten georganiseerd om de vernieuwingen scherp te benoemen en behapbaar te maken voor derden. Ook worden best practices beschreven en via brochures verspreid. Verder is er ook een studiereis gemaakt naar Engeland om te zien hoe men het daar aanpakt. Langzaam aan ontstaat er zo olievlekwerking. Dat blijkt uit het feit dat de relatief kleine Stichting Innovatie Recreatie & Ruimte (STIRR) door steeds meer partijen als een bruikbaar vehikel wordt gezien om de innovatie vooruit te helpen. Zo hebben IPO en EZ STIRR gevraagd de ontwikkeling van Regionale Beeldverhalen (zie Vrom-raadadvies Groeten uit Holland) te ondersteunen, om te zorgen dat die beeldverhalen gekoppeld worden aan ideeën en initiatieven van ondernemers.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar) • 20 opdrachten: € 383.550,09 (incl. Communicatiegerichte opdrachten) Investering andere partijen (t/m 2010): • STIRR € 600.000 (300.000 publiek, 300.000 privaat) • SBIR 2009 + helpdeskvragen € 1.200.000 • Regionale Beeldverhalen p.m. (nog niet bekend) • Onderwijs € 50.000 (verkenning GKC)
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Initiator. Is ook betrokken geweest bij de ontwikkeling van het Programma en nu ondersteuner/co-financier. Heeft tijdens het traject een 'Innovatietafel Recreatie' opgezet die nu is geëvolueerd tot het InnovatiePlatform Recreatie.

Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	SG Van der Zande heeft, met in het achterhoofd o.a. SIGN, gevraagd of niet iets vergelijkbaars ontwikkeld zou kunnen worden. De conclusie was al snel dat dit alleen via een omweg zou kunnen. Omdat er namelijk nauwelijks een Innovatie-structuur bestaat, kon niet verwacht worden dat er ineens enthousiast meegewerkt zou worden aan een vehikel voor systeeminnovaties. Daarom is eerst gewerkt aan verbetering van de Innovatiestructuur (STIRR, SBIR), en nu komen haast als vanzelf ook de systeeminovatieve opgaven bovendrijven.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces? (incl. overzicht concrete resultaten (rapporten etc), nieuwe netwerken gecreëerd,…..) en in het proces richting (eerste) praktijk.	• Mede initiatiefnemer en opdrachtgever voor de kwartiermaker. • Ook gezorgd voor ondersteunend onderzoek en het vervaardigen van publicaties. • Voormalige medewerker InnovatieNetwerk nu directeur STIRR, betaald door de recreatie-ondernemers.
Verschenen rapporten	• Over de kunst van het combineren van het nuttige met het aangename (juni 2007): Duurzame kwaliteit voor toekomstige recreatie. • Ondernemen met Ruimte (maart 2008). Het voorbeeldenboek ‘Ondernemen met Ruimte’ bevat zeven verhalen van ondernemers die zijn geïnterviewd door InnovatieNetwerk en de VROM-raad. • Recreatie en bereikbaarheid: Innoveren in de vrije ruimte (augustus 2008). Centraal staat de vraag wat de recreatiesector zou kunnen doen om de problemen op het gebied van bereikbaarheid het hoofd te bieden • Winnen door Ruimte (November 2008). InnovatieProgramma Recreatie & Ruimte 2009-2010.

Concept 12: Bouwen met Groen en Glas

Thema: Gezonde Samenleving.

Waar staat het concept voor?	
Energieneutraal wonen en werken Opdrachtgevers van vandaag eisen voor morgen energieneutrale en comfortabele woningen, kantoren, scholen en zorginstellingen. Bouwen met groen en glas laat zien hoe dit mogelijk is. Het concept combineert de voordelen van daglicht, zonnewarmte en groen. Zo ontstaat een optimaal leef- en werkklimaat en een duurzame manier van bouwen. De voordelen voor tuinders zijn: strategische uitbreiding van de markt, het communiceren over de positieve effecten van planten en het verbeteren van het imago van de glastuinbouw. Het concept bouwt deels voort op een concept uit de eerste fase van InnovatieNetwerk: Kas als Energiebron. Maar ook op concepten als: Zonneterp en Nieuwe Nuts. De omslagen zijn: een vitaliserende omgeving voor gebruikers van gebouwen (schone lucht, daglicht, groen en gebouw als energiebron).	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	Diverse gebouwen gaan gebruik maken van de principes van BGG: • Het ontwerp van Jon Kristinsson voor Villa Flora voor een spraakmakend tentoonstellings- en kantoorgebouw op de Floriade, heeft de financiële steun gekregen van Limburgse overheden. Hier zullen tal van partners, betrokken bij BGG, tijdens de Floriade 2012 aan een grote groep mensen aan de hand van dit voorbeeldgebouw, het belang van Bouwen met groen en glas tonen. • Het ontwerp van de nieuwbouw van Christelijke Agrarische Hogeschool Dronten is een van de voorbeelden in de derde volledig herziene druk van 'Bouwen met groen en glas in uitvoering'. De directie heeft tot de bouw besloten nadat ze de eerste druk van het boek ontvangen had. • Een van de grootste glasproducenten ter wereld ontwikkelt de 'smart skin' (door medewerker InnovatieNetwerk/SIGN bedacht), een innovatief bouwmateriaal dat zowel warmte en koude kan oogsten en tegelijkertijd maar ook lichtdoorlatend is en warmtestromen blokkeert. • Twee gerenommeerde projectontwikkelaars (Blauwhoed en AM) hebben enkele tientallen woningen ontworpen en zijn de planologische procedures ingegaan om BGG-projecten te realiseren • Het concept heeft in korte tijd veel bekendheid verkregen in de bouwsector, ca. 3000 exemplaren van het boek zijn verkocht via uitgeverij Aeneas
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	Diverse architectenbureaus (enkele honderden bereikt), ingenieursbureaus, Fiwihex (leverancier zeer efficiënte warmtewisselaars), BNA-Academie.
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	• Diverse partijen hebben het concept reeds omarmd en gaan het in gebouwen toepassen(Hogeschool Dronten, Wintertuin Amsterdam); • Structurele samenwerking met de BNA-Academie: goedbezochte verdiepingscursus voor 3de keer georganiseerd; • Stichting Living Daylights gaat een vierjarig programma uitvoeren om het belang van planten in de gebouwde omgeving te borgen in bouwprocessen. Het Productschap Tuinbouw ondersteunt dit programma. Daarnaast gaat de tuinbouw nieuwe allianties aan met marktpartijen uit de bouwsector.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk/SIGN in opdrachten: (over een periode van 5 jaar) 18 opdrachten voor de somma van € 206.502,- Investering andere partijen (in deze periode): SIGN: € 45.000 schetsontwerp Villa Flora` SIGN: € 23.800 (boekvertalingen) 4 jarig implementatieprogramma voor 1,5 miljoen Helft door PT gefinancierd (toegezegd). Opmerking: de vastgoedprojecten verschillen in omvang, de investering daarvan is niet uitsluitend toe te rekenen aan BGG. Villa Flora: ca. 17 miljoen Christelijke Agrarische Hogeschool Dronten : ca. 15 miljoen Woningbouwprojecten AM en Blauwhoed: ca. 10 - 12 miljoen per ontwikkeling

Hoe en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Het ministerie van LNV heeft als symbool voor Bouwen met groen en glas zelf een groene wand geplaatst (Anita Wouters) en minister Verburg heeft een identieke wand bij de Grüne Woche in 2009 aangeboden aan haar Duitse collega. De technologie is getoond op een kas op de Potsdamer Platz in Berlijn i.s.m. Martijn Homan van LNV. Bouwen met groen en glas is als één van de 10 innovatiecases opgenomen in de publicatie van LNV over kengetallen van de landbouw (Sabine Hoff).
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	Het idee bouwt voort op het KasalsEnergiebron concept en op concepten die daar weer een spin-off van waren (Zonneterp en Nieuwe Nuts). Smart skin (warmtewisselaar in het glas) is bedacht door SIGN/ InnovatieNetwerk medewerker zelf.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk/SIGN gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?	• Aanjagende rol. Partijen mobiliseren om dit concept toe te passen. • Vooral de zorg om het concept goed over het voetlicht te brengen door middel van een mooi en rijk geïllustreerd boek met aansprekende voorbeelden voor een breed publiek geschreven. • Tevens de zorg voor het oplossen van technische problemen en de introductie van een nieuwe techniek (smart skin). • Koppelingen leggen met andere concepten.
Verschenen rapporten	Boek: “Bouwen met Groen en Glas” (3e druk!) Vertalingen naar Engels, Frans en Duits (2010) in samenwerking met Kiplant.

Concept I3: iBanana (v/h Debatteren met stickers)

Thema: Gezonde Samenleving

Waar staat het concept voor?	
IBanana brengt jongeren en levensmiddelenfabrikanten met elkaar in discussie over het assortiment in winkels (met de nadruk op supermarkten). Met dit concept willen we jongeren 'terug laten praten' tegen producenten, en zijn zij niet langer (alleen) een marketingdoelgroep. 'Fair trade' krijgt met dit concept een dubbele betekenis: het gaat niet alleen om een eerlijke behandeling van de producenten en leveranciers, maar ook om een vorm van eerlijke informatieverstrekking aan afnemers. Daardoor zijn zij in staat om bewust hun waardering of afkeer van een product te kunnen geven. Dit doel kan evenwel alleen bereikt worden als jongeren zelf, onderling, in discussie gaan over voeding. Subdoelen: • jongeren helpen om via dit concept kritisch te kijken naar voeding en de verschillende marketingtechnieken van fabrikanten • jongeren prikkelen om zich uit te spreken over voeding .	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	• Na de presentatie door jongeren in december 2008, waarin zij hun visie gaven op hoe zowel jongeren als volwassenen het thema 'Jongeren en voedsel' benaderen, heeft het concept 'Debatteren met Stickers" zich vertaald naar het jongerenplatform iBanana in de vorm van een stichting. Deze jongeren willen via iBanana laten zien dat zij andere jongeren kunnen interesseren en betrekken bij (gezonde) voeding. • Partijen als LNV,Wessanen hebben zich er aan verbonden; • NIGZ-benut Ibanana. • Via de eigen website en netwerken als Hyves voert iBanana campagnes uit die jongeren prikkelen om eigen thema´s in te brengen en discussies te starten over voeding
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	Concepts-to-go, ZOZ- concepts, In-Holland, Rietveld-Academie, Ministerie LNV, Koninklijke Wessanen, NIGZ, de jongeren van iBanana.
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	Jongeren Platform Ibanana zelf. Via de website worden jongeren uitgenodigd eigen thema's in te brengen en discussies te starten. Externe financiers voor het idee van de jongeren zijn benaderd. Een aantal heeft aangegeven het platform iBanana te willen ondersteunen.
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar) 24 opdrachten: € 194.226,05 Investering andere partijen (in deze periode): € 100.000
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	LNV heeft financiële ondersteuning toegezegd en omarmt het concept. (DG en directie VDC).
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	Idee afkomstig uit Innovatiekring Gezonde Samenleving en verder uitgewerkt door twee adviseurs op het gebied van communicatie en vormgeving.
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces? (incl. overzicht concrete resultaten (rapporten etc), nieuwe netwerken gecreëerd,…..) en in het proces richting (eerste) praktijk.	InnovatieNetwerk heeft aangestuurd op oprichting van het platform en dit begeleid. Vanaf start van het platform zal InnovatieNetwerk een coachende rol houden en de jongeren begeleiden bij het bewaken van de kern van het concept. Jongeren zullen, waar door hen gevraagd, in contact gebracht worden met (bedrijfs)netwerken. InnovatieNetwerk zal desgewenst optreden als schakel tussen het platform en LNV.
Verschenen rapporten	Diverse audio-visuele producties die een beeld geven over de voorgang van dit concept.

Concept 14: Oerdis

Thema: Gezonde Samenleving

Waar staat het concept voor?	
Oerdis reconstrueert het menu van onze verre voorouders om zo gezonde voeding onder de aandacht te brengen. Want we eten ongezond. Ons huidige voedingspatroon is volledig vervreemd van onze oorspronkelijke voeding, het 'oerdieet', en steeds vaker hebben ziektes en lichamelijke klachten te maken met ons huidige eetgedrag. Aan de hand van uitgebreid wetenschappelijk onderzoek (o.a. archeologisch, antropologisch, etnografisch) kan in beginsel het 'dieet' van onze voorouders worden gereconstrueerd. Met die kennis kan vervolgens door voedingsdeskundigen een 'archetypische' menukaart worden opgesteld. Mensen moeten suggesties uit Oerdis makkelijk kunnen opnemen in hun dagelijkse leven. Daarom ligt de nadruk van het concept 'Oerdis' op de praktische invulling ervan. Uiteindelijk moet dit leiden tot een gezonder voedingspatroon dat op grotere schaal wordt geïmplementeerd. Want hoewel wij in de loop van de evolutie qua biochemie weinig van onze voorouders zijn gaan verschillen, zijn we qua eetgedrag volledig van hen vervreemd.	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	• Als uitkomst van een aantal workshops met experts zijn de ideeën achter het concept 'Oerdis' onderschreven. Feitelijk werd vastgesteld dat we beter kunnen gaan werken met een schijf van drie dan een schijf van vijf (granen en zuivelproducten passen eigenlijk niet in ons dieet). Met deze uitgangspunten zijn dagmenu's met de daarbij behorende recepten opgesteld op basis van grondstoffen van producenten uit het 'hogere' segment (natuurvoedingszaken) en het 'lagere' segment (goedkope supermarkten). Productie 'Oerdis eetboek' dat beschrijft hoe en waarom je zo zou moeten eten (inclusief oerdis-menu's). In samenwerking met de Radboud Universiteit is een Facebook-applicatie over Oerdis ontwikkeld. Ook is een Oerdis-groep opgezet onder LinkedIn. Zowel de Facebook-applicatie als de LinkedIn-groep worden beheerd door de opgerichte Stichting Oerdis, via haar website. Omdat onder alle betrokkenen binnen het concept 'Oerdis' nu voldoende consensus bestaat dat deze manier van eten is aan te bevelen, kan Oerdis worden opgevat als een benchmark voor 'gezond'. Met het LUMC, het Universitair Medisch Centrum Groningen en Wageningen UR is een voorstel gemaakt voor een experiment voor het onderzoeken van het effect van een paleodieet op diabetes type II-patiënten (eetstijl à la Oerdis kan mogelijk preventief werken).
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	Een groot aantal hoogleraren dragen actief bij aan de kennisontwikkeling en verdere ontwikkeling van het concept, Verder betrokken: Diëtisten, een topkok, Openluchtmuseum
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing);	De Stichting Oerdis ontwikkelt en verspreidt het gedachtegoed achter Oerdis (met eigen website)
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 5 jaar) • 23 opdrachten: € 129.188,- Investering andere partijen (in deze periode): • Nog geen financiële investering. Alleen uren van netwerkleden.
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Ministerie: concept wel onder aandacht gebracht – niet op ingesprongen VWA: actief in workshops geweest. Belangstelling voor vervolg.
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	Projectleider was aanwezig op bijeenkomst Consumentenplatform LNV waar het ging over 'Wat is Gezond'? Daarbij ook betrokken bij discussie van VWA over effecten van verdere industrialisering en medicalisering Voeding. Projectleider stelde zich de vraag: hoe voedde mensen zich in het tijdperk van voor de landbouw industrialisatie: de tijd van jagers en verzamelaars. Dit vraagstuk i.s.m. met het Archeoligsch Centrum van de UVA verder bekeken en laten uitwerken.

Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?	• Idee laten uitwerken; • Met groep experts gekeken naar eetpatronen van inheemse volkeren; • Berekeningen over de voedingswaarde laten verrichten; • Nieuwe gerechten laten ontwikkelen o.g.v. uitgangspunten Oerdis; • Aandacht in de media genererend; • Voorstel laten maken voor verdere experimenten; • Productie van een Oerdis-rapportage met de resultaten van het praktijkexperiment en de ervaringen van andere Oerdis-gebruikers, zo mogelijk aangevuld met meerdere menu's; • Ondersteuning bij de ontwikkeling van de Stichting Oerdis (voornamelijk bestuurlijk en communicatief). • Ondersteuning bij het opzetten van een grootschalig praktijkexperiment. • Exploratie van mogelijkheden om productlijnen verder te ontwikkelen.
Verschenen rapporten	• September 2009 - Oerdis: Ons menu was vroeger zo gek nog niet • Mei 2009 - Oerdis als wapen in de strijd tegen welvaartsziekten (voortgangsrapportage) • December 2008 - Oerdis: aan tafel met onze voorouders (conceptwijzer) • November 2008 - Berekeningen voedingswaarden Oerdis (notitie)

Concept 15: Gezonde Wijk

Thema: Gezonde Samenleving

Waar staat het concept voor?	
In dit concept wordt gezocht naar oplossingen om de directe leefomgeving gezond(er) te maken. Groen in de directe woonomgeving heeft een positieve invloed op mensen en een positieve werking op de geestelijke gezondheid. Ook de inrichting, toegankelijkheid en leefbaarheid van wijken is van belang. Het concept is werkendeweg uitgewerkt in uiteenlopende subconcepten	
Wat is de impact van het concept in de praktijk?	
Welke praktijkeffecten precies?	• Met medewerking van de bewoners in de wijk Wielwijk (Dordrecht) is via hun herinneringen (de herinneringen aanpak) toegewerkt naar vormgeving van de buitenruimte. Het ontwerp is aan de gemeente gepresenteerd. De gemeente heeft daarop besloten om een deel van het terrein permanent in te richten, bij voorkeur volgens de voorgestelde ontwerpen. De aanleg van de tuin start in 2009. • Twee ontwerpers hebben een ontwerp voor de buurttuin in Wielwijk gepresenteerd ('HerInnerd Groen') • Praktische benaderingen voor een Gezonde Wijk, beschreven in verschillende beeldessays zijn toegepast in Groesbeek ('Buitenkind') Eindhoven ('Buurtsuccessies') en Alphen aan de Rijn ('7-Klapper'). Voor de concepten WijkenvoorKinderen, en 7-Klapper is (en wordt) naar (additionele) pilotgemeentes gezocht
Nieuw netwerk/consortium operationeel?	NIGZ, Storrm CS, DS Landschapsarchitecten, Wonen Centraal, Buro Lubbers, Trudo, DLA+, De Woonplaats, Mobilion, DynaVision, BuitenKans, PlusPunt, Woonbron, Gemeente Dordrecht en andere gemeenten.
Wie zorgt voor doorontwikkeling en/of verspreiding? Hoe zit de doorwerking eruit? (indien reeds van toepassing)	Er wordt nog naar partijen gezocht die het gedachtegoed willen overnemen en uitdragen,
Multiplyer-effect per concept: welke andere financiële bronnen zijn aangeboord voor verdere conceptontwikkeling en -doorontwikkeling?	Financiële investering InnovatieNetwerk in opdrachten: (over een periode van 4 jaar): • 19 opdrachten: € 340.249,24 Investering andere partijen (in deze periode): • HerInnerd Groen: investering van € 180.000 toegezegd door gemeente Dordrecht
Hoe in en in hoeverre LNV(ers) betrokken?	Overleg met programmateam Groen en de Stad (LNV trekt dit interdepartementale programma)
Vragen die meer inzicht moeten geven in de toegevoegde waarde van InnovatieNetwerk:	
Waar is het idee van het concept vandaan gekomen?	De InnovatieKring Gezonde Samenleving heeft een belangrijke rol gespeeld in het agenderen van dit concept
Welke rol heeft InnovatieNetwerk gespeeld in het conceptontwikkelingsproces?	InnovatieNetwerk speelde hier een centrale rol: als initieerder en doorontwikkelaar.
Verschenen rapporten	• Concepten voor een gezonde Wijk (augustus 2009). Vier visies in beeldessays • Gezonde Wijk (september 2007). Ideeën voor de inrichting en uitrusting van een gezonde wijk. • Enkele multimediale publicaties.

Bijlage 6: Financiële participatie van partijen

I. Van de 15 concepten met effecten in de praktijk

Concept	Fin. bijdrage InnovatieNetwerk	Fin. bijdrage anderen (bijvoorbeeld (verdere) uitwerking concept)	Investeringen andere partijen t.b.v. pilot en/of doorontwikkeling concept in praktijk	Reeds geplande of geschatte Investering waarin gedachtegoed concept wordt meegenomen
1. Powerfarms	262.628		€ 60.000	
2. Buurderij	276.056	124.000		Zal forse investeringen vragen van de Haarlemmermeer
3. Innofisk	339.376		Onderzoek € 700.000 PilotVolendam € 880.000	Nog te verwachte Investering door gemeente Volendam zelf
4. Grassa!	27.370	Courage 71.000,-	Totaal: 2.225 k€	
5. E-neutrale zuivel	5.400	Courage 20.000		
6. Nieuwe Nuts	292.728	SIGN 32.500		Investering locale projecten NDSM werf: € 900.000 Thermo Bello; € 150.000 Texel: > € 700.000
7. Knooperven	453.154	116.540	700.000	
8. Tijdelijke Natuur	118.679	60.000		
9. Singelgolf	157.474			
10. Nieuwe Marken	208.102	60.160		
11. Recreatie	383.550		1.850.000	
12. BGG	206.502	SIGN 68.800	Implementatieprogramma: 1,5 miljoen (PT heeft reeds helft toegezegd)	Villa Flora: ca. € 17 miljoen CAH Dronten : ca. € 15 miljoen Woningbouwprojecten AM en Blauwhoed: ca. € 10 -12 miljoen.
13. Ibanana	94.226	100.000		
14. Oerdis	129.188			
15 . Gezonde Wijk	340.249	Gem. Dordrecht 180.000		

II. Andere concepten, diverse fasen

Concept	Fin. bijdrage InnovatieNetwerk	Fin. bijdrage anderen (bijvoorbeeld (verdere) uitwerking concept)	Investeringen andere partijen t.b.v. pilot en/of doorontwikkeling concept in praktijk	Spin-off Investering (niet helemaal te relateren aan concept)
Agrocentrum	413.859		Transforum 10.000.000	Happy Shrimp Farm: 2.960.000 Nieuw Gemend Bedrijf: - Voorbereiding: 1.000.000 - Investeringen: 100.000.000
Agrotransport op groen Gas	45.013	Courage 18.771		
Algen Oester	--	SIGN + RABO: 99.733	900.000	
Antibiotica vrije Varkensketen	66.962		LNV (2010) 700.000 LNV (2011) 300.000	
Biochar	22.015	EU – Interreg 4.900.000		
Cowmunity/Cowfortable Incl E-leverend staldak)	98.451	Courage 98.451	155.000	
Datagarden	19.103		120.000	40 a 50 miljoen op 3 locaties.
Fotonenboer	124.443	Courage 26.000	150.000	
Hiphapje	33.166	SBIR 50.000		
Klimaatneutrale stal	29.750	Courage 33.750		
Koeientuin	37.031	Courage 20.689	100.000	
Logistiek 2020	4.004	SIGN 32.300		
Mariene Parken	65.450	EZ/SBIR 1.500.000		
Neusje v.d. Zalm	205.880	LNV- Dir AKV 67.000		
Open Source Medicine	43.387	SIGN 40.000		
Smart Dairy Farming		Courage 4.500 Anderen 22.500		
Smartbot	19.873	EU - Interreg 42.500		
Stadslandbouw	54.832	25.000		
Veehouderij zonder soja	29.839	Courage 29.839		
Waterhouderij	189.100	Transforum 33.558 RWS/V@W (2010) 105.000		
Weerbaar Vee	93.890	Courage 61.485	2.850.000 (Min LNV: 1,1 mlj; Productschap Zuivel 1,1 milj; LTO 4 ton; Fokkeriuj org.CRV 2,5 ton).	
Work is Gaming	88.542	SIGN 42.340		
Zuivelnatuur	25.000	Courage 32.500	63.500	

Concept	**Fin. bijdrage InnovatieNetwerk**	**Fin. bijdrage anderen (bijvoorbeeld (verdere) uitwerking concept)**	**Investeringen andere partijen t.b.v. pilot en/of doorontwikkeling concept in praktijk**	**Spin-off Investering (niet helemaal te relateren aan concept)**
Bioport	46.113	50.000		Technohal 1.000.000 Biobased (aanvraag) 10.000.000
Flowerport China	15.484	9.000		
Greenports	119.000	250.000		
Naar nieuwe energie VIP	105.160	29.750		
Netlandschap	124.077	27.846		
Nieuwe Rivieren	743.254	29.750		
Organisatiekosten Courage	300.000	NZO + LTO +/- 350.000		
Organisatiekosten Kiemkracht	150.000	HPA 75.000		
Parels in het landschap	99.143	85.842		
Rieteconomie	100.473	8.500		
Rijke Delta	35.000	30.000		
SIGN organisatiekosten	195.000	PT/Glaskracht 196.387		
Susteïne	47.713	27.311		
Tijdelijk bestemmen	67.176	28.858		
Tuinbouwcluster Innovatiefonds	..	O.a. Min LNV 1.000.000 Groeiservice: vele miljoenen		
Uitzichtgarantie	13.311	26.622		
Zandgenoten	181.327	33.652		
Zelfbemestende akker	--	PKE 100.000		
Totaal		**10.477.434**	**23.253.500**	**200.710.000**

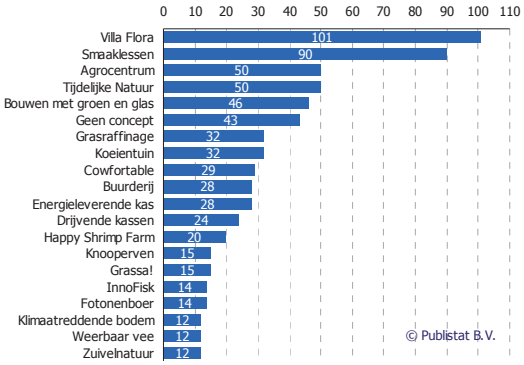
Bijlage 7: Media-impactmeting

Periode: 1 januari t/m 31 december 2009
Contact InnovatieNetwerk: Ger Vos
Contact Publistat: Anouk Reints / Naomi Elzas
Versie: Definitieve factsheet

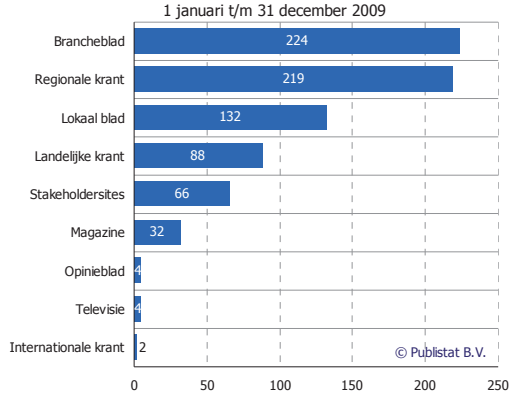
Factsheet InnovatieNetwerk

Deze factsheet betreft een media-analyse naar de mate waarin de concepten van het InnovatieNetwerk tussen 1 januari 2009 en 31 december 2009 in de media naar voren komen en de wijze waarop stakeholders zich profileren met betrekking tot deze concepten. In totaal zijn 701 printartikelen, 4 tv-items en 66 items van stakeholdersites geanalyseerd.

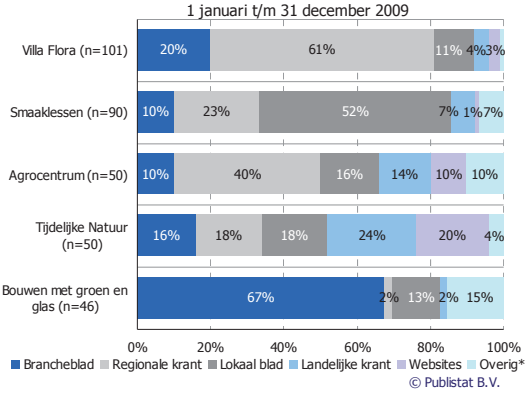
Zichtbaarheid concepten InnovatieNetwerk
Aantal berichten (n>10) 1 januari t/m 31 december 2009

Mediasoorten
Aantal berichten per mediasoort
1 januari t/m 31 december 2009

Mediasoorten per concept
Aandacht per mediasoort top 5 concepten (n>45)
1 januari t/m 31 december 2009

* Overige mediasoorten zoals magazines, opiniebladen en televisie.

Villa Flora meest zichtbaar door financiële problemen bij uitvoering

- Het concept Villa Flora krijgt in 2009 de meeste aandacht in de media. De berichtgeving over dit concept is daarnaast meer uitgesproken dan bij andere concepten. Limburgse politici uiten kritiek in de media op de financiering van het project (o.a. Dagblad de Limburger, 13-11). Over het aan Villa Flora gelieerde concept Bouwen met groen en glas verschijnen minder berichten.
- Smaaklessen komt overwegend in beeld door hieraan gerelateerde activiteiten tijdens de kinderboekenweek en Week van de Smaak. Het idee zelf komt hierbij minder uitgebreid aan bod. Topkok Pierre Wind treedt in de media op als ambassadeur van de smaaklessen. Zijn "droom is dat smaaklessen verplicht worden op school" (Troskompas, 2-10).
- In 44 berichten komt wel het InnovatieNetwerk aan bod, maar geen concept. Met name Thieu Wagemans profileert zich met andere onderwerpen dan de concepten in de media, zoals energiesystemen (Limburgs Dagblad, 14-1) en individualisering (Dagblad de Limburger, 18- 12).
- In totaal zijn de concepten van het InnovatieNetwerk over 2009 771 keer in beeld. Dit betekent dat er gemiddeld elke dag twee berichten in de media over de concepten zijn verschenen. Geen van de concepten is de gehele periode mediabreed aanwezig in de media.

Vooral branchebladen besteden aandacht aan concepten InnovatieNetwerk

- De concepten van het InnovatieNetwerk komen voornamelijk terug in branchebladen en regionale kranten. Hiermee bereikt het InnovatieNetwerk vooral partijen die actief zijn in sectoren waarvoor de concepten relevant zijn. Voor het algemene publiek zijn de concepten minder zichtbaar, omdat landelijke kranten en televisie weinig aandacht aan de concepten besteden.
- Van de branchebladen besteedt De Nieuwe Oogst veruit de meeste aandacht aan de concepten. Stakeholders van partnerorganisaties komen relatief vaak in dit blad naar voren. Carel de Vries van Courage licht bijvoorbeeld het nut van concepten als Cowfortable en Grasraffinage toe en steunt ze daarbij.
- Op televisie komen de concepten amper in beeld. Televisie besteedt hoofdzakelijk aandacht aan energie gerelateerde concepten zoals Mariene Parken (Netwerk, 5-8) en Bouwen met groen en glas (EénVandaag, 26-3). In deze items steunen betrokkenen de concepten.

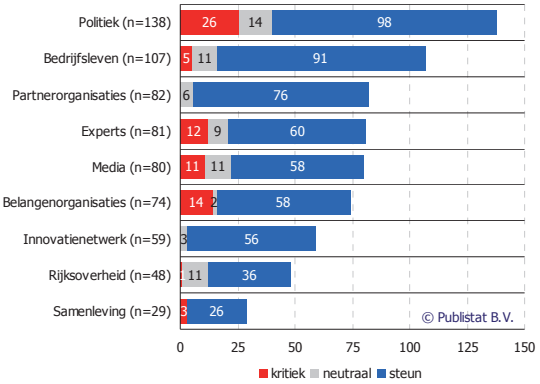
Activiteiten op concepten bepalend voor zichtbaarheid type media

- Het concept Villa Flora is vooral in beeld in de regionale media met de problemen met de financiering van de Floriade in Limburg waar Villa Flora een van de 'beeldbepalende' gebouwen is (o.a. Dagblad de Limburger, 23-6). In de landelijke media komt dit onderwerp amper terug.
- Lokale bladen besteden de meeste aandacht aan smaaklessen met berichten over lokale activeiten. In uitgebreidere artikelen over smaaklessen op basisscholen krijgt het concept regelmatig steun. Onder andere onderwijzers vinden de smaaklessen 'helemaal geslaagd' (Zondags Nieuws, 11-10).
- Agrocentrum komt overwegend terug in regionale kranten met berichten over mogelijke uitvoering van het concept, zoals in Gelderland (o.a. Dagblad Tubantia, 22-9).
- In vergelijking met andere concepten is Tijdelijke Natuur prominenter aanwezig in de landelijke media. Met name de aftrap van tijdelijke natuur in de Amsterdamse haven krijgt veel media-aandacht (o.a. Telegraaf, 16-7).
- Bouwen met groen en glas komt voornamelijk terug in branchebladen. Veel artikelen gaan over het gelijknamige boek waarin steun voor het concept naar voren komt, want het "verbetert het welzijn en de gezondheid van de gebruikers en bewoners van huizen, kantoren, scholen en zorginstellingen" (Schrijver Huub ter Haar in Bouw IQ, 31-1).

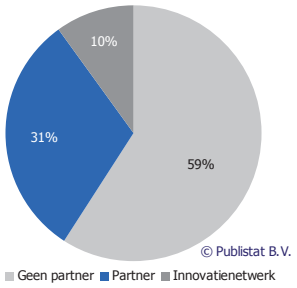
Factsheet InnovatieNetwerk

Deze factsheet betreft een media-analyse naar de mate waarin de concepten van het InnovatieNetwerk tussen 1 januari 2009 en 31 december 2009 in de media naar voren komen en de wijze waarop stakeholders zich profileren met betrekking tot deze concepten. In totaal zijn 701 printartikelen, 4 tv-items en 66 items van stakeholdersites geanalyseerd.

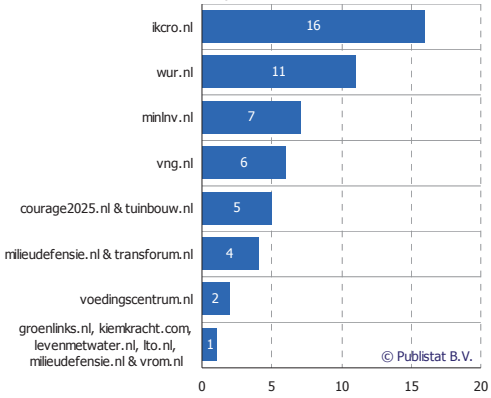
Stakeholders
Steun en kritiek
1 januari t/m 31 december 2009

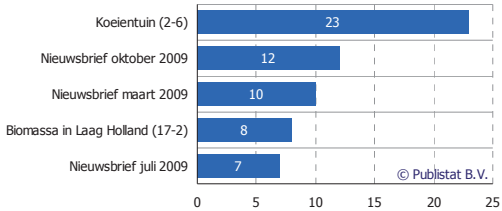
Steun Partners Innovatienetwerk
% van totaal aantal vermeldingen met steun
1 januari t/m 31 december 2009

Stakeholdersites
Aantal berichten 1januari t/m 31 december 2009

Zichtbaarheid nieuwsbrieven en rapporten
Aantal berichten (n>5) 1 januari t/m 31 december 2009

Steun domineert berichtgeving over initiatieven InnovatieNetwerk

- Als stakeholders zich in 2009 uitlaten over de concepten van het Innovatienetwerk bestaat dit voor 80% uit steun. In slechts 11% uiten stakeholders in de media kritiek op de concepten.
- De meeste steun in de media krijgen de concepten niet van het Innovatienetwerk zelf of van de partners, maar van (lokale) politici en bedrijven die betrokken zijn bij projecten.
- Van de partnerorganisaties zijn vooral Carel de Vries (Courage) en Rob van Haren (Kiemkracht) in beeld. Zij lichten regelmatig het nut van de concepten toe in de media. Daarnaast komt de voorzitter van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, Jaap Dirkmaat, prominent naar voren als voorstander van de Koeientuin. Vanuit het InnovatieNetwerk zelf zijn stafmedewerker Peter Oei en projectleider Jan de Wilt het meest in beeld, onder meer met energieneutrale woningen, de Ecopyramide en CO2-opslag voor de kust van IJmuiden.
- Het meest zichtbaar in de media zijn reacties vanuit de (lokale) politiek. Vooral de financiering van Villa Flora en besluitvorming daartoe door de gemeente Venlo roepen politieke steun en verzet op. Hieruit bestaat vrijwel alle kritiek vanuit de (lokale) politiek. Vanuit het bedrijfsleven zijn er vooral ondernemers zichtbaar die direct betrokken zijn bij één van de concepten. Ze benadrukken de voordelen, hoewel een enkeling het rendement van de investeringen nog in twijfel trekt. Zo stelt Fotonenboer Jan Borgman in Nieuwe Oogst (12-12) dat de energieprijzen nu nog te laag zijn om de proefinstallatie rendabel over te nemen.
- De meeste experts die in beeld zijn, zijn tevens partner van het InnovatieNetwerk. Ook zij zijn overwegend lovend over de concepten, al vindt ecoloog Jelte Rozema de ambities van de Zilte Proeftuin 'evolutionair stroomopwaarts zwemmen' (o.a. Brabants Dagblad, 30-5). Belangenorganisaties zijn uitgesproken in hun mening over de concepten. Steun is er voor Tijdelijke Natuur en innovaties in de glastuinbouw.
- Kritiek van belangenorganisaties, vooral vanuit Milieudefensie en Dierenbescherming, gaat over de megastallen binnen het concept Agrocentrum.
- Stakeholders uit de samenleving, zoals lezers, reageren weinig op de concepten in de media. De reacties die doorklinken zijn overwegend positief. Een aantal onderwijzers wijst op het belang van Smaaklessen en akkerbouwer Jan Ham betuigt steun voor het initiatief De Buurderij.

Stakeholders communiceren weinig via websites

- Op stakeholdersites komen relatief weinig stakeholders met een standpunt ten opzichte van de concepten naar voren. Ook de partners van het Innovatienetwerk zijn relatief weinig zichtbaar op stakeholdersites. Websites van partnerorganisaties zoals courage2025.nl en kiemkracht.nl besteden amper aandacht aan de concepten.
- Uitzondering hierop is minister Verburg, zij komt verschillende keren in beeld op minlnv.nl met het verhogen van het subsidiebudget voor energie-innovaties, waaronder het programma 'Kas als Energiebron' valt. Het initiatief voor smaaklessen krijgt ook positieve aandacht (30-1).
- Website ikcro.nl plaatst de meeste nieuwsberichten, over onder andere Tijdelijke Natuur en Gezonde Wijk. Wur.nl besteedt aandacht aan diverse concepten waaronder analyses over de teelt van energiegewassen (o.a. 15-6).

Nieuwsbrieven en rapporten regelmatig aanleiding voor berichtgeving in de media

- In 11% van de totale berichtgeving is één van de nieuwsbrieven of rapporten van het InnovatieNetwerk zichtbaar.
- Onderwerpen uit de nieuwsbrieven komen in 20 procent van de publiciteit in branchebladen terug, voornamelijk in Nieuwe Oogst.
- Het rapport 'Koeientuin' krijgt de meeste aandacht in regionale bladen (o.a. Brabants Dagblad, 4-7), brancheblad Nieuwe Oogst (13-6) en de website courage2025.nl.
- In landelijke kranten zijn de nieuwsbrieven en rapporten gemiddeld weinig zichtbaar.

Leeswijzer

Toelichting van de doelstellingen, de onderzoeksperiode en een overzicht van de geanalyseerde bronnen en de selectiecriteria.

Doelstellingen:

De impactmeting biedt inzicht in de volgende vragen:

- In welke mate zijn de concepten van het InnovatieNetwerk zichtbaar in de media?
- Zijn de concepten zichtbaar in de juiste media? (Bereikt het InnovatieNetwerk de partijen die nodig zijn om de concepten op grotere schaal uit te voeren?)
- Is er steun zichtbaar van stakeholders voor concepten van het InnovatieNetwerk?
- Welk effect hebben de nieuwsbrieven en rapporten van het InnovatieNetwerk op de vrije publiciteit?

Onderzoeksperiode: 1 januari t/m 31 december 2009.

Selectiecriteria: Publistat heeft alle berichten waarin de concepten en/of medewerkers van het InnovatieNetwerk naar voren komen geanalyseerd. Berichtgeving waarin bestuurders van het InnovatieNetwerk zichtbaar zijn met onderwerpen die geen verband houden met het InnovatieNetwerk zijn buiten beschouwing gelaten. Het InnovatieNetwerk heeft alle berichten van de printmedia aangeleverd en is verantwoordelijk voor de volledigheid van het onderzoeksmateriaal. Van de televisieprogramma's en stakeholdersites heeft Publistat handmatig de relevante berichten geselecteerd.

Bronnenlijst:

Printmedia

Landelijke en regionale dagbladen, lokale bladen, opiniebladen, vakbladen en magazines
(alle bronnen die KIS levert)
Daarnaast zijn enkele aanvullende (internationale) bladen die het InnovatieNetwerk zelf heeft verzameld, geanalyseerd.

Televisie

NOS Journaal 20.00 uur
Pauw & Witteman
EenVandaag
Nova/Den Haag Vandaag
Buitenhof
Netwerk

Stakeholdersites

agentschap.nl
bna-academie.nl
cbl.nl
cda.nl
consumentenbond.nl
courage2025.nl
dbvision.nl*
ez.nl
ggd.nl
groenlinks.nl
habiforum.nl*
hpa.nl
ikcro.nl
ipo.nl
kennisland.nl
kiemkracht.com*
levenmetwater.nl
lto.nl
milieudefensie.nl
minlnv.nl
minvws.nl
natuurenmilieu.nl
nigz.nl
prodzuivel.nl
pvda.nl
pve.nl
rathenau.nl
rivm.nl
sign.nl
sp.nl
transforum.nl
tuinbouw.nl*
tweedekamer.nl*
verkeerenwaterstaat.nl
vng.nl
voedingscentrum.nl
vrom.nl
vvd.nl
waarde.nl*
wakkerdier.nl
wur.nl

** Op deze sites zijn geen nieuwsberichten of is geen of beperkt archief aanwezig. Van deze sites zijn niet of slechts gedeeltelijk de nieuwsberichten geanalyseerd.*

Bijlage 8: Enkele overwegingen rond het thema innovatie

Notitie van Ger Vos van 6 januari 2010 ten behoeve van overleg met LNV

Kennis en innovatie

Politiek lijkt er brede consensus over het feit, dat innovatie cruciaal is voor een toekomst van ons land. Dit wordt veelal verwoord in termen van een kenniseconomie, maar deze terminologie verdoezelt waar het in de kern om gaat: het gebruiken van kennis voor het daadwerkelijk realiseren van vernieuwing en vooruitgang. Dat goede kennis niet als vanzelf tot maatschappelijke vernieuwing leidt duidt onder meer het Innovatieplatform met de term 'kennisparadox': we hebben hele goede kennis, maar we doen er te weinig mee. Hoewel dit niet wordt bestreden lijkt in sommige kringen toch vooral de opvatting te overheersen, dat voor een concurrerende en duurzame economie het investeren in de wetenschap de allerhoogste prioriteit is (en niet de maatschappelijke vernieuwing zelf). Dit is o.a. zichtbaar in de dans rondom de ICES-KIS (FES) gelden waar maatschappelijke realisatie aanmerkelijk lager scoort dan wetenschap. Maar evenzeer het feit dat de wetenschap al bij voorbaat niet wordt meegenomen bij de heroverwegingswerkgroepen van het Kabinet, is daar een uiting van. Mogelijk gaat dit nog uit van een inmiddels achterhaald paradigma, dat nieuwe kennis via een min of meer lineair proces wel tot innovatie in de praktijk leidt. Innovatieprocessen lopen echter niet meer zo simpel. 70% van de (technologische) innovatie komt bv voort uit de toepassing van bestaande technologieën in nieuwe markten. Bij innovatie gaat het dus veel meer om de (her)combinatie van bestaande kennis en het veranderen van de (maatschappelijke en beleids-)context.

Wat betekent dat voor LNV?
LNV kent een zekeren traditie om beleidsprioriteiten haast 1:1 om te zetten in kennisprioriteiten. Wat beleidsmatig belangrijk wordt gevonden staat ook boven aan de lijst op de kennisagenda. Uiteindelijk zou het LNV te doen moeten zijn om het (doen) realiseren van politiek gewenste veranderingen in de samenleving. Beleid is immers gericht op het aanpakken van maatschappelijke vraagstukken en het realiseren van nieuwe perspectieven. In het kennis- en innovatiedomein kan LNV maatschappelijke winst boeken (zelfs met minder geld) door per issue indringender dan nu de vraag te stellen wat er nodig is om het vraagstuk verder te brengen: is een gebrek aan kennis hét probleem (dan laat je onderzoek doen), gaat het vooral om het in de praktijk doen realiseren van gewenste veranderingen (innovatie) of zit de belangrijkste hindernis in de beleidscontext? Vervolgens moet je je realiseren dat het uitvoeren van een onderzoeks-, innovatie- of beleidsprogramma totaal andere eisen stelt.

Twee voorbeelden:
Mest
Reeds decennia lang wordt er (ongetwijfeld voor vele miljoenen euro's) onderzoek gedaan naar het oplossen van het mestprobleem. Zonder afbreuk te doen aan de waarde daarvan, moet geconstateerd worden, dat het probleem nog steeds bestaat. Naar ons inzicht moet de oplossing niet zo zeer gezocht worden in het ontwikkelen van nóg meer kennis, maar in het daadwerkelijk toepassen wat er kan en het tegelijk mee veranderen van de maatschappelijke- en beleids-context)

Spanning natuurrealisatie
Het omzetten van landbouwgrond in natuur levert meer dan eens forse maatschappelijke spanningen op. De geplande ecologische verbindingszone in Flevoland is daar een mooi voorbeeld van. Tegelijkertijd wordt in dezelfde provincie een veelvoud aan landbouwgrond uit productie genomen voor woningbouw en bedrijventerreinen, zonder 'dat een haan daar naar kraait'. Is er dan behoefte aan onderzoek naar en nieuwe modellen voor het wegwerken van de spanning tussen landbouw en natuur of gaat het hier 'plat' om de prijs die voor de grond betaald wordt?

Publiek of privaat?
Innovatie is cruciaal voor het handhaven en waar mogelijk versterken van onze concurrentiepositie in een steeds internationaler wordende markt. Maar het gaat evenzeer om het zeker stellen van een duurzame toekomst, waarbij meer dan alleen zakelijke belangen een rol spelen. Het gaat derhalve om zowel private als publieke belangen, waarbij het overigens niet zo is dat publieke belangen louter en alleen door de overheid behartigd (en bekostigd) moeten worden. Ook het bedrijfsleven heeft hierin een maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Binnen LNV wordt innovatie van oudsher (zie o.a. opzet voormalig Innovatieberaad) vooral gekoppeld aan de agrosector. Daar zou je, tot op zekere hoogte, kunnen stellen, dat innovatie primair de

verantwoordelijkheid is van de sector zelf. Afhankelijke van het type innovatie (van grensverleggend tot productverbeterend) verschilt de zwaarte (en aanpak) van de overheidsrol. Ook het na te streven doel van de innovatie (van publiek duurzaamheids belang tot het versterken van de marktpositie) heeft invloed op de legitimiteit van een overheidsrol.
Maar naast agro heeft LNV ook te maken de domeinen Ruimte en Groen en Voedsel en Gezondheid. Ook hier is innovatie volop aan de orde. Zeker binnen het domein Ruimte en Groen ligt het zwaartepunt van het belang in het publieke domein. Zo zijn in de Bsik-programma's Leven met Water en Habiforum centrale en decentrale overheden de belangrijkste partners. Kortom: wanneer binnen LNV gesproken wordt over de verhouding tussen publieke en private verantwoordelijkheden dan is het van belang om dit breder te beschouwen dan louter het agrodomein.

Typen innovaties en fases in innovatieprocessen
De rol c.q. verantwoordelijkheid van de overheid wordt mede bepaald door het type innovatie. In de agrosector komt het merendeel van de innovaties voort uit het bedrijfsleven zelf. Het gaat hierbij meestal om innovaties/verbeteringen op bedrijfs- en of productniveau. Hier heeft de overheid in beginsel geen rol, tenzij men innovaties in een bepaalde richting wil stimuleren. Daarbij passen subsidieregelingen, wet- en regelgeving, vouchers, en begeleidende ondersteuning via een partij als Syntens. Vanuit het bedrijfsleven en de kenniswereld zijn er (al dan niet regionale) innovatiebevorderende initiatieven zoals Agro & Co, Groeiservice, Melkveeacademie, KODA, etc. In sommige gevallen zijn deze mede op gang gebracht door een startbijdrage van de overheid. Daarnaast zijn er innovaties die de grenzen van het individuele bedrijf overstijgen, zonder persé echt grensverleggend te zijn. Wanneer die vooral een economisch belang dienen, dan spelen de koepelorganisaties zoals LTO en/of Productschappen hierin een belangrijke rol. Wanneer ook publieke belangen in het geding zijn kunnen innovatieprogramma's worden opgezet (bv Kas als energiebron en innovatieprogramma's die nu vanuit LNV lijken te ontstaan). Deels past ook het praktijkonderzoek van WUR in deze categorie, evenals instellingen als Platform Agrologistiek en het Visserij Innovatieplatform. Ook Transforum, oorspronkelijk vooral bedoeld om de KIS te transformeren, profileert zich vooral op dit terrein van co-innovatie. In veel gevallen ligt hier een publiek-private financiering (en verantwoordelijkheid) in de rede.

Tenslotte is er het domein van de echt grensverleggende innovaties. Dit is het domein van InnovatieNetwerk. Deze innovaties zijn gericht op sprongen in duurzaamheid en zijn per definitie preconcurrentieel van karakter. Beide aspecten zorgen ervoor dat de overheidsverantwoordelijkheid hier domineert.

In de afweging hoe zwaar de publieke rol moet/kan zijn verdient het aanbeveling om ook de verschillende fases in innovatieprocessen in beschouwing te nemen. In de route van pril idee naar succesvolle marktintroductie kan ook de overheidsrol verschuiven. Zo is de conceptontwikkeling bij InnovatieNetwerk in veel gevallen publiek gefinancierd en hoe dichter een concept bij implementatie komt hoe

meer andere partijen de financiële lasten gaan dragen. Een vergelijkbare verschuiving van verantwoordelijkheid als bij fundamenteel onderzoek naar toegepast onderzoek. Mede daaraan gekoppeld is de mate van risico. Algemeen zou je kunnen zeggen: hoe kleiner het risico hoe beperkter de rol van de overheid kan zijn.

Hiaten in de (publieke) innovatieketen
Een aantal publieke innovatieverantwoordelijkheden en –instrumenten zijn in beginsel bij LNV in voldoende mate ingevuld (al kan je uiteraard discussie hebben over de vraag of ze goed zijn ingevuld).

- Wet- en regelgeving
- Subsidie
- Algemene innovatiestimulering (vouchers, ondersteuning procesactiviteiten)
- Onderzoek en onderwijs
- Ontwikkelen grensverleggende innovaties

Op drie punten liggen er m.i. nog hiaten. In feite gaan ze alle drie om het aanjagen van vernieuwing in de praktijk:

Innovatieprogramma's
Het proces waarin binnen LNV bewuster een keuze gemaakt wordt tussen het inzetten van onderzoek of innovatie begint op gang te komen. Dat leidt er toe, dat naar verwachting steeds meer voor onderzoeksprogramma's plaats gaan maken voor innovatieprogramma's, zoals inmiddels o.a. al voor antibiotica gebeurt. Het managen van een dergelijk programma is wezenlijk anders dan bij een onderzoeksprogramma. Het vraagt o.a. om het voortdurend schakelen tussen kenniswerkers, beleid en bedrijfsleven en ook het aanspreken van deze partijen op hun rol en verantwoordelijkheid.

Van idee naar praktijk
Het ontbreekt in dit land in veel gevallen niet aan ideeën en inspirerende rapporten. Zo liggen er stapels aan goed bedoelde rapporten over het Groene Hart en de Veenkoloniën. Waar het chronisch aan ontbreekt is aan het in de praktijk brengen van deze ideeën. Dat vraagt 'eigenaarschap' van het innovatieve gedachtegoed, om publiek entrepreneurschap waarbij met grote vasthoudendheid getracht wordt barrières te overwinnen en innovaties in de praktijk te krijgen. LNV zou ervoor kunnen kiezen om voor een selectief aantal domeinen/ vraagstukken een dergelijke functie te faciliteren.

Van pilot naar brede toepassing
Dit ligt (qua type activiteit) enigszins in het verlengde van voorgaande punt. Met veel duwen, masseren en wat extra geld lukt het in veel gevallen nog wel tot een pilot te komen. Sommige bestuurders beschouwen een pilot zelfs als een mogelijkheid om er vervolgens 'vanaf' te zijn. De doorgroei van pilot naar brede toepassing gebeurt vaak niet vanzelf (ook wel valley of death genoemd), bijvoorbeeld omdat bepaalde maatschappelijke economische of politiek-bestuurlijke kaders een opschaling eerder belemmeren dan bevorderen. Ook hier vraagt het om en soort 'eigenaarschap' om hier de noodzakelijke doorbraken te creëren.

Voor alle drie punten ligt er, uiteraard mede afhankelijk van themakeuzes, een wezenlijk publiek belang. Politiek is het relevant om te kunnen laten zien dat juist aan doorvoering van wenselijke vernieuwingen in de praktijk stevig wordt getrokken. Dat beleidsnota's in de samenleving zichtbaar vervolg krijgen. Bovengenoemde functies vragen niet in eerste aanleg om veel geld (dat moet deels gedurende het traject vanuit verschillende partijen gegenereerd worden) maar vooral om competente mensen. De vraag is ook waar je dergelijke functies belegt. M.i. geldt voor alle drie dat hier weliswaar een publieke initiërende rol ligt, maar dat je de uitvoering zo veel mogelijk tussen de partijen (bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden) in moet leggen. Alleen dan ben je goed in staat om waar nodig de betrokken partijen aan 'hun jasje' te trekken en aan te spreken op hun rol en verantwoordelijkheid.

Is het innovatielandschap (te) ingewikkeld?
Dat het landschap een grote variëteit aan innovatie-arrangementen laat zien hoeft geen betoog, evenmin dat het met een afstandelijke blik erg gecompliceerd lijkt. Een oordeel of het landschap té ingewikkeld is moet echter ook niet al te gemakkelijk worden geveld. Allereerst zou dat bezien moeten worden vanuit het gezichtsveld van diegenen die geacht worden gebruik te maken van deze arrangementen. In een bijeenkomst met enkele topondernemers uit de tuinbouw beschouwde een ondernemer de variëteit als een wezenlijk aspect van het innovatielandschap: de goede ondernemers weten dié arrangementen te vinden die het beste bij hun situatie passen. Een andere ondernemer zag door de innovatiebomen het bos niet meer.

Vanuit het perspectief van het Ministerie zijn m.i. tenminste twee zaken aan de orde. Allereerst is het van belang om de verschillende innovatiearrangementen goed te positioneren in termen van hun functie (bv gekoppeld aan typen innovaties en fases in het innovatieproces). Zie onderstaand bijvoorbeeld de vergelijking InnovatieNetwerk-Transforum). Daarnaast is van belang, dat LNV zelf heldere criteria heeft voor de vraag waar je als Ministerie wel en niet in investeert. Het gevoel van complexiteit komt mogelijk mede voort uit een gevoel van onbehagen op dit vlak.

InnovatieNetwerk en TransForum

Het in 2001 door LNV opgerichte InnovatieNetwerk heeft tot taak het ontwikkelen en naar de praktijk brengen van grensverleggende innovaties. Innovaties die gebaseerd zijn op andere paradigma's, en die meer dan eens op gespannen voet staan met bestaande praktijken, vigerend beleid en gevestigde belangen. InnovatieNetwerk heeft de basis gelegd voor TransForum vanuit de gedachte dat er voor een transitie in de landbouw ook een transitie in de kennisinfrastructuur (KIS) nodig is. De Bsik/FES- middelen, waaruit Transforum wordt gefinancierd, richt(t)en zich met name op de kennisinfrastructuur. Die verandering in de KIS zou mede vorm moeten krijgen via het vehikel van innovatieve praktijkprojecten. In de externe profilering ligt bij Transforum de nadruk op de praktijkprojecten en veel minder op de KIS. Daardoor is vermoedelijk de verwarring ontstaan over het onderscheid tussen TransForum en InnovatieNetwerk. Maar wanneer goed naar de projecten wordt gekeken zit er wel degelijk verschil. InnovatieNetwerk zit vroeger in de innovatieketen: start vanaf het prille begin van conceptontwikkeling, waar commercieel voordeel nog ver weg is. Dat verklaart ook de zware publieke verantwoordelijkheid. De Transforum projecten bevinden zich in latere fases van het innovatieproces. In de fase waarin het voor bedrijven al aantrekkelijk wordt om in te investeren (TransForumprojecten worden grofweg 50/50 publiek-privaat gefinancierd). Meerdere projecten (o.a. op het vlak van energie en agroparken/metropolitane landbouw) borduren voort op een conceptuele basis die door InnovatieNetwerk is gelegd. Ook dat manifesteert het faseverschil.